

**Možnost převodu („přenechání“)
částí získaných individuálních
důchodových nároků
rodinnému příslušníku
nebo jiné fyzické osobě,
případně možnost získávání
společných důchodových nároků**

Martin Holub
Milan Šlapák

VÚPSV, v.v.i. Praha
2010

Publikace byla schválena ediční vědeckou radou ve složení:

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v.v.i. Praha)

Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v.v.i. Praha)

Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (FSV UK Praha)

Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)

Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)

Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)

Ing. Jan Molek, CSc. (JU, České Budějovice)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Praha 2, Palackého náměstí 4

jako svou 411. publikaci

Vyšlo v roce 2010, 1. vydání, náklad 220 výtisků, počet stran 80

Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze: doc. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (JČU České Budějovice)

prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)

ISBN 978-80-7416-061-5

<http://www.vupsv.cz>

Tato monografie byla zpracována s finanční podporou Ministerstva práce a sociálních věcí ČR v souvislosti s řešením veřejné zakázky (identifikační kód ZVZ 196) s názvem: **„Možnost převodu (přenechání) částí získaných individuálních důchodových nároků rodinnému příslušníku nebo jiné fyzické osobě, případně možnost získávání společných důchodových nároků.“**

označení projektu: HR 171/08

Abstrakt

Monografie přináší přehled o možnostech převodu části individuálních důchodových práv získaných pojištěncem ve prospěch rodinného příslušníka nebo i jiné osoby a o možnosti získávání společných důchodových práv více osob a jejich následném dělení v právních úpravách důchodového pojištění vybraných členských států EU, ve Švýcarsku, USA a Kanadě. Dalším výstupem projektu je předložení variantních návrhů na zavedení těchto možností v českém základním důchodovém pojištění a provedení analýzy mikroekonomických a makroekonomických dopadů takových změn. Projekt přináší 5 variantních řešení pro možnost aplikace identifikovaných opatření v podmínkách ČR. Projekt zodpovídá otázku, zda možnost převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu, případně aplikace konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství v základních povinných důchodových schématech, závisí na typologii sociálního státu. V závěru projektu jsou formulována doporučení o vhodnosti či nevhodnosti uplatnění konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství či možnosti převodu důchodových práv získaných v manželství v případě rozvodu v základním důchodovém systému České republiky, zejména s ohledem na charakter českého důchodového systému a na konstrukci výpočtové formule pro stanovení důchodové dávky.

Klíčová slova: důchodové pojištění, pozůstalostní důchody, převod důchodových práv, sdílení předdůchodových příjmů, rozdělení důchodových práv, důchodová práva, mezinárodní srovnání

Abstract

This monograph provides an overview of the potential for individual pension rights to be transferred by the insured to a family member or other person and the potential for the joint acquisition of pension rights of a number of people and their subsequent division in the pension legislation of selected EU Member States, Switzerland, the USA and Canada. The subsequent outcomes of the project consist of the presentation of various proposals for the introduction of such options into the Czech pension insurance system as well as an analysis of the micro- and macro-economic impact of such changes. The project offers five alternative solutions to the application of these measures in the Czech context. The project answers the question whether the possibility to transfer individual pension rights acquired by the insured to another person, or the application of the concept of the sharing of pension rights acquired by marriage in basic compulsory pension schemes, depends on the type of welfare state. Recommendations will be made at the end of the project on the suitability or unsuitability of applying the concept of sharing pension rights acquired through marriage and the possibility of transferring pension rights acquired through marriage in case of divorce in the basic pension system of the Czech Republic, especially with regard to the nature of the Czech pension system and the calculation formulae employed for the determination of pension benefits.

Key words: Pension insurance, survivor pensions, pension rights transferability, sharing of pensionable incomes, splitting of pension rights, pension rights, international comparison

Obsah

1. Úvod	9
1.1 Cíl.....	10
2. Metodologie	11
2.1 Metody	11
3. Případové studie vybraných zemí	13
3.1 Typologie zemí.....	13
3.1.1 Irsko.....	14
3.1.2 Kanada	17
3.1.3 Nizozemsko	21
3.1.4 Spojené státy americké	23
3.1.5 Švýcarsko.....	29
3.1.6 Velká Británie.....	32
3.1.7 Německo	37
3.1.8 Dánsko	40
3.1.9 Švédsko	41
3.1.10 Polsko.....	42
4. Modelové situace	45
5. Závěry a návrhy změn právní úpravy dané problematiky	68
Literatura	77

1. Úvod

V České republice, podobně jako ve většině dalších vyspělých zemí, pokrývá základní systém důchodového zabezpečení vedle rizik stáří a invalidity i riziko smrti pojištěnce. Pozůstalostní důchod má zmírnit ekonomické důsledky úmrtí manžela/manželky pro pozůstalou osobu. Za tím účelem je pozůstalému poskytována po určitou dobu dávka vdovského/vdoveckého důchodu,¹ která má nahradit příjem zemřelého pojištěnce. V případě splnění kvalifikovaných podmínek je dávka poskytována déle popřípadě doživotně. Výše dávky se odvíjí od důchodových práv zemřelého. Tento institut zrcadlí společenskou situaci v době, kdy byl koncipován, tedy situaci na konci 19. a v první polovině 20. století. Jde tedy o koncepci, jejímž východiskem je rodina jako základ společnosti, kde žena pečuje o děti a pracuje v domácnosti, muž je živitelem rodiny. Rozvod manželství v mnoha státech nepřichází v úvahu, nebo je výjimečný. Stejně tak soužití nesezdaných párů, nemluvě již o soužití párů stejného pohlaví, je relativně řídkým jevem.

Zánik manželství za života manželů se může realizovat několika způsoby: prohlášením manželství za neplatné (nebyl naplněn zákon), odloučením na základě legislativy, odloučením reálným a rozvodem. Zákonem z roku 1919 bylo umožněno všem občanům tehdejšího Československa ukončit manželství za života manželů, a to ve dvou formách: rozlukou, která významově odpovídala dnešnímu rozvodu, a rozvodem od stolu a lože, kdy takto rozvedení manželé žili odděleně, ale nemohli uzavřít další sňatek. Od roku 1950 existuje v České republice jediná forma zániku manželství za života manželů, a tou je rozvod. Na území dnešní České republiky intenzita rozvodovosti (počet rozvodů vztažených k počtu sňatků, ze kterých tyto rozvody pocházejí) lineárně rostla po celé poválečné období. Plynulý vzestup intenzity rozvodovosti pokračoval i v devadesátých letech a rozvodovost tak byla jedním z mála demografických procesů, jehož trend byl minimálně ovlivněn probíhající ekonomickou a společenskou transformací. Jednorázové snížení úhrnné rozvodovosti v České republice v roce 1999 souviselo se změnou rozvodové legislativy přijaté ve druhé polovině roku 1998. V dalších letech se však rozvodová praxe a následně i vývoj vrátily k původně nastolenému růstovému trendu a v roce 2007 skončilo v České republice rozvodem 48,7 % manželství (Rychtaříková, 2008).²

Vzhledem k tomu, že v České republice jsou pozůstalostní důchody vypláceny pouze pozůstalé manželce či pozůstalému manželovi, takové pojištění se nevztahuje na neoddané společně žijící páry, na rozvedená manželství ani na osoby stejného pohlaví žijící v registrovaném partnerství podle zákona č. 115/2006 Sb. V České republice v současné době není zaveden v rámci důchodového zabezpečení institut

¹ Na základě zákona o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb. jsou vdovský i vdovecký důchod poskytovány za stejných podmínek, a to po dobu jednoho roku od smrti manžela/manželky. Pokud pozůstalá osoba pečuje o nezaopatřené dítě, dítě závislé na péči jiné osoby (stupně závislosti středně těžké, těžké nebo úplné), o své rodiče nebo rodiče manžela/manželky (žijící ve stejné domácnosti) závislé na péči jiné osoby (stupně závislosti středně těžké, těžké nebo úplné) nebo je plně invalidní či dosáhla věku 55 let (popř. zákonné věkové hranice pro odchod do důchodu) má na dávku nárok i nadále, dokud jsou tyto podmínky splněny. To ovšem neplatí, pokud pozůstalá osoba uzavře nový sňatek nebo je pravomocně odsouzena za úmyslné usmrcení manžela/manželky. Nárok na výplatu vdovského/vdoveckého důchodu se obnoví v případě, že pozůstalá osoba začne výše uvedené podmínky pro jeho výplatu znovu plnit do pěti let od zániku nároku.

² Zdroj: Rychtaříková, J. 2008. Česká republika: trendy demografického vývoje. In: Rychtaříková, J., Kuchařová, V. (eds.) Rodina, partnerství a demografické stárnutí. Praha: VÚPSV, v.v.i. a PFF UK. ISBN 978-80-87007-75-4. s. 11-41.

dělení (dílčení) důchodových práv,³ který by umožňoval v případě rozvodu život v rozvedeném manželství zohlednit. Situace, kdy jeden z partnerů umožnil druhému budovat kariéru, a tím i důchodová práva tím, že pečoval o děti a domácnost, neumožňuje zohlednit při rozvodu ani starobní důchodové pojištění.

V právních řádech některých evropských zemí stejně jako v USA a v Kanadě dělení důchodových práv při rozvodu případně možnost získávat sdílená důchodová práva v manželství nalézt můžeme. V některých zemích je těmito instituty zohledněn nejenom společný život v později rozvedeném manželství, ale obdobně jako manželé mohou být chráněni i druh či družka pojištěnce (pokud například soužití trvá po určitou zákonem stanovenou dobu a dojde k jeho oznámení příslušné státní instituci) či partneri stejného pohlaví žijící v právním řádem regulovaném sňatku obdobném manželství. Institut dělení důchodových práv umožňuje v případě rozvodu manželství převést část důchodových práv získaných jedním z manželů na druhého, případně dělit právo na vdovský/vdovecký důchod mezi vdovu/vdovce a partnery/partnerky pojištěnce z předchozích rozvedených manželství. Dalším institutem, který některé země zavedly s cílem situaci řešit, je institut sdílených důchodových práv získávaných v manželství či případně v rámci dalších zákonem specifikovaných forem soužití.

Vývoj právních úprav s ohledem na možnosti převodu („přenechání“) částí získaných individuálních důchodových práv rodinnému příslušníku nebo jiné fyzické osobě, případně možnost získávání sdílených důchodových práv ve vyspělých státech v posledních letech může posloužit jako inspirace při řešení této problematiky v rámci dalšího pokračování důchodové reformy v České republice.

1.1 Cíl

Základním cílem studie je poskytnout přehled o tom, zda v zahraničních právních úpravách důchodového pojištění existuje možnost převádět individuální důchodová práva získaná pojištěncem ve prospěch rodinných příslušníků nebo i jiných osob, případně poznatků o možnostech získávání společných důchodových práv více osob a jejich následném dělení, a to v členských státech EU a ve Švýcarsku, USA a Kanadě. Dalším cílem projektu je předložení variantních návrhů na zavedení této možnosti v českém základním důchodovém pojištění a provedení analýzy mikroekonomických a makroekonomických dopadů takových změn.

³ Ačkoli v titulu studie a v zadání projektu se hovoří o důchodových nárocích, řešitelé dospěli k závěru, že správnější je v kontextu sledované problematiky mluvit o důchodových právech. Při převodu získaných individuálních důchodových práv jiné fyzické osobě, případně získávání společných důchodových práv totiž nemusí jít a také často nejde o převod dospělých důchodových práv.

2. Metodologie

Základním východiskem řešení projektu byla sekundární analýza zahraničních studií zabývajících se předmětnou problematikou (např. publikace MISSOC a národních strategických zpráv o přiměřených a udržitelných důchodech v členských státech EU v rámci otevřené metody koordinace v oblasti důchodů, publikací OECD a dalších mezinárodních organizací). Další informace byly získány prostřednictvím webových stránek národních institucí vybraných států (např. příslušných ministerstev, nositelů pojištění atd.) či jejich přímým kontaktováním a studiem národní legislativy těchto států. V některých vybraných zemích byly provedeny rozhovory s národními experty v oblasti důchodového zabezpečení. Na základě analýzy získaných poznatků byly formulovány variantní návrhy konkrétních změn platné právní úpravy v České republice.

Studie byla rozdělena do pěti na sebe logicky navazujících částí. Po úvodu a metodologické části následuje část, kde jsou ve třetí kapitole popsány instituty vstahující se k řešené problematice vyskytující se v jednotlivých zahraničních důchodových systémech. Vzhledem k nutnosti zasadit přinášené informace o řešení problematiky v jednotlivých zemích do rámce systému, ve kterém fungují, bylo nutno přinést i stručný popis důchodových systémů v těchto zemích. Studie vychází z definice pilířů důchodového pojištění používané v institucích a legislativě Evropského společenství.⁴ Na tuto popisnou část navazuje část modelově analytická, která se ve čtvrté kapitole zabývá různými variantami získávání sdílených důchodových práv a jejich dělby v rámci starobních a pozůstalostních důchodů. Kapitola pátá přináší shrnutí výsledků provedených analýz, závěry a doporučení vyplývající ze studie pro Českou republiku.

2.1 Metody

V této studii byly využity základní vědecké metody - analýza, syntéza a komparace. Při formulaci doporučení, návrhů možných způsobů zavedení institutu sdílených důchodových práv získávaných v manželství a možností dělení těchto a vdovských/vdoveckých důchodových práv, mikroekonomických a makroekonomických analýzách dopadů různého způsobu dělení důchodových práv v českém důchodovém systému na příjmy jednotlivce a důchodový systém jako celek jsme využili

⁴ Je použita následující definice pilířů důchodového systému 4:

1. pilíř: Základní veřejné důchodové schéma, obvykle s povinnou účastí. Schémata jsou obvykle průběžně financovaná, se státní garancí, spravovaná veřejnou institucí. Na úrovni Evropského společenství jsou tato schémata koordinována nařízením 1408/71.

2. pilíř: Schémata druhého pilíře jsou obecně spjata se zaměstnáním nebo výkonem profese („zaměstnanecké důchodové systémy“ nebo „odvětvová důchodová schémata“). Účast v těchto schématech je omezena na osoby pracující v určitých sektorech, odvětvích, profesích nebo podnicích a vzniká na základě dohody mezi sociálními partnery nebo s odvoláním na standardy např. v určitém odvětví. Velmi často jsou tato schémata fondově financovaná: zaměstnavatel a zaměstnanec platí příspěvky, které jsou investovány a následně využity k financování důchodových dávek.

3. pilíř: Schémata, která mohou být použita jako doplněk k prvnímu nebo druhému pilíři nebo k oběma pilířům. Účast v systému je zajišťována na individuální úrovni uzavřením smlouvy přímo s poskytovatelem produktu, obvykle s životní pojišťovnou nebo se subjektem kolektivního investování. Příspěvky jednotlivců jsou akumulovány a investovány a výsledný fond je následně použit k zajištění důchodových dávek jednotlivce.

2. Metodologie

mikroekonomické, makroekonomické a důchodové modely, speciálně vytvořené pro tuto studii. Byla využita zejména data z ročenek ČSÚ, ČSSZ, MPSV.

V rámci části třetí se soustředíme především na deskriptivní analýzu důchodových systémů vybraných vyspělých zemí světa, na analýzu reformních strategií, pokud jde o možnosti převodu individuálně získaných důchodových práv na jiné fyzické osoby, možnosti získání takových práv více fyzickými osobami, přítomnost institutu dělení důchodových práv v jednotlivých zemích a možnost způsobu aplikace jejich postupů v podmínkách České republiky. Základní metodou analytických prací je vyhodnocení oficiálních reformních dokumentů a návrhů, primární legislativy v jednotlivých zemích a zároveň sekundární analýza již existujících výzkumných prací zachycujících stav dané problematiky v jednotlivých zemích. Jsou zkoumány jejich dopady na stav a úroveň zabezpečení osob ve stáří a na stabilitu důchodového systému jako celku. Ke shromáždění nejaktuálnějších specifických informací z jednotlivých zemí bylo využito cíleného dotazníkového šetření, zejména mezi experty zahraničních institucí a národními experty relevantních zemí.

3. Případové studie vybraných zemí

Cílem této kapitoly je přinést přehled informací o možnostech a případně způsobu převodu individuálních důchodových práv na rodinné příslušníky nebo jiné osoby a o možnostech získávání sdílených důchodových práv v zahraničních systémech důchodového pojištění, a tím pomoci nalézt možné směry postupu v této oblasti při reformě českého důchodového systému. Základními zdroji informací byly zejména národní legislativa v daných státech, informace z internetových stránek příslušných nositelů pojištění a provedené doplňkové šetření s národními experty. Kapitola rovněž přináší stručný popis fungování důchodových systémů sledovaných zemí s cílem zasadit informace, které jsou předmětem studie, do odpovídajícího rámce. Vzhledem k tomu, že v některých schématech souvisí možnost dělby důchodových práv s problematikou vdovských/vdoveckých důchodů, zabýváme se v takovém případě i těmito instituty.

3.1 Typologie zemí

Možnost převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem ve prospěch rodinných příslušníků nebo i jiných osob, případně možnosti získávání sdílených důchodových práv více osob byla identifikována v právních úpravách důchodového pojištění v Dánsku, Irsku, Kanadě, Německu, Nizozemsku, Spojených státech, Švédsku, Švýcarsku a ve Velké Británii. V dalších zemích, které byly předmětem zadání práce, nebyly takové instituty zjištěny.

Tyto země můžeme rozdělit z hlediska původních celkových systémů sociálního zabezpečení, a to na země s Bismarckovým neboli korporativním přístupem, Beveridgeův - reziduální model a do třetice je to skandinávský - institucionálně redistributivní typ. Další faktor, který ovlivňuje rozdělení zemí ve výběru, je celková transformace, která zavádí nový pojem do tradiční typologie států. Podle toho tedy vedle zemí rozdělených podle původního přístupu stavíme skupinu tranzitivních zemí. Rozdělení zemí,⁵ ve kterých lze individuální důchodová práva převádět na jinou osobu nebo je umožněno získávat více osobám sdílená důchodová práva, pak vypadá takto:

- země s Beveridgeovým modelem sociálního zabezpečení: Kanada, Spojené státy, Velká Británie, Švýcarsko
- země s Bismarckovým modelem sociálního zabezpečení: Německo

⁵ Ve výběru zemí lze vysledovat odlišnosti vyplývající z historického vývoje a zakotvení jednotlivých systémů, které mají dopady mj. na podíl náhrady předchozí mzdy důchodovou dávkou. Tradičně liberální země s reziduálním systémem sociálního zabezpečení, které pokrývá veškeré obyvatelstvo na minimální úrovni, vydávají poměrně malý podíl svého HDP na důchody. Poměr důchodu ke mzdě se pak pohybuje na poměrně nízké úrovni (40 %). Je pochopitelné, že v těchto zemích mají daleko větší místo a váhu zaměstnanecká schémata. Na druhé straně, tradiční korporativní systémy nahrazovaly předchozí mzdu až z 90 % - velmi vysoký podíl, zároveň velmi nákladný systém. Někde uprostřed pak nacházíme kupř. Německo s náhradou ve výši 50-75 %. V této skupině zemí však velmi často s rostoucím platem klesá náhradní podíl důchodu vůči mzdě (Pollnerová, Holub, Šlapák, Suhomelová, 2006). Skutečně pečlivá komparace ukazuje, že rozdíly jsou tak veliké, že jakákoli generalizace výsledků v různých státech je nesprávná. Vedle faktorů již uvedených mají navíc na výsledky implementace nového systému rovněž podstatný vliv takové faktory, jako je počet obyvatel, hospodářská úroveň, zaměstnanost, investiční možnosti, ochrana soukromého vlastnictví a politická stabilita země. Avšak tato mezinárodní komparace je velmi užitečná, neboť nám může pomoci najít inspiraci v možných směrech řešení dané problematiky tak, jak ji upravují jednotlivé evropské země.

3. Případové studie vybraných zemí

- země skandinávského typu s typickým představitelem: Dánsko, Švédsko
- země s transformovaným důchodovým systémem: Polsko

Ve všech zemích Beveridgeovského typu možnost převodu důchodových práv existuje. Tam, kde je součástí prvního pilíře důchodového pojištění i příjmově vztažené schéma s jedinou výjimkou nalezneme tuto možnost i v tomto schématu. V ostatních případech jde o soukromá schémata druhého a třetího pilíře. Naopak, v zemích se zabezpečením Bismarckova typu jsou vyplácené důchodové dávky odvozené z důchodových práv získaných v rámci veřejných schémat pokládány v tomto kontextu za dávky sociálního zabezpečení a nejsou předmětem dělení. To platí ve všech průběžně financovaných základních důchodových schématech s výjimkou Německa. Další dva specifické případy možnosti převodu důchodových práv v rámci veřejného důchodového schématu představují fondová schémata doplňující dominantní NDC schéma ve Švédsku a v Polsku.

3.1.1 Irsko

Stručný popis systému

Důchodový systém Irska se skládá ze tří pilířů. V rámci prvního pilíře je vyplácena „flat rate“ dávka (bez vazby na předchozí příjmy) každému, kdo splní podmínky pro minimální dobu pojištění. Toto základní schéma je doplněno druhým schématem, ze kterého je vyplácena dávka (značně nižší) na základě testování příjmů s cílem zajistit důchodcům s nízkými příjmy určitý minimální životní standard.

Výše „flat rate“ dávky není odvozena od výše předchozích příjmů a je vládou každoročně upravována. V současnosti je přibližně na úrovni třetiny průměrné hrubé mzdy. V souladu s tím, jak roste tato základní dávka, klesá počet důchodců, kteří žádají o dávku vyplácenou na základě testování příjmu. Na plnou výši dávky má pojištěnec nárok, pokud průměrný počet týdenních příspěvků zaplacených za rok je vyšší než 48, jinak je důchod krácen.

Doplňkové penzijní pojištění druhého pilíře pokrývá přibližně polovinu zaměstnanců (cílem vládní politiky je zvýšit pokrytí na 70 %). Přes snahu vlády se tento cíl dosud nedařilo naplnovat a míra pokrytí spíše stagnovala. Úlohou soukromých schémat druhého a třetího pilíře je doplnit dávku ze základního pilíře a zajistit vazbu důchodových příjmů na výši předchozích příjmů. Vzhledem k relativně nízkému náhradovému poměru důchodu k předchozí mzdě garantovanému základním důchodovým pojištěním hrají důchody ze soukromých penzijních schémat důležitou úlohu. V minulosti převažovala schémata dávkově definovaná, ale v posledním desetiletí je pozorovatelný značný posun k příspěvkově definovaným plánům. Vedle starobních důchodů tato schémata poskytují v závislosti na konkrétním penzijním plánu i pozůstalostní důchody.

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

Vzhledem k tomu, že základní veřejné důchodové schéma poskytuje flat-rate důchody a nejde tedy o schéma příspěvkově vázané, nelze o možnosti dělení důchodových práv v jeho rámci uvažovat.

Při rozvodovém řízení má soud velkou volnost rozhodování s ohledem na rozdělení společného majetku mezi bývalé partnery. Na základě žádosti aspoň jednoho z rozvádějících se manželů se může dělené společné jmění rozšířit na důchodová práva nashromážděná partnery v průběhu manželství v rámci penzijních schémat. Soud může prostřednictvím rozhodnutí o vyrovnání důchodových práv (Pensions Adjustment Order (PAO)) určit důchodová práva, která budou „vyčleněna“ pro eventuální výplatu dávek partnerovi účastníka schématu, který sám nebyl účastníkem tohoto penzijního schématu. Soud může brát v úvahu pouze důchodová práva, kterých účastník schématu nabyl k datu rozvodu.

Soud může přisoudit část důchodu partnerovi účastníka (případně osobě reprezentující závislé dítě). Tato část důchodových práv se nazývá vyhrazená důchodová práva. Soud rozhoduje o dvou faktorech, které ovlivní hodnotu převáděných práv:

- o relevantní době, za kterou mají být důchodová práva dělena,
- o procentním podílu důchodových práv účastníka penzijního schématu, který má být převeden na bývalého partnera/ku,

Relevantní doba se může shodovat s dobou manželství, ale nemusí. Musí však končit nejpozději datem rozvodu. Přesné určení této doby je zasláno nositeli pojištění. Nositel pojištění spravující schéma provede v souladu se zákonem a doporučeními vydanými institucí „Pensions Board“ a na základě rozhodnutí soudu výpočet hodnoty aktiv, která mají být převedena. Výpočet závisí na tom, zda jde o příspěvkově nebo dávkově definované schéma.

Pokud jde o schéma dávkově definované, jsou převáděná práva stanovena za pomoci výpočtové formule, která se užívá v okamžiku, kdy nabylo účinnosti soudní rozhodnutí o rozvedení manželství. Změny formule, které se uskuteční před tímto okamžikem, musí být vzaty při výpočtu v úvahu.

Kalkulace hodnoty důchodových práv převáděných na adresáta určeného soudem je provedena na základě vzorce:

$$A \times (B / C) \times p$$

A = dávka, na kterou by měl nárok účastník schématu (ta je stanovena podle výpočtové formule užívané ve schématu v okamžiku, kdy nabylo účinnosti soudní rozhodnutí o rozvodu manželství)

B = doba, kdy se pojištěnec účastnil schématu spadajícího do soudem určené relevantní doby

C = celková doba účasti získaná účastníkem v okamžiku, kdy odejde do důchodu nebo ukončí účast

p = procentní podíl specifikovaný soudem

Výše dávky adresáta převáděných důchodových práv je stanovena nezávisle na tom, zda se účastník rozhodne odejít do důchodu v okamžiku dosažení statutárního důchodového věku, dříve či později. Zatímco adresát převáděných práv bude mít tedy nárok na důchod stanovený výše popsaným způsobem, účastník schématu bude mít při odchodu do důchodu nárok na dávku ve výši:

$$A - (A \times (B / C) \times p)$$

Při stanovení hodnoty převáděných práv v příspěvkově definovaném penzijním schématu bude rozhodující velikost aktiv na účtu. V úvahu jsou brány odvedené příspěvky i jejich zhodnocení do okamžiku odchodu účastníka do důchodu. Hodnotu aktiv která budou na adresáta práv v okamžiku, kdy účastník získá nárok na důchod, převedena, stanoví nositel pojištění podle stejného vzorce, jaký je užíván u dávkově definovaných schémat. V hybridních schématech, kde je část důchodové dávky stanovena pomocí výpočtové formule a část jako v příspěvkově definovaných schématech, je hodnota práv adresáta převáděných důchodových práv stanovena součtem hodnot určených u obou složek samostatně výše uvedenými způsoby.

Pokud došlo kdykoli před účinností soudním rozhodnutím o vyrovnání důchodových práv (PAO) k převodu důchodových práv z jiného penzijního schématu, musí to nositel pojištění při výpočtu hodnoty převáděných důchodových práv vzít v úvahu. Do doby, kdy se účastník účastnil schématu spadajícího do soudem určené relevantní doby (označené ve vzorci jako B), musí zahrnout i dobu účasti v předchozím penzijním schématu. Pokud k takovému převodu práv došlo po okamžiku účinnosti soudního příkazu, již se to nebere v úvahu.

Soud může:

- ponechat oddělená důchodová práva ve schématu převodce,
- přikázat převod těchto práv do schématu, jehož účastníkem je adresát převáděných práv.

S ohledem na existenci institutu maximální dávky v některých schématech se k tomu, že dochází z důchodových práv účastníka k výplatě další dávky pro bývalou/lého manželku/manžela, nepřihlíží a maximální dávka pro účastníka přitom zůstává stejná. Protože je tedy v tomto ohledu nahlížena výplata části důchodových práv manželce/manželovi nahlížena stejně, jako by šlo o výplatu účastníkovi, je jeho maximální důchod stanoven jako běžná výše maximálního důchodu ze schématu méně dávka vyplácená jeho bývalé/mu manželce/manželovi.

Tento princip je aplikován jak pro výplatu anuity, tak pro úhrnné vyrovnání. Stejně tak není rozhodující, zda došlo k transferu práv do jiného schématu. Pro tyto účely je rozhodující výše první dávky vyplacené bývalé/mu manželce/lovi. Pokud není přesná výše dávky vyplácená z jiného schématu známa, je dopočítána podle hodnoty převedených práv.

Naopak, s ohledem na existenci institutu maximálního důchodu není dávka vyplácená na základě převedených práv započítávána adresátovi práv. Nicméně vzhledem k tomu, že se jedná o jeho příjem, hradí z dávky daň z příjmu.

Kdykoli poté, co bylo provedeno vyhrazení důchodových práv pro adresáta těchto práv v penzijním schématu jeho/jí manžela/manželky, může adresát požádat o převod takto vyhrazených práv do jiného penzijního schématu. V takovém případě bude převedena hodnota práv podle okamžiku takového převodu. Práv bývalé/ho manželky/manžela se to nedotkne. Nositel pojištění spravující schéma převede aktiva představující ekvivalent těchto práv do adresátem práv vybraného schématu. Forma a časování převodu by měly být navrženy tak, aby adresátovi práv vyhovovalo podle jeho životní situace.

Z jeho hlediska není takový postup spočívající v převodu práv do jiného penzijního schématu vždy ideální. Při akceptování převodu vypočítaného na bázi momentální hodnoty důchodových práv bývalé/ho manželky/manžela se může připravit o jejich pozdější nárůst v důsledku růstu mzdy. Navíc, když je převáděná částka převáděna do dalšího penzijního schématu (zvláště to platí u penzijních schémat třetího pilíře), může být na převod uvalen administrativní poplatek. Musí tedy volit na jedné straně mezi možnostmi pobírat v budoucnu vyčleněný podíl z důchodu, který závisí na kariéře bývalé/ho manželky/manžela a na druhé straně nezávislou dávkou z jiného schématu, která může být nižší a spojená s dalšími náklady, které její hodnotu snižují. Problém je menší, pokud jsou práva převáděna do příspěvkově definovaného schématu, potom není nárůst platu relevantní, nebo v případě, kdy partner dosáhne důchodového věku v době rozvodu nebo brzy poté. Problém je také menší, když jsou práva převáděna do schématu, které za takový převod neúčtuje administrativní náklady.

Historický vývoj a případné plánované změny

Rekodifikace rodinného práva a zejména v jejím rámci nově zavedené moderní úpravy možnosti rozvodu manželství v této zemi se silnou katolickou tradicí v roce 1996 s účinností od roku 1997 znamenalo významný zásah do důchodového systému. Soudy získaly možnost vydat rozhodnutí o vyrovnání důchodových práv (Pensions Adjustment Order (PAO)), kterým vzniká manželce/manželovi pojištěnce právo na část důchodových práv získaných partnerem v průběhu manželství. Před účinností tohoto zákona takové dělení důchodových práv a jejich převod na jinou fyzickou osobu nebyly možné.

Právní režim umožňující dělení důchodů začal platit počátkem roku 1997 a aplikace nového zákona byla zvláště zpočátku poznamenána silnou neinformovaností veřejnosti. Mnoho manželských párů, které se rozváděly, možnosti dělení důchodových práv nevyužilo, protože o ní nevěděly. Ti, kteří jej podstoupili, mu často nevěnovali dostatečnou pozornost a ze soudní praxe vyplývá, že do značné míry mnohdy nechápali podstatu a význam procesu. Rozvádějící se osoby si často nemohou z finančních důvodů dovolit profesionální poradce, kteří by problematiku znali. Právníci zabývající se rozvody se naopak nedokázali v komplexní problematice penzí dostatečně orientovat, protože v tom směru nebyli dostatečně erudovaní. Zkušenosti Irska jsou v tomto ohledu velice alarmující.⁶

3.1.2 Kanada

Stručný popis systému

Důchodový systém Kanady má tři složky: průběžně financovaná schémata „Old Age Security“ (OAS) poskytující rovný základní důchod a „Canada Pension Plan“. Další složku tvoří fondově financovaná soukromá důchodová schémata. „Canada Pension Plan“ (CPP) pokrývá riziko invalidity, stáří a smrti, je to hybridně financované, dávkově definované schéma, v němž je důchodová dávka odvozena od předdůchodových příjmů pojištěnce. Šlo původně o čistě průběžně financované schéma, od roku 1977 byl do něj zaveden prvek fondový - rezervní fond. Účast zaměstnanců i osob samostatně výdělečně činných v něm je povinná. Příspěvky za zaměstnance i osoby

⁶ South African Law Commission (1999)

samostatně výdělečně činné jsou odváděny z výdělku mezi 3 500 a 41 100 CAD (pro rok 2005). Zaměstnanci odvádí 4,95 % hrubé mzdy stejně jako zaměstnavatel, celkem tedy činí pojistná sazba 9,9 % hrubé mzdy. Osoby samostatně výdělečně činné odvádí příspěvek v plné výši 9,9 % příjmu (tedy zisku před zdaněním).

Zaměstnanecká schémata sponzorovaná zaměstnavateli nejsou povinná a mohou být založena kolektivní dohodou zástupců zaměstnanců a zaměstnavatele nebo mohou mít jinou povahu. Existují jak schémata založená jediným zaměstnavatelem, tak kolektivní pro více zaměstnavatelů. Typicky jde o dávkově definovaná schémata, v posledních letech je však patrný posun k příspěvkově definovaným plánům. Dávkově definovaná schémata používají často obdobnou výpočtovou formuli jako CPP. Jsou často integrována s CPP, v takovém případě bývá aplikována dvojitá příspěvková sazba. Nad úroveň stanovenou jako strop pojistného v CPP, je tato sazba vyšší. Vedle toho, že do nich přispívá zaměstnavatel, jsou většinou vyžadovány i příspěvky zaměstnance. V roce 2005 bylo pokryto těmito schématy 32,5 % pracovní síly.

Individuálně je možno spořit na stáří v rámci daňově zvýhodněných schémat Registered Retirement Savings Plans (RRSP). Tyto programy spravovaly v roce 2007 aktiva ve výši 503 miliard CAD.

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

Canada Pension Plan

Toto schéma je právně zakotveno v Canada Pension Plan Act z roku 1966 a v Canada Pension Plan Investment Board Act z roku 1977. Canada Pension Plan je koncipován jako federální, příspěvková složka důchodového systému s cílem zajistit pojištěnci náhradu příjmu ve stáří ve výši 25 % průměrného indexovaného měsíčního referenčního výdělku stanoveného za celé rozhodné období. Výše dávky je však proporcionálně krácena, pokud pojištěnec nedosáhne doby pojištění 40 let. Výpočtovou formuli tedy lze vyjádřit: rozhodný příjem x doba pojištění x procentní sazba. Rozhodný příjem je stanoven jako průměrný hrubý měsíční příjem za celé rozhodné období. Výdělky jsou pro účely stanovení tohoto průměrného základu indexovány v souladu s vývojem průměrné mzdy v ekonomice. Doba pojištění je uvedena v počtu let. Procentní měsíční sazba je stanovena na úrovni 0,625 %. Příjmy z výdělečné činnosti v pásmu do 3 500 CAD ročně jsou osvobozeny od platby pojistného a nejsou zohledněny při výpočtu dávky. Osoby s nižšími příjmy nejsou schématem pokryty. Tato dolní hranice zohlednění příjmů pojištěnce "Year's Basic Exemption" (YBE) není od roku 1998 zvyšována. Horní hranice platby pojistného a zohlednění příjmů pojištěnce „Year's Maximum Pensionable Earnings" (YMPE) je stanovena přibližně na úrovni průměrné mzdy v ekonomice a v souladu s jejím vývojem je upravována.

Pokud dojde k rozvodu manželství, nositel pojištění na základě pravomocného soudního rozhodnutí o rozvodu manželství automaticky vyjme rozhodné příjmy (pensionable earnings) za dobu trvání manželství ze záznamů manželů, sečte jejich výši za jednotlivé roky a vydělí je dvěma. Tak jsou stanoveny rozhodné příjmy pro výpočet důchodu u obou pojištěnců za dobu manželství. Tento postup je aplikován v případě všech rozvodů, které nabyly právní moci po účinnosti opatření (1.1.1987). Stejně je nakládáno i s příjmy partnerů žijících v režimu tzv. Common Law Partnership, pokud jeden z nich zažádá o rozdělení příjmů. Jde o páry osob různého

pohlaví žijící společně po dobu delší než jeden rok a od roku 2000 rovněž o společně žijící páry stejného pohlaví. Žádost musí být podána do čtyř let od okamžiku, kdy došlo k ukončení společného soužití.

Pokud by rozdělení důchodových práv vedlo ke snížení důchodových práv obou bývalých manželů, nebude provedeno. Dělení důchodových práv není aplikováno také v případě, že bývalí manželé nebo partneri uzavřeli dohodu, že k dělení důchodových práv nedojde.

Soukromá schémata

Pravidla regulující zaměstnanecká a individuální soukromá penzijní schémata a stejně tak i problematika možnosti převodu důchodových práv na rodinné příslušníky a získávání sdílených důchodových práv je vedle federálních zákonů upravena i na úrovni jednotlivých provincií. Ze soukromých schémat jsou poskytovány vedle starobních důchodových dávek i pozůstalostní penze. I jejich zákonná úprava je variabilní podle jednotlivých provincií. Výše pozůstalostního důchodu musí dosahovat minimálně 60 % předpokládané výše starobního důchodu zemřelého pojištěnce (v provincii Manitoba to je 66,66 %). Velké rozdíly mezi provinciemi nalezneme zejména v definici oprávněné pozůstalé osoby, a to především s ohledem na požadovanou délku společného soužití u nesezdaných párů (Common Law Partnership).

Důchody jsou soudy považovány za majetek a část společných aktiv manželů, které jsou v rámci rozvodu manželství děleny. Tato koncepce ovládá praxi soudů od roku 1987. Předtím byly důchody pojímány jako příjem plynoucí z důchodového systému v okamžiku výplaty. Základním principem při dělení společného jmění v důsledku rozvodu manželství je, že všechny majetkové i finanční položky nabyté během manželství mají být rozděleny mezi oba manžely rovným dílem. Až na několik výjimek rodinné právo stanoví, že majetek manželů je oceněn s ohledem na jeho hodnotu v okamžiku skončení manželství a snížen o hodnotu vnesenou do manželství oběma manžely, aby bylo možno vymezit čistou hodnotu společného majetku a ta se vydělí dvěma. Důchody jsou jednou z nejobtížněji hodnotitelných položek, zvláště v příspěvkově definovaných schématech, pokud se z nich ještě nezačaly vyplácet dávky. Sbírka soudních rozhodnutí ukazuje, že někteří soudci preferují hodnocení podle práv, jaká by účastník schématu měl v okamžiku soudního rozhodnutí. Jiní preferují stanovení v okamžiku dosažení důchodového věku účastníka. Někteří preferují hodnotící metodu někde uprostřed mezi těmito extrémy. Různé metody přinášejí značně odlišné výsledky. S cílem vyhnout se složitým soudním sporům mnoho rozvádějících se manželských dvojic najímá pojistné matematiky a zavazují se k akceptaci jejich hodnocení.

Kanadské soudy ve své většině omezují maximální možný díl důchodových práv převáděných na bývalého/lou partnera/rku účastníka na jednu polovinu. Pokud dojde k rozvodu až po odchodu účastníka schématu do důchodu a tomu je vyplácen důchod, obdrží druhý z bývalých manželů dávku ve výši části účastníkovy důchodu. V některých soudních rozhodnutích je v takovém případě umožněno i vyrovnání úhrnnou výplatou.

Pokud jde o případy, kdy v dávkově definovaném schématu nedosáhl dosud účastník důchodového věku, jsou k vyrovnání mezi rozváděnými manžely soudy užívány tři cesty. Některá soudní rozhodnutí ponechávají možnost volby, kterou z těchto možností zvolit příjemci.

Vyrovnání lze provést formou:

- odklad,
- oddělení důchodových práv,
- okamžitá výplata.

Odklad

Rozdělení důchodu není provedeno před určitým datem, které může být stanoveno jako okamžik následující mnoho let po skončení manželství. Obvykle je soudním rozhodnutím stanoveno, že k rozdělení práv bude provedeno v okamžiku, kdy:

- prvně může účastník odejít do důchodu,
- dosáhne statutárního důchodového věku,
- ukončí výdělečnou činnost,
- jeho smrti.

v závislosti na pravidlech schématu může jít i o alternativy. Záměrem je adresátovi převáděných práv umožnit podílet se na nárůstu důchodových práv garantovaných členovi schématu. Pokud je povolen převod aktiv mimo schéma, musí být tato využita případně k nákupu annuity.

Oddělení důchodových práv

Tato metoda umožňuje okamžité oddělení aktiv odpovídajících důchodovým právům adresáta převáděných práv. Tato osoba obdrží díl důchodových práv účastníka schématu jako aktiva, jejichž výše je stanovena k okamžiku rozvodu. Tato aktiva jsou převedena na nově vytvořený účet vedený na jméno příjemce a je s nimi nadále zacházeno jako se spíci právy účastníků v rámci tohoto schématu. Vyplácet dávku je možno v okamžiku vzniku nároku na důchod u původního účastníka schématu nebo dříve, pokud tento ukončil výdělečnou činnost.

Okamžitá výplata

Protože hodnota všech ostatních aktiv dělených při rozvodu manželství je stanovována v okamžiku rozvodu, zdá se být logické, aby tak byla stanovena i hodnota dělených důchodových práv. Takto stanovený objem aktiv je ze schématu převeden adresátovi, a to obvykle v zakonzervované formě. Výplata je většinou možná v okamžiku, kdy dosáhne adresát práv důchodového věku. Tato metoda se používá v provincii Quebec, která má nejpodrobnější legislativu ohledně dělení důchodových práv.

Historický vývoj a případné plánované změny

Možnost dělení důchodových práv byla zavedena v rámci Canada Pension Plan v roce 1978. Již od počátku se to týkalo vedle manželů i párů, které nebyly oddány. Podmínkou bylo minimálně tříleté soužití. K dělení práv docházelo u rozvedených manželů automaticky, ale u nesezdaných musel aspoň jeden z nich podat žádost, a to do tří let od okamžiku rozvodu. Ke zkrácení lhůt ze tří let na jeden rok došlo v roce

1987, a to jak s ohledem na lhůtu k podání žádosti o rozdělení práv, tak s ohledem na požadovanou délku společného soužití potřebnou k tomu, aby dělení práv mohlo být provedeno. Pokud jde o základní schéma Canada Pension Plan, nezaznamenala od té doby problematika převodu důchodových práv vzhledem k relativně jasné a uspokojivým způsobem fungující právní úpravě žádné změny.

Jinak je tomu v otázce převodu důchodových práv v rámci soukromých schémat. V tomto ohledu hraje v Kanadě rozhodující roli i legislativa na úrovni provincií a soudní praxe. Přes velký pokrok, jehož bylo v posledních dvou desetiletích dosaženo, zbývá mnoho nejasností. Zákonodárci v jednotlivých provinciích v posledních letech s cílem zjednodušit administrativu pro nositele pojištění preferují při koncipování změn legislativy okamžitě rozdělení důchodových práv. Umožňují tak nositelům pojištění vyhnout se nutnosti uchovávat záznamy po mnoho let po rozvodu.

3.1.3 Nizozemsko

Stručný popis systému

Systém důchodového pojištění v Nizozemsku je rozdělen do třech pilířů. První pilíř je povinný pro všechny obyvatele, poskytující „flat rate“ dávky v závislosti na rodinném stavu a financovaný z příspěvků placených z výdělků. Výše důchodové dávky závisí na době pojištění a na rodinném stavu. Systém je financován společně s pozůstalostními důchody příspěvků zaměstnanců odvozenými ze mzdy ve výši 19,15 %, z čehož 17,9 % připadá na důchody starobní. Je stanoven roční strop ve výši 30 632 €. Stát se na financování nepodílí.

Druhý pilíř je představován zaměstnaneckými schématy. Je quasipovinný a podstatná část schémat je upravena smlouvami mezi sociálními partnery. Více než 90 % pracujících se těchto schémat účastní. Příjmy z nich potenciálně představují zhruba polovinu příjmů z důchodového systému⁷. Z 90 % se jedná o dávkově definovaná schémata, ačkoli hybridní a příspěvkově definovaná schémata získávají na popularitě. Dávkově definovaná schémata původně vycházela při stanovení dávky často z výše posledního příjmu, ale po roce 2000 většinou přešla na rozhodné období stanovené jako celá doba účasti. Třetí pilíř představuje individuální formy zabezpečení ve stáří, většinou ve formě životní pojistky s daňovými úlevami.

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

Důchodová práva získaná v rámci soukromých penzijních schémat lze v případě rozvodu manželství na základě rozhodnutí soudu dělit. Standartně je bývalé/mu manželce/manželovi prisuzováno 50 % důchodových práv získaných účastníkem schématu od počátku účasti ve schématu nebo od předchozího posledního rozvodu. Strany se mohou dohodnout i na dělení práv v jiném poměru než 50 % každé straně. Také se mohou rozhodnout dělit důchod za jinak stanovené období nebo ho nedělit vůbec. Pokud účastník schématu vstoupí za život do většího počtu manželství (či jiných zákonem uznaných forem soužití), jsou důchodová práva z předchozích soužití rezervována pro předchozí partnery/partnerky. Stejným způsobem jako s rozvádějíci se manželi je zacházeno s partnery, kteří žijí ve společné domácnosti (potvrzeno

⁷ OECD 2008

notářským záznamem),⁸ ale nejsou manželé. Na místo rozvodu zde v případě rozchodu musí ukončení soužití úředně oznámit. Další osobou, na kterou je možno takto důchodová práva převést, je osoba žijící s účastníkem schématu v registrovaném partnerství. Vzhledem k tomu, že tohoto režimu začaly využívat i heterosexuální páry, nejde nutně o osoby stejného pohlaví.

Při rozvodu či rozchodu nejsou práva převáděna mimo schéma, ale zůstávají rezervována pro adresáta v rámci tohoto schématu. K výplatě starobního důchodu adresátovi převáděných práv může dojít až v okamžiku, kdy začne důchod pobírat účastník schématu. Kvůli rostoucí flexibilitě doby odchodu do důchodu si bývalý partner nemůže být zcela jist, kdy přesně začne pobírat podíl ze starobního důchodu bývalého manžela. Část důchodové dávky, která byla stanovena účastníkovi schématu při odchodu do důchodu pobírá tedy adresát. Pokud adresát převáděných práv zemře, přenesou se automaticky práva zpět na účastníka schématu.

Pro každou/děho novou/vého manželku/la jsou rezervována práva na vdovský/vdovecký důchod od okamžiku předchozího rozvodu. Tento vdovský/vdovecký důchod v rámci zaměstnaneckých penzijních schémat druhého pilíře se nazývá „zvláštní partnerský důchod“. Po smrti jednoho z partnerů dostává tento důchod nejen pozůstalý/á, ale také předchozí partneri. Důchodová práva na vdovský důchod se tedy mohou dělit. Pokud bývalý/á partner/ka zemře dříve, „zvláštní partnerský důchod“ rezervovaný pro ni propadá a nebude přiřazen k příspěvkům možných dalších partnerů/ek. Zákonná úprava vztahující se k zvláštnímu partnerskému důchodu se týká i partnerů, kteří nejsou manželé, ale žijí spolu (ve společné domácnosti). Pokud takoví partneri přestanou žít ve společné domácnosti, práva bývalého partnera účastníka schématu pro něj zůstávají rezervována obdobně jako pro rozvedenou/ného manželku/manžela. Kromě manželství a soužití ve společné domácnosti (potvrzeného notářským záznamem) se mohou dva lidé oficiálně zaregistrovat jako partneri. Protože práva a povinnosti vyplývající pro tyto partnery ze zákona se podobají manželským, byla charakterizována jako „sňatek homosexuálů“. Ve skutečnosti se takto registrovalo mnoho heterosexuálních párů. Podle zákona se musí s důchodovými právy těchto registrovaných partnerů v penzijních plánech nakládat stejně jako s právy manželů.

Historický vývoj a případné plánované změny

Do února 1973 nemělo v Nizozemsku skončení manželství rozvodem žádné přímé důsledky na důchodová práva žádného z manželů. V únoru 1973 se to změnilo zavedením vdovských takzvaných „zvláštních partnerských důchodů“ (viz výše) pro manželky. V srpnu 1987 bylo zavedeno stejné právo pro muže. Tato úprava se původně mohla, ale nemusela týkat také partnerů, kteří nejsou manželé, ale žijí spolu (ve společné domácnosti). Od roku 2000 mají takové soužití povinnost akceptovat všechna schémata. Od 1. ledna 1998 byl v Nizozemsku zaveden třetí typ partnerství, rovněž výše zmíněné registrované partnerství.

Pokud jde o starobní důchody, tak do roku 1981 se na důchod pohlíželo jako na jednoznačný osobní nárok. Neuvažovalo se o tom, že příjem z důchodu musí být v případě rozvodu zhodnocen a rozdělen mezi bývalé manžely. V roce 1981 judikoval Nejvyšší soud, že příjmy ze starobních důchodů jsou součástí společného manželského majetku, pokud předmanželská smlouva nestanoví, že majetek partnerů zůstane oddělen. Od té doby se starobní důchody i zvláštní partnerský důchod rozdělují.

Na základě tohoto rozhodnutí Nejvyššího soudu bylo možno při rozvodovém řízení pouze vzít v úvahu hodnotu důchodových práv nashromážděných v penzijním

⁸ Typ soužití jako v ČR „druh - družka“.

schématu v průběhu manželství. Rozdíl mohl být podle uvážení soudů kompenzován převodem jiných aktiv. Nebyl možný ani převod důchodových práv ani výplata části důchodů bývalé/mu manželce/manželovi. U dvou lidí, kteří spolu žili, ale nebyli manželé, neexistoval žádný společný majetek a v důsledku toho mohlo být rozdělení starobního důchodu prováděno jen v případě dobrovolné dohody. Od 1. května 1995 lze na základě nově přijaté legislativy dělit i práva ze starobních důchodů získaná v manželství. Od 1. ledna 1998 je také tento zákon uplatnitelný také v situaci ukončení zaregistrování rozchodu nesezdaných osob.

3.1.4 Spojené státy americké

Stručný popis systému

Důchodový systém Spojených států má tři složky: schéma „Social Security“, příjmově testované dávky pro staré občany a fondově financovaná důchodová schémata. Vzhledem k předmětu této studie se dále budeme zabývat pouze schématem „Social Security“ a zaměstnaneckými schématy. Schéma „Social Security“ pokrývá riziko stáří, smrti a invalidity, je dávkově definované a příjmově vztažené. Je sice financováno průběžně, ale určitou omezenou roli hraje i prvek fondový – rezervní fond. Naprosto dominantním zdrojem jeho příjmů jsou však příjmy z vybraného pojistného. Zaměstnanci do schématu odvádí 6,2 % hrubé mzdy stejně jako zaměstnavatel, celkem tedy činí pojistná sazba 12,4 % hrubé mzdy. Osoby samostatně výdělečně činné odvádí 12,4 % čistých příjmů. Polovina odvedeného pojistného je pro ně potom daňově uznatelným nákladem.

V rámci soukromých penzijních schémat mohou zaměstnavatelé nabízet zaměstnancům příspěvkově i dávkově definované plány či plány hybridní. V soukromé sféře má přístup k těmto schématům přibližně 61 % zaměstnanců, 21 % z nich k dávkově definovaným a 55 % k čistě příspěvkově definovaným schématům. Zbytek jsou schémata hybridní. Příjmy z těchto schémat představují potenciálně zhruba polovinu příjmů důchodce z důchodového systému.⁹ Tato schémata fungují pod různým právním režimem. Nejrozšířenější 401 (k) například umožňuje odečíst zaměstnanci pojistné z daňového základu (nikoli však ze základu pro platbu pojistného na sociální zabezpečení), zaměstnavatel hradí poloviční hodnotu příspěvku zaměstnance do výše 6 % mzdy. Mezi penzijními schématy třetího pilíře je nejobvyklejší formou tzv. individuální penzijní účet (IRAs).

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

V rámci schématu „Social Security“ lze zaznamenat institut manželských důchodů „Spousal Benefit“, který představuje jakousi alternativu k získávání sdílených důchodových práv v obdobných schématech dalších států, jejichž systém sociálního zabezpečení lze klasifikovat jako reziduální (Beveridgeův), a proto byl jeho popis do přehledu zařazen. Osoba příjemce dávky sice získává právo na manželský důchod na základě plateb, které odvedla do systému osoba žijící s ní v manželství, ale důchodová práva původce práv se na základě toho nesnižují, takže nejde o převod práv. Výše dávky se stanoví jako rozdíl mezi polovinou výše dávky, na kterou má nárok její

⁹ OECD 2008

3. Případové studie vybraných zemí

manžel/manželka a dávkou, na kterou má nárok tato osoba. Díky existenci tohoto institutu neexistuje potřeba zavést ve schématu „Social Security“ možnost dílení sdíleně získaných důchodových práv při rozvodu manželství, jak jej známe například z obdobného schématu „Canada Pension Plan“ v Kanadě.

Dávka starobního důchodu se v „Social Security“ odvíjí od tzv. základní výše důchodu „Primary Insurance Amount“ (PIA), která se při stanovení důchodové dávky dále redukuje či navyšuje podle toho, zda pojištěnec odchází do předčasného důchodu nebo přesluhuje. Průměrný měsíční referenční příjem „Average Indexed Monthly Earnings“ (AIME) pro výpočet důchodové dávky je stanoven jako jedna dvanáctina průměrného ročního referenčního příjmu zaokrouhlena dolů na celá čísla. „Základní hodnota důchodu“ PIA je 90 % AIME v pásmu do první redukční hranice, 35 % AIME v pásmu od první do druhé redukční hranice a 15 % AIME nad touto hranicí. V roce 2008 je stanovena první redukční hranice na úrovni 711 USD a druhá na úrovni 4 288 USD. Výše příjmů pojištěnce zohledněná při výpočtu důchodu je omezena stropem pro platbu pojistného. V roce 2008 byl tento strop stanoven na úrovni 102 000 USD.

Pokud manželé získají nárok na obdobnou výši dávky starobního důchodu, je pro ně způsob výpočtu manželského důchodu nevýhodný. Zvýhodněna jsou naopak manželství, kde rozdíly mezi důchodovými nároky, tedy vlastně rozdíly mezi úrovní příjmů a účastí na trhu práce manželů, jsou velké. Pokud jeden z manželů nemá vůbec nárok na důchodovou dávku v rámci schématu „Social Security“, obdrží manželský důchod ve výši poloviny důchodu jeho/jí partnera/ky. Pokud však nemá nárok na důchod v jiném základním schématu například v zahraničí, v takovém případě by se výše manželského důchodu rovněž krátila. Vzhledem k postupně se zvyšující participaci žen na trhu práce se náklady na tuto nepřispěvkovou složku schématu dlouhodobě snižují.

Při žádosti o důchod nositel pojištění nejprve zjistí, zda má žadatel nárok na výplatu starobního důchodu, potom zjistí, zda má již nárok i na manželský důchod. Pokud má nárok na obojí, přizná osobě obě složky důchodu (v redukované výši z důvodu odchodu do předčasného důchodu). Pokud má jeden z manželů nárok na odchod do důchodu a druhý dosud ne, je prvnímu stanovena dávka na základě pouze jeho záznamů o odvedeném pojistném a v okamžiku, kdy získá nárok i druhý, může mu být na základě prověření výše obou nároků přiznán i manželský důchod. Manželský důchod nemůže být vyplácen, dokud nezačne být vyplácen starobní důchod účastníkovi, z jehož záznamů se odvozuje.

Pokud se jeden z manželů rozhodne odejít do předčasného důchodu (což je možno v okamžiku dosažení věku 62 let) a má nárok rovněž na manželský důchod, je tento důchod redukován ve stejném poměru jako důchod osobní. Manželský důchod je krácen i v případě, kdy osoba pobírá nejprve vlastní předčasný důchod a teprve po dosažení statutární věkové hranice pro odchod do důchodu začne pobírat i manželský důchod. Protože osoba pobírala důchodovou dávku před dosažením statutárního důchodového věku, obdrží v okamžiku získání nároku na manželský důchod vedle redukované dávky osobního starobního důchodu i redukovaný manželský důchod. V okamžiku, kdy dosáhne její manžel/manželka nároku na důchod, bude mít tedy nárok na navýšení důchodu na méně než 50 % manželova/manželčina důchodu.

Nárok na manželský důchod stanovený podle záznamů bývalého manžela může získat i osoba rozvedená. Taková osoba může získat nárok na manželský důchod na základě záznamů po bývalém manželovi/manželce, pokud je manželství rozvedeno:

- pokud manželství trvalo minimálně deset let,
- pokud osoba dosáhla minimálně věku 62 let,

- není vdaná/ženatá,
- nemá nárok na vyšší důchod, než je výše manželského důchodu.

Obecně je výplata manželských důchodů ukončena, pokud rozvedená osoba vstoupí do nového manželství s jinou osobou než s bývalým/ou manželem/kou. Rozvedená osoba má v případě splnění výše uvedených podmínek nárok na manželský důchod i v případě, kdy bývalý/á manžel/manželka ještě důchod nepobírá, ale má na něj již nárok, a to za předpokladu, že k rozvodu došlo před více než dvěma lety. Vedle toho se nárok na dávku obnovuje, pokud později uzavřené manželství skončí (rozvodem, smrtí partnera, anulací).

Rozvedená osoba ze schématu „Social Security“ rovněž získává nárok na vdovský/vdovecký důchod na základě záznamů o pojistném placeném bývalým/ou manželem/kou, a to ve výši rozdílu ve výši důchodu bývalého manžela/manželky a dávky starobního důchodu, na který získala nárok na základě vlastní účasti. Nárok na pozůstalostní důchod získá za podmínky, že:

- dosáhla věku minimálně 60 let nebo 50 let a je invalidní,
- manželství trvalo nejméně 10 let,
- nemá nárok na vyšší důchodovou dávku v rámci „Social Security“ na základě vlastních záznamů.

Tyto podmínky však nemusí splňovat, pokud pečuje o nezaopatřené dítě zemřelého mladší 16 let nebo jeho invalidní dítě.

Pokud rozvedená osoba znovu vstoupí do manželství, ztrácí na pozůstalostní důchod nárok. Jinak tomu ovšem je, pokud tak učiní až po dosažení věku 60 let (případně 50 let za předpokladu, že je invalidní). Uzavření nového manželství v takovém případě není na překážku výplatě dávky.

To, že jsou dávky vypláceny rozvedené osobě nebo rozvedené pozůstalé osobě, nemá vliv na důchodové dávky ostatních osob, jejichž výše se stanoví na základě stejných záznamů o výši pojistného.

Obecně získává manžel/manželka nárok na vdovecký/vdovský důchod, pokud manželství před smrtí partnera trvalo minimálně devět měsíců. Tato podmínka nemusí však být splněna za těchto podmínek:

- je otcem nebo matkou dítěte zemřelé osoby,
- se zemřelou osobou adoptovali dítě, kterému je dosud méně než 18 let,
- je otcem nebo matkou dítěte, které zemřelá osoba během manželství adoptovala, a dítěti je dosud méně než 18 let,
- zemřelá osoba se na základě specifických právních úprav v některém ze států unie nemohla rozvést, ale po rozvodu vstoupila do 60 dnů do manželství s nárokující osobou,
- pokud předchází manželství obou stejných osob trvalo minimálně devět měsíců,
- zemřelá osoba přišla o život ve službě v rámci ozbrojených složek státu,
- jde o smrt způsobenou úrazem (za podmínky, že jde o rozhodující příčinu smrti a k úmrtí došlo do tří měsíců od úrazu).

Soukromá schémata

Penzijní schémata sponzorovaná zaměstnavateli pokrývají ve Spojených státech podstatnou část pracovní síly a aktiva v nich nashromážděná představují vedle hodnoty nemovitostí největší majetkovou hodnotu dělenou v případě rozvodového řízení. Otázka, zda a jakým způsobem budou tato práva dělena, bývá jednou z nejdůležitějších otázek rozvodu. Všechna aktiva shromažďovaná v rámci schématů zaměstnaneckých i ryze individuálních jsou součástí společného majetku manželů. Jsou tedy předmětem dělení při rozvodovém řízení. Dělení společného jmění manželů je právními předpisy upraveno obecně na úrovni jednotlivých států unie. Dělení důchodových práv v zaměstnaneckých a individuálních penzijních schématech je však upraveno zejména zákonem „Security Act (ERISA)“ z roku 1974 a zákonem „Internal Revenue Code“ z roku 1986 na federální úrovni. Některé konkrétní otázky při dělení důchodových práv však upravují rovněž právní předpisy vydané na úrovni jednotlivých federálních států.

Federální zákony obecně vylučují jakékoli scizení či převod důchodových práv získaných v rámci penzijních schémat. Výjimku představuje pouze možnost dělení důchodových práv v rámci rozvodu. Důchodová oprávnění mohou být převedena jen tehdy, když kompetentní soud uzná nárok bývalého manžela na důchodová práva účastníka schématu. Zákon vyžaduje, aby příkaz k rozdělení práv měl formu, která se nazývá "Qualified Domestic Relations Order (QDRO)". Pouze v takovém případě jej musí nositel pojištění vykonat. Příkaz přiznává část důchodových práv (případně i všechna důchodová práva) účastníka schématu bývalé/mu manželce/manželovi. Dokument musí mít formu rozsudku, soudního příkazu, případně dekretu (včetně majetkového vyrovnání) a musí být v souladu především s předpisy rodinného práva příslušného státu (především o ochraně práv dětí, o výživném atd).

Pouhá dohoda stran nespĺňuje požadavky kladené na QDRO. Fakt, že se strany dohodly (být písemně) na rozdělení důchodových práv musí být formalizován autoritou rozhodnutí příslušné státní instituce. Na druhou stranu, pokud soud nebo jiná státní instituce vydá akt, který napňuje formu QDRO, není třeba podpisu ani souhlasu stran. Není rovněž podmínkou, aby se nositel pojištění řízení účastnil.

QDRO obsahuje informace o adresátovi, kterému jsou důchodová práva přiřčena. Adresátem může být manžel/manželka, bývalý manžel/manželka, potomek nebo jiná osoba závislá na účastníkovi schématu. Zákon vylučuje převedení důchodových práv na jakoukoli jinou osobu. QDRO musí obsahovat jméno adresáta přiřčených práv, bydliště a poslední známou internetovou adresu této osoby, dále pak:

- identifikační údaje všech schémat, kterých se má příkaz týkat,
- částku v dolarech, procentní určení podílu nebo způsob, jakým má být hodnota práv převáděných na adresáta určena,
- počet výplat nebo čas, po který má být částka vyplácena,

QDRO naopak nesmí kromě dalšího obsahovat:

- převod práv, která schéma účastníkům nenabízí,
- požadavek navýšení práv schématem,
- přisuzovat důchodová práva dvěma různým osobám,
- přisuzovat právo na pozůstalostní důchod případné/mu následné/mu manželce /manželovi

QDRO nemusí být vydáno v rámci rozvodového řízení. Příkaz státní autority, který se například týká stanovení majetkových práv bývalých manželů může být QDRO, pokud převádí důchodová práva mezi bývalými manžely. Nositel pojištění má povinnost zavést proceduru, která zajistí ochranu práv účastníků při převodu důchodových práv v případě rozvodu včetně přezkoumání, zda doručený QDRO má všechny potřebné náležitosti. Vedle toho jsou povinni informovat jak účastníka schématu, tak adresáta práv. Pokud nositel pojištění dospěje k závěru, že obdržený příkaz o převedení důchodových práv nespĺňuje potřebné náležitosti, přezkoumání jeho rozhodnutí nepřísluší soudní moci na úrovni státu, ale federálnímu soudu. Protože toto rozhodnutí přísluší soudní moci, výkonná moc nevydává žádná doporučení pro posouzení QDRO.

Federální zákony ukládají nositeli pojištění spravujícímu schéma, ve kterém se nachází dělená důchodová práva, řadu povinností:

- informovat adresáty práv o schématu a o jejich právech. Na základě toho má rovněž právo na kontaktní údaje adresáta i v případě, že s QDRO nesouhlasí,
- informovat adresáty o obdržení QDRO a o případné akceptaci příkazu,
- jednat přiměřeně rychle, ačkoli žádný konkrétní časový limit není zákonem stanoven.

Posouzení příkazu musí být předmětem písemné procedury a tato procedura musí umožňovat adresátovi práv jmenovat zástupce, který by hájil jeho práva. Procedura nesmí bránit či omezovat realizaci příkazu. V jejím rámci musí být podány informace osvětlující adresátovi důchodových práv zejména:

- způsob stanovení dávky, případně modelový výpočet,
- lhůty pro všechna potřebná rozhodování týkající se práv adresáta,
- v jakém okamžiku a za jakých podmínek budou důchodová práva rozdělena a jak budou v průběhu procedury chráněna,
- jakým způsobem jsou práva rozdělena.

Pokud nositel pojištění dospěje k závěru, že příkaz splňuje všechny náležitosti požadované pro QDRO, nesmí jej odmítnout splnit, a to ani v případě, že příkaz neobsahuje informaci, bez níž ho nelze provést, pokud lze informaci zjistit běžnými prostředky. Pokud naopak nositel pojištění dospěje k závěru, že příkaz nemá povahu QDRO, bez prodlení sdělí stranám:

- důvod pro neakceptování příkazu,
- odkaz na pravidla procedury na jejichž základě nebyl přijat,
- poučení o lhůtách, které by mohly souviset s uplatněním jakýchkoli práv stran,
- poučení o cestách, jak získat informace o dalším možném postupu.

V dalším postupu je nositel pojištění povinen napomáhat stranám při snaze o nápravu a znovupodání návrhu.

Nositel pojištění si nesmí v souvislosti celým tímto procesem účtovat jakékoli poplatky. Od okamžiku, kdy nositel pojištění obdrží příkaz, oddělí aktiva, která jsou jeho předmětem, od ostatních aktiv a vede je na samostatném účtu. To platí po celou dobu, kdy probíhá proces posouzení, zda příkaz splňuje požadované náležitosti až do

3. Případové studie vybraných zemí

převedení prostředků. Práva adresáta jsou chráněna od akceptace QDRO stejně jako práva jiných účastníků schématu.

Existují dvě cesty, jakým způsobem určit převáděná důchodová práva. QDRO může příkazovat rozdělení práv použitím přístupu „sdílení zájmu“ (“Shared Interest”) nebo „rozdělení zájmu“ (“Separate Interest”). Hlavním rozdílem mezi nimi je, že první přístup je založen na vazbě dávky k účastníkovi schématu a druhý na vazbě k osobě adresáta převáděných práv.

Rozdělené zájmu

- při výpočtu dávky se vychází z toho, že dávka bude vyplácena doživotně adresátovi převáděných práv,
- dohoda o případných pozůstalostních nárocích, která může být součástí QDRO, není nutná, protože je zajištěna doživotní výplata dávky starobní penze,
- je nicméně nutné zahrnout řešení otázky pozůstalostní dávky pro případ, že účastník zemře před odchodem do důchodu,
- adresát převáděných práv může pobírat dávku nezávisle na tom, zda ji už pobírá účastník schématu,
- pokud je adresát převáděných důchodových práv o mnoho mladší než účastník schématu, je tento přístup pro něj nevýhodný.

Sdílení zájmu

- při výpočtu dávky se vychází z naděje dožití účastníka schématu,
- dohoda o případných pozůstalostních nárocích musí být součástí QDRO pro případ, že účastník zemře první,
- pokud účastník schématu již pobírá důchodovou dávku, připadá v úvahu jen tato varianta,
- adresát převáděných práv může začít pobírat dávku až v okamžiku, kdy už ji pobírá účastník schématu,
- pokud je adresát převáděných důchodových práv o mnoho mladší než účastník schématu, je tento přístup pro něj výhodnější,
- pokud adresát převáděných práv zemře dříve než účastník schématu, mohou práva přejít zpět na účastníka schématu, který je jejich původcem (pokud to schéma dovoluje).

Zákon nepožaduje užívání jednoho nebo druhého přístupu pro žádný specifický případ a záleží na konkrétním případě a navrhovatelích, kterou cestu zvolit a tak dosáhnout sledovaného cíle. Přístup sdílených splátek i přístup samostatného zájmu mohou být používány jak pro příspěvkově definovaná, tak pro dávkově definovaná schémata. Dohoda o dělení majetku často obsahuje formulaci „penze bude rozdělena mezi strany“. Jestliže nejsou součástí dohody i ustanovení o zajištění na případ smrti, bývá použita metoda vazby dávky na osobu, která je adresátem důchodových práv.

Hodnota dospělých důchodových práv je stanovena na základě výše nároku účastníka schématu, kterému je dávka vyplácena. Pro stanovení hodnoty nedospělých důchodových práv jsou užívány tři metody:

- metoda vycházející z aktuální hodnoty nashromážděných aktiv na účtu pojištěnce a takto stanovenou hodnotu kompenzovat při dělení majetku z jiných aktiv;
- pokud je stanovení aktuální hodnoty důchodových práv příliš spekulativní, může být pouze stanoven podíl, jaký z budoucí hodnoty získají rozvádění manželé. Potom se vlastně jedná o jakýsi příkaz soudu nositeli pojištění, jak bude dávky dělit po tom, co pojištěnec získá na výplatu důchodu nárok;
- ze stejného důvodu jako ve výše uvedeném případě může být rozhodnutí o dělení důchodových práv odloženo soudem do okamžiku vzniku nároku pojištěnce na výplatu důchodu. Tato metoda není akceptována soudy v Louisianě.

Historický vývoj a případné plánované změny

Pokud jde o soukromá penzijní schémata byla, tak jako obecně dělení majetku při rozvodu manželství, problematika dělení důchodových práv dlouhou dobu upravena pouze na úrovni jednotlivých členských států federace. V případě rozvodu manželství byla důchodová práva v zaměstnaneckých i ostatních soukromých penzijních schématech vázána na osobu, což bylo často kritizováno z pozic požadujících genderovou rovnoprávnost. Postupně však začaly některé státy převod důchodových práv při rozvodu umožňovat. S cílem sjednotit praxi na území celého státu byly na úrovni federace přijaty dva zákony zavádějící v tomto ohledu jednotný režim, který vychází z toho, že důchodová práva v případě rozvodu lze dělit: „Employee Retirement Income Security Act (ERISA)“ z roku 1974 a „Internal Revenue Code“ z roku 1986.

3.1.5 Švýcarsko

Stručný popis systému

Švýcarsko je klasickým představitelem vícepilířového zabezpečení ve stáří, kdy první pilíř tvoří povinný průběžně financovaný systém pojištění, druhý pilíř zaměstnanecká schémata (zčásti povinná) a třetí pilíř je dobrovolný. První pilíř je povinný od 17 let pro všechny osoby žijící nebo pracující na území Švýcarska. Podmínkou nároku na dávku z prvního pilíře je získání minimálně jednoho roku pojištění. Dávka z prvního pilíře závisí na době pojištění a na průměrných ročních příjmech. Minimální měsíční důchod byl stanoven pro rok 2008 na 1 105 CHF, maximální pak na dvojnásobek minimálního, tedy 2 210 CHF. Financování prvního pilíře je zabezpečeno příspěvkem placenými procentní výměrou (8,4 %) z hrubé mzdy. Příspěvky jsou placeny rovným dílem zaměstnancem a zaměstnavatelem. Neexistuje strop pro placení pojistného. Lidé bez pracovních příjmů platí roční pojistné ve výši 370 CHF a 8 400 CHF v závislosti na jejich sociálních podmínkách. Na financování se podílí i stát, a to úhradou 20 % ročních výdajů (16,36 % konfederace a 3,64 % kantony), dále pak použitím části DPH na starobní a pozůstalostní důchody.

Zaměstnanecké důchodové zabezpečení bylo v roce 1972 včleněno do švýcarské ústavy a v roce 1985 byl přijat zákon, který z dosavadního dobrovolného zaměstnaneckého důchodového zabezpečení v zaměstnaneckých fondech učinil zabezpečení povinné. Hlavními důvody byla především velká účast občanů v těchto zaměstnaneckých fondech, desítky let trvající tradice těchto fondů a vyspělé, zdravé institucionální finanční prostředí. Platbám příspěvků do zaměstnaneckých schémat podléhají všechny příjmy nad úroveň 19 890 CHF (rok 2008) ročně. Průměrně příjmy z těchto schémat

potenciálně představují více než třetinu příjmů z důchodového systému¹⁰. Schémata vyplácejí starobní, pozůstalostní i invalidní důchody.

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

Systém švýcarského důchodového pojištění se řídí spolkovým zákonem o důchodovém a pozůstalostním pojištění (AHVG) z roku 1946, nařízením o důchodovém a pozůstalostním pojištění (AHVV) z roku 1947 a spolkovým zákonem o všeobecném právu sociálního pojištění (ATSG).

Pokud jde o stupeň individualizace důchodových práv v základním schématu důchodového pojištění, došlo dosud Švýcarsko nejdále. Příspěvky obou partnerů placené na důchodové pojištění v průběhu manželství jsou sčítány a zaneseny do záznamů vedených za účelem výpočtu dávky. Při výpočtu dávky obou manželů jsou pak sdílená práva dělena dvěma. Oba partneři obdrží v okamžiku dosažení věkové hranice pro odchod do důchodu samostatný důchod. K stanovení sdílených důchodových práv dochází teprve v okamžiku, kdy oba partneři zažádají o důchod. Pokud jeden z nich odejde do důchodu dříve, je mu stanovena výše důchodu pouze na základě záznamů o jeho individuálních příjmech. V okamžiku, kdy zažádá o důchod i druhý z páru, je prvnímu důchod přepočítán podle výše zmíněných pravidel pro výpočet důchodu osob žijících v manželství. (Becker 2003, str. 270)

Výše důchodu ve Švýcarském základním schématu závisí na:

- a) době pojištění,
- b) výši příjmů,
- c) dobropisech za výchovu a péči.

Výše plného starobního důchodu se skládá z pevné částky a z procentní částky, která závisí na indexových celoživotních průměrných příjmech pojištěnce (v případě pojištěnců žijících v manželství na příjmech obou partnerů). Dobropisy (kredity) připisované za výchovu dětí¹¹ se rovněž rozdělují na polovinu.¹² Průměrný celoživotní roční příjem se indexuje dle vývoje hrubých mezd.

Jestliže jsou roční průměrné celoživotní příjmy nižší nežli 37 980 CHF (36násobek minimálního důchodu), je pevná část důchodu 9 368 CHF a procentní část ve výši 26 % průměrných celoživotních příjmů. Jestliže jsou roční průměrné celoživotní příjmy vyšší nežli 37 980 CHF, je pevná část důchodu 13 166 CHF a procentní část ve výši 16 % průměrných celoživotních příjmů.¹³

¹⁰ OECD 2008

¹¹ Ve Švýcarsku se v prvním pilíři důchodového systému započítává do doby pojištění péče o potřebné závislé příbuzné žijící ve stejné domácnosti. Systém tyto náhradní doby započítává formou tzv. bonusů za poskytnutou péči, za každý rok, ve kterém se pojištěný staral o závislého příbuzného. Tyto doby jsou brány jako fiktivní příjmy a ne jako dodatečné doby. Výše ročního bonusu za péči je stanovena na 3násobek minimálního důchodu a je připočítávána v době vzniku nároku na důchod. Všechny přiznané bonusy jsou přidány k příjmům od zaměstnavatele a pak je z celkových příjmů vypočítán důchod dle standardní formule výpočtu. Rozlišují se dva druhy bonusů, bonus za výchovu dítěte a bonus za péči o příbuzné.

¹² Zdroj: Rechsteiner 2001

¹³ Údaje pro rok 2008

Tuto rozdílnou míru zohlednění rozhodných příjmů nelze klasifikovat jako redukční hranici, jak ji známe v českém důchodovém systému. Jedná se totiž o hranici při jejímž překročení je jinak nakládáno s celým rozhodným příjmem, nikoli pouze s pásmem nad takto definovanou hranici (nikoli tedy tak jako v České republice s pásmem nad úrovní této hranice). Jde tady vlastně o to, že při výpočtu důchodu pojištěnců, jejichž rozhodné příjmy jsou pod a nad touto hranicí, jsou aplikovány dvě různé výpočtové formule. Tento originální způsob uplatnění principu příjmové solidarity má dopad právě v souvislosti s aplikací dělení společně získaných práv v průběhu manželství. V případě, kdy se úroveň průměrných celoživotních rozhodných příjmů jednoho z manželů nachází pod hranicí 37 980 CHF a druhý partner tuto hranici překračuje tak, že při sečtení a vydělení dvěma jejich průměrný příjem překročí uvedenou hranici, je z hlediska stanovení výše důchodové dávky pro pár výhodnější, když nežije v manželství.

Ve Švýcarsku lze pozorovat v jiných zemích nezaznamenanou zvýšenou míru rozvodovosti ve věkové skupině osob před dosažením statutárního důchodového věku. Pravděpodobně to souvisí právě s podmínkami pro výpočet důchodu osob žijících v manželství. Mnohem spíše než výše zmíněným skutečností to však patrně lze připisovat stanovení speciální hranice maximálního důchodu pro pojištěnce žijící v manželství. Každému z partnerů je sice vypočítán individuální důchod, ale suma obou důchodů nesmí přesáhnout 150 % maximálního důchodu (čl. 35, odst. 1 AHVG). Pokud by se součet jejich důchodů pohyboval v intervalu 150-200 % maximálního důchodu a partneři se před odchodem do důchodu rozvedou, je to pro ně jako pár výhodnější. (Maximální důchod byl ze 125 CHF v roce 1948 postupně zvyšován na 2 210 CHF v roce 2007.¹⁴)

Historický vývoj a případné plánované změny

Od doby přijetí zákona o starobním a pozůstalostním pojištění (AHV) v roce 1948 byl tento zákon reformován již desetkrát v podobě takzvaných AHV-revizí. Desátá AHV-revize z roku 1993 byla doposud nejzávažnější reformou důchodového pojištění. Stěžejní částí 10. AHV-revize byla rovnoprávnost mezi muži a ženami v důchodovém pojištění. (Byly zavedeny dobropisy za výchovu a péči.) Rozdělením součtu příjmů manželů napůl při výpočtu důchodu byla zlepšena pozice nevydělavajícího člena manželského páru. U manželů se příjmy sčítají a později jsou rozděleny na polovinu. Cílem novelizace bylo nahradit dosavadní koncept „živitele rodiny“. Do té doby se vycházelo z toho, že manželství představuje dlouhodobý svazek, který poskytuje ženám i zajištění na stáří, a to prostřednictvím institutu vdovských důchodů. Zvyšující se podíl rozvedených manželství však vedl k tomu, že z prvního pilíře mnoho žen získávalo velice nízký důchod. Naproti tomu ženy vdané byly systémem zvýhodněny. Výsledkem dlouhodobé veřejné diskuse na toto téma byla reforma provedená v roce 1997. Prosazení reformy nebylo jednoduché, protože na základě švýcarské ústavy musela změna být schválena referendem. Ačkoli byla schválena již v roce 1993, prosadila se až v roce 1997.

¹⁴ Údaje podle Spolkového úřadu pro sociální pojištění [2007a]: *Statistiken zur sozialen Sicherheit. AHV-Statistik 2007, Tabellenteil*, Bern, s. 38.

3.1.6 Velká Británie

Stručný popis systému

Systém důchodového zabezpečení ve Velké Británii je třípilířový. První, povinný pilíř je spravován státem, druhý, dobrovolný je spravován zaměstnavateli a třetí je určen především těm, kteří se nemohou z různých důvodů účastnit zaměstnaneckých schémat. První pilíř se skládá ze dvou složek, a to základního státního důchodu poskytujícího rovnou dávku a doplňkového státního důchodu, kde je výše důchodu vztažena k výdělkům. Další součástí je „Pension Credit“, který zajišťuje minimální příjem pro osoby ve věku 60 a více let, jde vlastně o institut minimálního důchodu. Schéma základního důchodu je povinné pro ekonomicky aktivní populaci (zaměstnanec a OSVČ). Doplňkové schéma bylo zavedeno v roce 1978 a od té doby je povinné pro všechny zaměstnance. V roce 2002 prošlo reformou s cílem zabezpečit lépe nízko-a středněpříjmové skupiny obyvatel, původní schéma „State Earnings Related Pension Scheme (SERPS)“ bylo nahrazeno schématem současným „State Second Pension“. Nárok na dávku ze základního státního systému vzniká po 11 letech placení příspěvků. Nárok na plný důchod státního základního systému vzniká pro muže po 44 letech pojištění, pro ženy po 39 letech pojištění. Výše základního státního důchodu závisí na počtu let přispívání do systému, výše doplňkového důchodu na době pojištění a velikosti příjmů. Minimální důchod je stanoven na 25 % základního státního důchodu, při době pojištění 11 let. Maximální důchod je roven výši plného důchodu, tedy 120 EUR týdně. Systém je financován příspěvkem na všeobecné (národní) sociální pojištění. Příspěvky jsou placeny zaměstnancem a zaměstnavatelem a jsou stanoveny procentní výměrou z hrubé mzdy. Příspěvek zaměstnance je 11 % (9,4 % v případě účasti na státem schváleném zaměstnaneckém schématu) z příjmů. Je stanoven minimální vyměřovací základ (137 EUR týdně) i maximální vyměřovací základ (918 EUR týdně). Po dosažení důchodového věku zaměstnanec již příspěvky neplatí, i když pokračuje v práci. Příspěvek zaměstnavatele je 12,8 % z příjmů převyšujících 137 EUR týdně. Za zaměstnance účastnícího se zaměstnaneckého státem uznaného schématu je příspěvek zaměstnavatele o 3 % nižší.

Zaměstnavatelé mohou vytvářet pro zaměstnance penzijní plány, do nichž je možno se vyvázat ze „State Second Pension“. Dávky z těchto schémat potom představují významnou část příjmů ve stáří. Státní zaměstnanci mají vlastní schéma. Tradičně byla tato schémata koncipována jako dávkově definovaná, ale pro nové účastníky jsou již nahrazena programy příspěvkově definovanými. V roce 2006 bylo pokryto zaměstnaneckými schématy 47 % zaměstnanců. Individuální penzijní pojištění (třetí pilíř) funguje na základě jiného právního rámce, penzijní plány jsou spravovány společnostmi poskytujícími životní pojištění či bankami. Pokud zaměstnavatel nenabízí zaměstnancům možnost účastnit se zaměstnaneckého schématu, v případě vyvázání přispívá zaměstnanci do schématu třetího pilíře.

Vedle starobních důchodů soukromá schémata důchodového pojištění poskytují i pozůstalostní důchody. Dávkově definovaná schémata musí ovdovělé osobě garantovat minimálně 50 % výše dávky, jakou by v okamžiku dosažení důchodového věku pobíral účastník schématu. Příspěvkově definovaná schémata musí ze zákona garantovat minimálně 50 % důchodových práv ovdovělé osobě, pokud překročila věk 45 let nebo pečuje o závislé dítě. Pokud jde o rozvedená manželství, neexistuje zákonná povinnost soukromých schémat garantovat pozůstalostní důchod. Některá schémata jej však přesto poskytují. V takovém případě bývá podmínkou finanční závislost na bývalém partnerovi či výchova jeho nezletilých dětí. Pokud zemřelý účastník znovu vstoupil do manželství, některá schémata vdovský důchod dělí.

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

V případě rozvodu či anulování manželství stejně jako v případě zrušení či anulování „civil partnership¹⁵“ umožňuje schéma „State Second Pension“ rozdělit rovným dílem ASS (Average Standard Salary) představující průměrný rozhodný příjem obou partnerů za období manželství. Dělení práv nepodléhá nároku na základní rovný důchod, týká se tedy pouze státního doplňkového důchodu. Předmětem dělení jsou tedy práva získaná ve schématu doplňkového státního důchodu „State Second Pension“, jejichž hodnota vychází ze součtu rozhodných příjmů obou manželů za dobu manželství počínaje rokem 1978. Pokud se některý z nich účastnil pojištění kratší dobu, jeho dávka by byla poměrně krácena. Pokud však to období náleží do doby trvání manželství a druhý z manželů se v té době pojištění účastnil, ke krácení nedochází, protože se mu započítává polovina rozhodných příjmů manžela/manželky. V roce 2002 bylo toto schéma nahrazeno novým schématem SERPS. Ačkoli v něm jsou pravidla pro zohlednění výše příjmu pojištěnce poněkud odlišná, pravidla pro dělení referenčních příjmů jsou naprosto totožná. Rozhodný příjem pro stanovení výše důchodu obou rozvádějících se manželů za dobu trvání manželství je sečten a rozdělen napůl. Období trvání manželství pro tento účel začíná daňovým rokem následujícím po roce uzavření manželství a končí daňovým rokem předcházejícím rok, ve kterém byla podána žádost o rozvod.

V novém schématu „State Second Pension“ je s příjmem v pásmu od dolního limitu do první redukční hranice, která se nachází na úrovni 42 % průměrné mzdy, zacházeno jako by dosahoval úrovně této první redukční hranice. Příjem v tomto pásmu je v roce 2008 zohledněn sazbou 42 %. Příjem pojištěnce mezi první redukční hranicí a druhou redukční hranicí (96 % průměrné mzdy) je zohledněn sazbou 10,5 % (2008) a příjem mezi druhou redukční hranicí a horním limitem referenčního příjmu je zohledněn sazbou 21 % (2008).¹⁶

Prakticky je však dávka pojištěnci odcházejícímu do důchodu v roce 2008 stanovena jako součet nároků z obou schémat státního doplňkového důchodu: předchozího SERPS a nového „State Second Pension“:

- a) Za roky 1978 až 1988 je referenční příjem zohledněn procentní sazbou 25 %. Nárok z těchto let je podílem takto získané hodnoty a celkové délky rozhodného období pojištěnce.
- b) Za roky 1989 až 2001 je pro pojištěnce, kteří dosáhli statutárního důchodového věku do roku 2000, referenční příjem zohledněn rovněž procentní sazbou 25 %. Pro pojištěnce, kteří dosáhli této věkové hranice později, je referenční příjem zohledněn procentní sazbou mezi 24,5 a 20 %. Nárok z těchto let se stanoví rovněž jako podíl takto získané hodnoty a celkové délky rozhodného období.

¹⁵ Ve Velké Británii jde o soužití osob stejného pohlaví

¹⁶ V roce 2002 bylo dosavadní schéma doplňkového státního důchodu nahrazeno současným schématem „State Second Pension“, které přineslo zavedení redukčních hranic a zohlednění náhradních dob. Cílem labouristické vlády, která tyto změny prosadila, bylo zlepšit postavení pojištěnců s nízkými příjmy a osob, které na nárok z dosavadního doplňkového státního důchodu z určitých důvodů nedosáhly. Konečným cílem přijatých změn je zrušení vazby dávky na příspěvek a poskytování rovné dávky z doplňkového státního důchodu. V roce 2012 bude v prvním pásmu referenčního příjmu poskytován rovný důchod v hodnotě 1,5 LB týdně za každý rok účasti. V druhém pásmu bude nadále poskytována příjmově vztažená dávka až do roku 2030, kdy bude toto pásmo zrušeno. Horní limit referenčního příjmu přestane být od roku 2009 indexován a postupně tak dojde k zužování pásma referenčního příjmu.

3. Případové studie vybraných zemí

c) Za období po roce 2002 je rozhodný příjem zohledněn v různé míře podle tří redukčních hranic ve schématu „State Second Pension“.

Výše dávky je stanovena sečtením nároků z doplňkového státního důchodu z těchto tří období (a, b, c).

Pokud jde o soukromá schémata druhého a třetího pilíře, nalezneme i zde možnost převodu důchodových práv získaných účastníkem na jinou fyzickou osobu. Při dělení majetku při rozvodovém řízení soud musí vzít v úvahu již existující důchodová práva. Předmětem dělení jsou pouze práva získaná za trvání manželství.

Soud v současnosti může:

- přistoupit k vyvážení důchodových práv jinými aktivy, které je známo jako „Pension Offsetting“,
- zajistit, aby v okamžiku, kdy důchodová práva pojištěnce dospějí, byla odpovídající část důchodové dávky vyplácena adresátovi práv (tento způsob vyrovnání se nazývá „Pension Earmarking“),
- rozdělit důchodová práva a jim odpovídající aktiva v okamžiku rozvodu a přisoudit je manželovi/manželce pojištěné osoby („Splitting“).

Soud může za tímto účelem vydat soudní příkaz k rozdělení práv v rámci všech schémat druhého i třetího pilíře. Může při svém rozhodování vzít v úvahu práva v rámci schématu, do kterého pojištěnec aktuálně přispívá, spící práva v důchodových schématech, do kterých již nepřispívá, i důchodová práva ve schématu, které již mu vyplácí nějakou formu dávky. Soud nemá však právo rozhodovat o právech shromážděných v rámci státních důchodů, „Equivalent Pension Benefits“ získaných mezi lety 1961 a 1975, stejně jako o právech získaných na základě ovdovění či osíření.

Pension Offsetting

Veškerá aktiva rozvádějí se manželů, která za dobu manželství nashromáždila jsou brána v úvahu a důchodová práva jsou započítána jako protihodnota oproti jiným aktivům (ať jde o movité či nemovité věci). Důchodová práva si tedy podrží účastník daného schématu. Dosažení spravedlivého dělení touto metodou může být dost složitě vzhledem k tomu, že důchodová práva mohou tvořit dominantní podíl dělených aktiv. Hodnota důchodových práv navíc vzhledem k vývoji na kapitálovém trhu kolísá výrazněji než hodnota většiny ostatních aktiv. V některých případech proto není užití této metody vyrovnání vhodné.

Earmarking

Tato metoda dělení důchodových práv byla zavedena zákonem „Pensions Act“ v roce 1996 a je možno ji použít pro rozvodová řízení, která byla zahájena na základě žádosti podané 1.7.1996 a později (19. srpna 1996 a později pro Skotsko).

Nositel pojištění spravující předmětné důchodové schéma bude po dosažení důchodového věku účastníka na základě rozhodnutí soudu vyplácet adresátovi soudem specifikovanou důchodovou dávku, případně mu poskytne úhrnné vyrovnání. Ve Skotsku není možné, aby soud takto přikázal výplatu annuity, ale jedinou možnou formou je úhrnná výplata. Hodnota převáděných práv specifikovaná výší přikázané dávky je stanovena v okamžiku rozvodu, ale na základě žalob bývalých manželů k

soudu o opětovné určení hodnoty na základě změněných podmínek se může tato hodnota i měnit. Nositel pojištění může žádat další informace týkající se rozvodového řízení, vznášet námitky a být reprezentován na jednání. To je pro správce důležitá možnost řešit potíže a nejasnosti v soudem navrženém postupu.

Při dělení důchodových práv v rozvodovém řízení je nutná součinnost nositelů pojištění. V první řadě musí být provedeno ocenění důchodových práv obou rozvádějících se manželů. Za normálních okolností jde o informaci chráněnou jako osobní data. Vzhledem k tomu, že rozvádějící se osoby disponují volbou, kterou z výše popsaných metod vyrovnání použít, je třeba, aby byly náležitě poučeny o jejich dopadech. Za tím účelem nabízí pomoc řada poradců na komerční bázi. Správci musí bývalému manželovi podat zprávu, když nastala událost, která by mohla vyústit v signifikantní snížení příspěvků splatných ze schématu. To umožňuje bývalému manželovi jít znovu k soudu a požadovat, aby pro něho soud stanovil další příspěvky.

Tato metoda dělení důchodových práv získaných v průběhu manželství v případě rozvodu se v praxi neosvědčuje, protože nedochází k čistému rozdělení práv a nárok na dávku vzniklý bývalému manželovi/manželce účastníka schématu nevznikne dokud účastník neodchází do důchodu. Další podstatnou nevýhodou této metody je, že pokud je soudem přikázána pravidelná výplata důchodové dávky, výplata je ukončena pokud účastník schématu zemře nebo pokud se jeho bývalý manžel/manželka znovu ožení/vdá. Právo na výplatu úhrnného vyrovnání není opětovným sňatkem oprávněné osoby dotčeno.

Pension Sharing

Možnost dělit důchodová práva mezi bývalé manžele při rozvodu ve všech soukromých schématech dostaly soudy až v roce 1999 na základě zákona "Welfare Reform & Pensions Act". Soud může použít tuto metodu ve všech rozvodových řízeních, která byla zahájena od 1.12.2000 včetně. To platí i pro anulovaná manželství.

Podstatou metody je rozdělení důchodových práv v okamžiku rozvodu specifikovaném v rozhodnutí soudu, takže dojde k "čistému zlomu". Soudní příkaz tak vedle zmenšení práv účastníka schématu (Pension Debit Member) převádí důchodová práva jeho/jímu bývalé/mu manželce/manželovi (Pension Credit Member).

Hodnota takto převáděných práv ("Pension Credit") je soudním rozhodnutím definována jako procentní podíl hodnoty důchodových práv účastníka (Cash Equivalent Transfer Value (CETV)), nikoli jako fixní částka. CETV je stanovena jako hodnota aktiv odpovídajících důchodovým právům účastníka schématu v den předcházející dni, kdy nabude soudní příkaz účinnosti. Nemusí se tedy shodovat například s hodnotou, kterou tato práva měla v okamžiku zahájení řízení. Soudní příkaz rozdělující důchodová práva ("Pension Sharing Order") nabývá účinnosti v okamžiku právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství nebo po 21 dnech, jestliže nebylo později uplatněno právo odvolat se proti rozhodnutí.

Převáděná důchodová práva je možno převést do jakéhokoli penzijního schématu, které si bývalý/á manžel/ka vybere, pokud je toto schéma může akceptovat. Pokud bývalý/á manžel/ka účastníka nenavrhne žádné řešení, nositel pojištění může navrhnout, aby ponechal práva v jeho schématu a stal se účastníkem.

Převod práv mezi příspěvkově a dávkově definovanými schématy může přinášet problémy a osoba, v jejíž prospěch mají být důchodová práva převedena, často musí využít komerčních poradců, aby předešla újmě.

3. Případové studie vybraných zemí

Řada zaměstnaneckých schémat, do kterých se lze vyvázat z doplňkového státního důchodu poskytuje důchodovou dávku na základě výše posledních příjmů účastníka a doby účasti. Typicky se například může jednat o formuly: $\text{Penze} = (\text{doba pojištění}/60) \times \text{příjmy za poslední rok}$.

Příspěvkově definovaná schémata, která se v posledních letech stále více prosazují, poskytují dávku na základě výše aktiv naspořených na individuálním účtu a jejich zhodnocení.

Pokud nedojde k přesunu práv do jiného schématu, je proveden interní transfer. V takovém případě není nutné, aby dávka nového účastníka schématu vzniklá na základě soudního příkazu byla vyplácena dávkou stanovenou stejným mechanismem jako u ostatních účastníků. Účastníci schématu, kterým vznikla důchodová práva na základě soudního příkazu o rozdělení důchodových práv mají nárok na stejné zhodnocování aktiv jako pojištěnci s chráněnými spícími důchodovými právy. Schémata zainteresovaná na dělení důchodových práv na základě rozvodu mohou novému účastníkovi účtovat administrativní poplatky spojené s převodem práv.

Historický vývoj a případné plánované změny

Možnost převodu důchodových práv mezi manželi v rámci základního důchodového pilíře ve schématu doplňkového státního důchodu byla zavedena v roce 2000.

Pokud jde o soukromá penzijní schémata, před účinností Penzijního zákona z roku 1995 bývalý partner při rozvodu obvykle ztratil všechna oprávnění ze schématu účastníka. Výjimku představovaly případy, kdy byl materiálně závislý na pojištění v okamžiku jeho smrti. Tato situace byla často kritizována s ohledem na nerovné postavení bývalých manželů a poškozování práv rozvedených, kteří měli nižší příjmy než jejich bývalý životní partner.

S cílem řešit tuto situaci byl přijat v roce 1996 zákon, který zaváděl možnost „Earnmarking“ (viz výše). Ten uložil soudům, aby důchodová práva nabytá v průběhu manželství braly při rozvodovém řízení v úvahu. Dával soudu pravomoc nařídit správci penzijního schématu vyplácet část příjemcova důchodu jeho bývalé/mu manželce/manželovi od okamžiku odchodu pojištěnce do důchodu až do jeho smrti, poté oprávnění zanikalo a mohly být vyplaceny také jednorázové úhrnné částky v případě odchodu příjemce do důchodu nebo jeho úmrtí.

Zásadními rysy řešení problematiky převodu důchodových práv v soukromých schématech od roku 1996 do roku 2000 bylo:

- vyplácení vyčleněných příspěvků pro bývalého manžela bylo ukončeno, pokud uzavřel další sňatek,
- vyplácení vyčleněných příspěvků bývalému manželovi začíná, když příjemce odešel do důchodu,
- jestliže příjemce zemře, je výplata dávky opět převedena na účastníka schématu,
- účastník schématu platil plnou daň z příjmu z příspěvku vypláceného z penzijního schématu; je tomu tak, protože s vyčleněnými částkami se nakládalo, jako by patřily jemu.

Rozvodová řízení zahájená po 1.12.2000 podléhají právní úpravě, podle které existuje možnost rozdělení důchodových práv při tomto řízení. Využití takového institutu není povinné, ale představuje možnost, kterou mohou účastníci řízení případně soud využít s cílem dosáhnout spravedlivého finančního vyrovnání mezi

rozdávajícími se manželi. Ačkoli jde o rovné rozdělení důchodových práv, obecně je vzhledem k současné distribuci těchto práv mezi muže a ženy vnímáno jako zlepšení postavení žen. V souvislosti s přijetím potřebné legislativy bylo argumentováno, že v tradičním modelu rodiny, kde muž hraje roly živitele a žena zůstává v domácnosti a pečuje o děti a domácnost, důchodová práva z výdělečné činnosti vznikají především mužům. V případě rozvodu však žena neměla nárok na podíl z takto vybudovaných důchodových práv. Vzhledem k tomu, že podíl rozvedených manželství je v současnosti značně vyšší než v době, kdy vznikl klasický institut vdovských důchodů, je třeba na situaci reagovat modifikací systému. Vzhledem k tomu, že využití institutu rozdělení důchodových práv není povinné, je možno využít nadále i starších forem vyrovnání u soudu popsanych výše.

3.1.7 Německo

Stručný popis systému

Německý systém starobního zabezpečení je třípilířový, kdy první pilíř je představován zákonným důchodovým pojištěním, schématem důchodového pojištění pro státní zaměstnance a schématem důchodového pojištění pro zemědělce. Druhý pilíř představuje podnikové zabezpečení a třetí pilíř je starobní zabezpečení na soukromé bázi.

První pilíř důchodového systému v Německu je založen na sociálním pojištění, průběžně financovaném příspěvkem a daněmi. Systém sociálního pojištění v Německu je povinný pro všechny zaměstnance a pro určité skupiny OSVČ. Dobrovolná účast je možná. Minimální dobou pojištění, po které vznikne nárok na dávku ze systému, je 5 let. Statutární věková hranice pro odchod do důchodu je v Německu stanovena na 65 let, s možností odchodu do předčasného důchodu od 63 let (60 pro zdravotně postižené). Předčasné důchody jsou kráceny. Dávka důchodu je závislá na objemu příjmů, ze kterých bylo placeno pojistné, a na době pojištění. Pojistné je stanoveno procentem z příjmů a je placeno napůl zaměstnavatelem a zaměstnancem. Aktuální sazba pojistného je 19,9 % z příjmů. Pojistné je ohraničeno maximálním vyměřovacím základem. Systém důchodového pojištění v Německu je částečně financován též státními dotacemi, které závisí na vývoji hrubých mezd a příspěvkové sazby. Dále jsou financovány některé uznávané náhradní doby pojištění (výchova dětí), které jsou dopláceny paušálními platbami. Celkové státní dotace pokrývají zhruba 32 % celkových výdajů důchodového systému a jsou financovány z daní.

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

Při výpočtu důchodu je v Německu zohledňována doba přispívání (s plnými a sníženými příspěvky) a doba bez přispívání (započitatelná doba, připočitatelná doba, náhradní doba). Příspěvkové období je přitom nejdůležitějším pro výpočet důchodu. Jako příspěvkové období jsou brány doby, kdy bylo placeno povinné nebo dobrovolné pojištění. Pro hodnocení příspěvkové doby je určující vztah roční hrubé mzdy pojištěnce (až do výše stropu pro placení pojistného) s průměrnou roční hrubou mzdou všech pojištěnců v daném roce. Tímto poměřením se získají takzvané úhradové body: v případě, že roční příjem pojištěného odpovídá výši průměrné mzdy všech pojištěnců, obdrží pojištěný jeden celý úhradový bod, v případě, že pojištěný vydělal méně, než je

3. Případové studie vybraných zemí

průměr, získá bod pod 1,0 a v případě vyššího výdělku, než je celoroční průměr, je hodnota jeho bodu více než 1,0. Pro bezpříspěvkovou dobu jsou body přidělovány v závislosti na výši zaplacených příspěvků pojištěnce. Při výpočtu důchodu je tak zohledněna celoživotní výdělková historie pojištěnce. V Německu je stanoven strop pro placení pojistného i při výpočtu důchodu, pro rok 2008 je jeho hodnota 5 300 € měsíčně ve starých spolkových zemích a 4 500 € v nových spolkových zemích.

Před reformou v roce 2001 se rozdělení důchodových práv používalo pouze pro vypořádání v případě rozvodu. Reforma v roce 2001 si kladla za cíl rozšíření nezávislého starobního zabezpečení žen a jednou z metod bylo umožnění splittingu důchodových práv mezi manželi. Manželé, kteří se oba narodili po roce 1961 nebo jejichž manželství bylo uzavřeno po roce 2001, mohou svá důchodová práva naakumulovaná během manželství rozdělit mezi sebou, a tím vytvořit nezávislé starobní zabezpečení pro oba partnery, což přispívá k vytvoření nezávislého starobního zabezpečení zejména u žen. Rozdělení důchodových práv podle dohody manželů představuje alternativu k reformovanému vdovskému a vdoveckému důchodu. Obvykle se uskutečňuje za života obou manželů a je výhodné pro toho z manželů, který během manželství získal nižší důchodová práva. Rozdělení získaných důchodových práv je v Německu dobrovolné, páry stojí před volbou, zda si vybrat vdovský/vdovecký důchod či splitting nabytých důchodových práv. Tuto možnost volby však mají pouze dvojice, které uzavřely sňatek po 31. prosinci 2001. Rozdělení důchodových práv si mohou páry rozhodnout v době, kdy oba dosáhnou věkové hranice pro odchod do starobního důchodu nebo když jeden z partnerů zemře. V těchto případech se nárok na důchod u partnera s nižším počtem bodů individuálního výdělku zvýší o polovinu rozdílu oproti partnerovi s vyšším počtem bodů individuálního výdělku. Aby se páry mohly rozhodnout, která alternativa je pro ně lepší, tj. zda splitting důchodových práv nebo pobírání vdovského/vdoveckého důchodu, budou muset zvážit řadu otázek, jako například který partner bude pravděpodobně žít déle, zda má ovdovělý manžel či ovdovělá manželka další příjem, který by mohl vést ke snížení vdovského či vdoveckého důchodu, jak vysoké budou nároky na individuální důchod v případě rozdělení a zda je pravděpodobné, že by vdova či vdovec znovu uzavřel sňatek. Před splittingem důchodových práv je nutno splnit několik kritérií. Těmi nejdůležitějšími jsou, že oba partneři musí dosáhnout věkové hranice pro odchod do starobního důchodu a že oba byli individuálně účastni důchodového pojištění alespoň 25 let. Jinými slovy, rozhodnutí rozdělit důchodová práva se uskuteční v době odchodu do starobního důchodu. V tomto okamžiku je rozhodnutí, zda nárok rozdělit či nikoli, ovlivňováno takovými faktory, jako jsou předpoklady o délce života partnerů, další zdroje příjmů, přání znovu uzavřít sňatek po smrti jednoho z partnerů atd. Jestliže se pár například rozhodne důchodová práva rozdělit, obvykle to bude mít za následek vyšší důchod pro manželku a nižší důchod pro manžela, protože v Německu pobírají muži v průměru vyšší starobní důchod nežli ženy. Jestliže manžel zemře dříve než jeho manželka, bude manželka dále pobírat svůj vyšší starobní důchod (vycházející ze splittingu), nebude však pobírat vdovský důchod. Na druhé straně je umožněn souběh takového důchodu s pracovním příjmem a žena neztrácí svůj nárok na důchod ani když se rozhodne znovu se vdát, jak je tomu u vdovského důchodu. Pokud se pár rozhodne nárok nerozdělovat, manželka bude po smrti manžela pobírat vdovský důchod, avšak při výpočtu vdovského důchodu bude brán v úvahu její vlastní důchod a další pracovní příjem. Tato nová možnost rozdělení je velmi komplikovanou záležitostí a nezbyvá než počkat, kolik dvojic ji využije. Avšak vzhledem k nastavení parametrů důchodového systému v Německu existuje teoreticky pouze malá skupina osob, pro kterou by byla volba splittingu příjmů namísto vdovského/vdoveckého důchodu finančně výhodnější. Současné nastavení německého důchodového systému činí

splitting příjmů výhodný pouze pro páry, které mají natolik vysoký majetek, který by vedl ke snížení vdovského/vdoveckého systému.

Historický vývoj a případné plánované změny

V Německu nebyly otázky získávání sdílených důchodových práv až do 70. let řešeny. První diskuze na toto téma začala ve volebním období trvajícím od roku 1972, kdy zákonodárci původně zamýšleli zavedení získávání sdílených důchodových práv v několika etapách, v následujícím volebním období však došlo ke zjednodušení návrhu a stanovení účinnosti nově vytvořeného zákona od 1. ledna 1976, což se však nepodařilo technicky zajistit, a tak zákon zavádějící sdílené získávání důchodových práv vstoupil v platnost o rok později, 1. ledna 1977. Jednalo se o zákon o reformě manželství a rodinného práva ze dne 14. června 1976 (BGBl, s. 1421), který vstoupil v platnost dne 1. července 1977 v rozsahu, který postihuje i zákonné důchodové pojištění.

O rozdělování důchodových práv rozhodoval tzv. rodinný soud, který při rozvodu porovnal důchodová práva (získávaná formou kreditů), která získali manželé za dobu manželství, a rozdělil kredity rovným dílem mezi oba.

Soud mohl nařídít pouhé rozdělení kreditů mezi bývalé manžele nebo též povinnost partnera s vyššími důchodovými nároky uhradit příspěvek na důchodové pojištění zajišťující získání chybějících kreditů druhému partnerovi tak, aby výsledné důchody byly stejné. Na základě rozsudku byl pak nositel důchodového pojištění povinen upravit záznamy na individuálních kontech pojištění obou manželů připsáním na vrub a ve prospěch nebo pouze připsáním ve prospěch na konto toho z manželů, který měl nárok na kompenzaci.

Jestliže došlo převodem důchodových práv k snížení důchodových práv u partnera s vyššími příjmy, bylo možno tato práva plně nebo částečně obnovit zaplacením odpovídajících příspěvků na důchodové pojištění.

Převod důchodových práv se uskutečnil tehdy, jestliže jeden z partnerů získal v době manželství vyšší důchodová práva než druhý. K rozdělení důchodových práv mezi rozvedenými manželi docházelo tak, že se porovnala důchodová práva získaná během manželství jednotlivými partnery a případný přebytek ve prospěch jednoho z nich se rozdělil mezi manžele rovným dílem. Jako základ pro výpočet se používala částka odpovídající hypotetickému starobnímu důchodu splatnému v okamžiku podání žádosti o rozvod, přičemž se zohlednil počet let placení příspěvků spadajících do doby trvání manželství.

Vypočetl se důchod za dobu manželství tak, aby byl pro oba manžele stejný a z něj se odvodila fiktivní výše zaplacených příspěvků, která se převedla na důchodové body (kredity), které pak byly zpětně připsány na individuální konto oprávněného pojištěnce.

V případech, kdy byl převod nebo nákup kreditů v rámci povinného důchodového pojištění nemožný, mohlo dojít ke kompenzaci v rozdílné výši důchodů na žádost jednoho z manželů podle závazkového práva. Ten z manželů s vyšším starobním důchodem pak musel druhému zaplatit jako kompenzaci tzv. vyrovnávací důchod ve výši poloviny rozdílu mezi jejich starobními důchody.

Takto docházelo ke splittingu důchodových práv v případě, že manželé rozdělení nároků nevyloučili výslovnou dohodou, tj. v manželské smlouvě. Mimoto mohli manželé uzavřít současně s rozvodem dohodu o rozdělení nabytých důchodových práv. Tato dohoda musela být ověřena notářem a vyžadovala schválení rodinným soudem.

Ustanovení možnosti manželských smluv a dohod mezi stranami nabízejí možnost zvolit po vzájemné dohodě jiné řešení, a to v době uzavírání manželství nebo později v průběhu rozvodového řízení bylo široce využíváno, takže k faktickému převodu důchodových práv dle stanovených pravidel docházelo zřídka.

3.1.8 Dánsko

Stručný popis systému

Dánský důchodový systém je třípilířovým systémem skandinávského typu. Základním schématem určeným k zajištění určitého minimálního standardního příjmu, který má být ochranou všech občanů před chudobou ve stáří je schéma Folkepension. Toto schéma je financováno z daní a garantuje rezidentům rovnou dávku. Další vrstvou veřejného základního pojištění je ATP schéma, které hraje vzhledem k nízké příspěvkové sazbě relativně omezenou roli. Jedná se o centrálně spravované zaměstnanecké schéma.

Klasická zaměstnanecká penzijní schémata druhého pilíře (Arbejdsmarkedspensionsordninger og firmaordninger Tjenestemandspension) jsou provozována prostřednictvím pojišťovacích společností nebo penzijních fondů (podnikových fondů a zaměstnaneckých penzijních fondů, které v Dánsku převažují). Tato schémata jsou pro individuálního zaměstnance povinná a jsou integrální součástí kolektivních dohod nebo jsou dohodnuta mezi zaměstnavatelem, zaměstnanci a fondem či pojišťovací společností na úrovni podniku. Výše příspěvků je určena jako procentní podíl ze mzdy. Zaměstnanec typicky platí jednu třetinu a zaměstnavatel dvě třetiny a nemůže si vybírat fond, u kterého bude spořit. Větší část schémat je příspěvkově definovaná. V penzijních schématech třetího pilíře jsou populární výplaty úhrnné částky, zvláště v případě těch osob, které jsou účastníky zaměstnaneckých schémat vyplácjících anuitu.¹⁷

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

V rámci druhého a třetího pilíře důchodového pojištění operují zaměstnanecké a individuální soukromé penzijní fondy, které se s ohledem na nároky garantované účastníkům značně liší. S ohledem na nakládání s důchodovými právy při rozvodu je rozhodující, zda se jedná o schéma:

- poskytující starobní, invalidní a pozůstalostní důchod ve formě anuity a v případě smrti účastníka garantuje pozůstalé oprávněné osobě doživotně vyplácený vdovský/vdovecký důchod,
- schéma, které poskytuje dávku formou výplaty úhrnné částky.

Pro první je typické, že pokud účastník zemře po odchodu do důchodu, pozůstalá osoba nemá na vdovský/vdovecký důchod nárok. V případě rozvodu může vzniknout manželovi/manželce účastníka právo na podíl z důchodové dávky vyplácené partnerovi pouze v případě, že má nárok na výživné. Pokud nárok na výživné ztratí,

¹⁷ Další nepovinná schémata dánského důchodového systému jako tzv. SP schéma, LD schéma, SAP schéma či schéma zaměstnanců veřejného sektoru nejsou z hlediska tématu práce relevantní a jejich popis by překračoval rámeček této práce.

ztratí i právo na výplatu části důchodu. Protože v současnosti vzniká nárok na výživné rozvedené/mu manželce/manželovi dosti výjimečně, je i dělení důchodu v případě rozvodu výjimečným jevem.

Pro schémata vyplácející důchod ve formě úhrnné výplaty platí, že důchodová práva z nich jsou při rozvodu dělena napůl.

Zatímco tradiční podobou schémat je první zmíněné, schémata poskytující výplatu dávky formou úhrnné částky se objevila později. Pokud jsou manželé účastníky rozdílného typu schématu, může tato situace vést v případě rozvodu k nespravedlnostem.

Historický vývoj a případné plánované změny

Asymetrická praxe při dělení důchodových práv ze dvou výše uvedených typů schémat byla mnohokrát testována soudy nižšího stupně. Nakonec se tento problém dostal k nejvyššímu soudu, který však vyjádřil názor, že situace musí být řešena přijetím nové legislativy. S cílem tuto situaci řešit byla jmenována legislativní komise.

3.1.9 Švédsko

Stručný popis systému

Původní důchodový systém Švédska byl typickým příkladem skandinávského modelu důchodového zabezpečení. Tento plně průběžně financovaný systém představoval kombinaci schématu poskytujícího základní rovnou dávku a schématu, který zajišťoval vazbu dávky na předchozí výděly. Reforma provedená v roce 1999 přinesla zásadní transformaci. Systém důchodového pojištění se nyní skládá ze dvou příspěvkově definovaných schémat: průběžně financované NDC schéma, do kterého odvádí pojištěnec 16 % výdělku a fondově financované schéma „Premiepension“, do kterého pojištěnec spoří 2,5 % z výdělku. Systém rovněž garantuje minimální důchod, tato garance je financována z daní. Nový systém důchodového pojištění se plně týká osob narozených po roce 1953, osobám narozeným před tímto datem je důchodová dávka stanovena na základě transformačních pravidel kombinujících principy starého a nového systému.

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

V průběžně financovaném NDC schématu, které tvoří základ veřejného důchodového systému ve Švédsku, možnost převodu práv mezi rodinnými příslušníky nenalezneme, taková možnost však existuje ve schématu „Premiepension“. Jak bylo řečeno výše, jde o fondově financované příspěvkově definované schéma. Výše dávky tedy závisí na:

- celkové výši odvedeného pojistného,
- změně hodnoty aktiv ve fondech, do kterých byly naakumulované příspěvky investovány,
- načasování odchodu do důchodu.

Převod důchodových práv [Överföring av pensionsrätt]

Důchodová práva získaná v rámci tohoto schématu může sezdaná osoba nebo osoba žijící s osobou stejného pohlaví v režimu registrovaného partnerství převést na svou manželku, manžela či partnera. Na jinou osobu převádět práva nelze. Jako zdůvodnění zavedení této možnosti byla uváděna možnost kompenzovat jednomu z páru nižší důchodový nárok v důsledku péče o děti.

Od okamžiku, kdy pojištěnec zažádá o transfer, jsou nositelem pojištění důchodová práva za jednotlivé kalendářní roky převáděna na adresáta. To platí počínaje rokem, ve kterém byla žádost podána (je tedy započítán celý rok, i kdyby byla žádost podána 31.12.), a konče rokem, kdy byla podána žádost o ukončení transféru. Transfer je rovněž ukončen rokem rozvodu manželství či rokem smrti jednoho z manželů. Rozhodnutím o převodu nelze převést práva získaná před rokem podání žádosti. Část práv pojištěnce získaných v průběhu pracovní kariéry tedy zůstává na jeho účtu a část je převedena na účet adresáta. Převádět lze však pouze práva za celé kalendářní roky, nikoli jejich díl. Nelze rovněž změnit rozhodnutí a vzít jednou provedený převod zpět. Vzhledem k tomu, že při výpočtu dávky jsou k určení naděje dožití pojištěnce užity unisex úmrtnostní tabulky a ženy se dožívají vyššího věku, existovala by významná pobídka k převodu nároku z manžela na manželku. Proto jsou převáděná práva zatížena redukcí ve výši 8 % převáděných aktiv. Na důchodový účet adresáta převáděných důchodových práv je tedy převedeno 92 % práv získaných pojištěncem, který je jejich původcem. Technicky vzato je na důchodový účet adresáta převáděno 92 % hodnoty příspěvků pojištěnce odváděných v daném roce.

Změna výše dávky na základě takového transféru nemá vliv na případný nárok na garantovaný minimální důchod. To platí s ohledem na osobu důchodová práva převádějící i pro adresáta převáděných důchodových práv.

Převod důchodových práv v případě smrti (Premiepensionen när du avlider)

Aktiva nashromážděná na účtu pojištěnce jsou v případě jeho smrti před odchodem do důchodu převedena na dědice. Pokud pojištěnec zažádá o výplatu důchodu a přeje si pokrýt pozůstalostním důchodem, je mu stanovena nižší dávka starobního důchodu a v případě jeho smrti získá jeho manželka/manžel/partner nárok na dávky pozůstalostního důchodu i v případě, že již pobíral důchodovou dávku.

Historický vývoj a případné plánované změny

Od zavedení schématu nebyly s ohledem na sledovanou tematiku přijaty žádné změny.

3.1.10 Polsko

Stručný popis systému

Důchodový systém je od 1.1.1999 koncipován jako třípilířový. První pilíř je tvořen dvěma vrstvami. Průběžně financovaným NDC schématem a fondovým příspěvkově definovaným schématem. Povinný průběžně financovaný příspěvkově definovaný systém (Notional Defined Contribution - NDC) je povinný pro osoby narozené v roce 1969 a mladší. Od těch pojištěnců, kteří se účastní druhého pilíře,

plynou do průběžně financovaného systému povinně příspěvky ve výši 12,22 % hrubých příjmů. Výše důchodu v NDC pilíři závisí na výši zaplacených příspěvků a střední délce života ve věku odchodu do důchodu. Povinné fondové příspěvkově definované schéma je rovněž povinné pro osoby narozené v roce 1969 a mladší. Do fondu podle výběru pojištěné osoby je investováno 7,3 procentních bodů hrubého příjmu z pojistného. Od těch pojištěnců, kteří se účastní tohoto fondového schématu, plynou do průběžně financovaného schématu NDC povinně příspěvky ve výši 12,22 % hrubých příjmů a jejich důchody z průběžně financovaného schématu jsou proto automaticky nižší než důchody osob, které se účastní pouze NDC schématu a platí do něj 19,52 % hrubé mzdy.

Druhý a třetí pilíř v systému hraje marginální roli. Zahrnují zaměstnanecké penzijní plány, individuální životní pojištění a osobní důchodové účty (tzv. IKE). Zaměstnanecké penzijní programy mají čtyři základní formy:

- skupinové životní pojištění sjednané pro zaměstnance u komerčních pojišťoven,
- placení pojistného za zaměstnance do vzájemné pojišťovací společnosti,
- placení pojistného za zaměstnance do zaměstnaneckého penzijního fondu,
- placení pojistného do otevřených investičních fondů.

Příspěvky v zaměstnaneckých schématech nesmí převyšovat 7 % průměrných mezd, ze kterých se platí povinné pojistné na sociální pojištění. Účastníci obdrží dávky po dosažení věku 60 let, v případě dlouhodobé invalidity nebo jej v případě úmrtí pojištěnce obdrží pozůstalí. Součástí systému je záruka minimální penze pro osoby, které dosáhnou důchodového věku s příspěvkovou dobou nejméně 25 let pro muže a 20 let pro ženy.

Možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti získávat sdílená důchodová práva více fyzickými osobami

Základním zákonem upravujícím fungování veřeného systému důchodového pojištění je zákon „O systému sociálního pojištění“ ze 13.10.1998, jehož prostřednictvím byl od roku 1999 zaveden tzv. NDC systém v Polsku. V rámci tohoto průběžně financovaného schématu nedochází k dílčení důchodových práv ani k získávání sdílených důchodových práv v manželství. Naopak, ve fondové složce veřejného důchodového pojištění převod důchodových práv na rodinné příslušníky možný je. Na základě zákona „O organizaci a činnosti důchodových fondů“ přijatého v roce 1997 jsou s účinností od roku 1999 v případě rozvodu dělena důchodová práva získaná za dobu trvání manželství, a to v rámci fondového pilíře veřejného důchodového pojištění i v rámci zaměstnaneckých důchodových fondů.

Účastníci fondového veřejného schématu nejsou vlastníky aktiv akumulovaných na individuálním účtu a s těmito důchodovými právy mohou disponovat pouze velmi omezeně. V případě rozvodu či anulování manželství je soudem určeno, že část aktiv na účtu pojištěnce bude převedena na účet jeho bývalé/ho manželky/manžela. Výše těchto aktiv je určena jako 50 % prostředků nashromážděných za dobu trvání manželství. Nositel pojištění je povinen převést tyto prostředky do tří měsíců od předložení rozsudku. Pokud nabyvatel nemá individuální důchodový účet, je nositel pojištění spravující účet postupitele práv povinen otevřít nový důchodový účet na jeho jméno a převést na něj aktiva. V takovém případě je nositel pojištění oprávněn požadovat, aby nový klient stanovil, které osoby získají práva na pozůstalostní dávky v případě jeho smrti. Pokud bylo v průběhu manželství společné jmění zrušeno nebo

3. Případové studie vybraných zemí

bylo smluvně omezeno, důchodová práva za následující období nejsou v případě rozvodu předmětem dělení.

Aktiva nashromážděná v rámci zaměstnaneckých penzijních fondů v průběhu manželství jsou naopak součástí společného jmění manželů a nositel pojištění spravující účet účastníka je v případě rozvodu na základě předložení rozsudku povinen převést aktiva na účet nabyvatele. Obdobně jako u převodu důchodových práv nejsou předmětem dělení práva získaná v případě zrušení společného jmění ani v případě smluvního omezení společného jmění a stejná pravidla platí i pro povinnost fondu převést aktiva do tří měsíců.

V případě smrti pojištěnce je polovina důchodových práv shromážděných převedena na účet jeho manželky/manžela. Toto řešení vychází ze sociální funkce rodiny a chrání zejména ovdovělou osobu s odkazem na případy, kdy není výdělečně činná. Principem je to, že primárně aktiva nejsou vyplacena pozůstalým, ale naopak přechází jako důchodová práva na jiné osoby, kterým jsou po vzniku nároku vypláceny ze systému ve formě dávek. V případě smrti pojištěnce zůstane část prostředků ve schématu jako ekvivalent důchodových práv, která vznikla rodinným příslušníkům zemřelého, a pouze zbytek je vyplacen osobám pojištěncem určeným.

Historický vývoj a případné plánované změny

Od přijetí zákona „O organizaci a činnosti důchodových fondů“ v roce 1997 nebyly zaznamenány žádné změny s ohledem na možnost převodu důchodových práv na jiné fyzické osoby.

4. Modelové situace

Sestavení modelu zohledňujícího možné teoretické varianty způsobu stanovení okruhu oprávněných osob a způsobu stanovení výše vdovského/vdoveckého důchodu bylo velmi komplikované, a to zejména z důvodu nedostatku vhodných statistických dat a nutnosti stanovení velkého množství omezujících podmínek.

V této kapitole hovoříme o dvou možných zásadních úpravách způsobu stanovení vdovských/vdoveckých důchodů. První zásadní změnou je společné posuzování příjmů získaných v době manželství při stanovení starobních důchodů - tedy jakési „rozdělení“ příjmů obou partnerů a jejich následné zprůměrování tak, že oběma partnerům je starobní důchod počítán za období strávené v manželství ze stejné výše rozhodných příjmů. Tuto metodu stanovení výše rozhodných příjmů nutných pro výpočet starobních důchodů v dalším textu označujeme výrazem „splitting“, který vychází z názvosloví používaného v anglicky hovořících zemích, které tuto metodu stanovení rozhodných příjmů používají.

Druhým termínem, který zde používáme, je „dílčení“. Tento termín používáme buďto ve spojení s důchody (vdovskými a vdoveckými) či ve spojení se získáváním důchodových práv. Tento pojem vyjadřuje rozdělení existujícího (vypočteného) vdovského/vdoveckého důchodu či důchodového práva mezi oprávněné pozůstalé partnery. V dalších variantách jsou rozebrány různé metody dílčení.

Teoretické omezení modelových variant

Aby bylo možno zavést splitting, bylo by nutno při výpočtu důchodu brát v úvahu celoživotní příjmy jedince, jinak nemá o dané variantě smysl uvažovat, neboť zohlednění celoživotních příjmů je nutnou podmínkou pro zavedení této varianty. Tato varianta je uplatnitelná právě jenom při zohlednění celoživotních příjmů, protože jenom tak lze připsat jednotlivé příjmy získané v manželství oběma partnerům. Současný cílový stav zohledňování posledních 30 let pak tuto variantu prakticky vylučuje. Blíže k problematice rozhodného období a příjmům zohledňovaným při výpočtu důchodu viz Holub, Šlapák 2008.

Sestavení modelu bylo nejenom z důvodu výše zmíněných velmi problematické a bylo doprovázeno velkým množstvím omezujících podmínek. Posuzovali jsme následující možné změny při stanovení vzniku důchodových práv a při výpočtu výše vdovských a vdoveckých důchodů.

- 1) Varianta zrušení vdovských a vdoveckých důchodů a jejich nahrazení splittingem příjmů získaných v době manželství, ze kterých se následně vypočítává starobní důchod, jak pro manželství trávající celou dobu účasti na pojistném na důchodové zabezpečení, tak pro manželství ukončená rozvodem ještě v době účasti na pojistném na důchodové zabezpečení - tato varianta vycházela ze zahraničních zkušeností Německa a Švýcarska.
- 2) Další posuzovanou variantou je zavedení splittingu příjmů pouze v případě rozvodu, pro manželství neukončená rozvodem, ale smrtí jednoho z partnerů, pak zachování stávajícího systému vdovských a vdoveckých důchodů. Tato varianta se nechala volně inspirovat stavem v Německu před reformou provedenou v roce 2001.

- 3) Třetí modelová varianta - vznik důchodových práv na vdovský/vdovecký důchod i rozvedeným partnerům se zabývá teoretickou možností, že důchodové právo na celkový vdovský/vdovecký důchod vzniká i v případě, že manželství netrvá celou dobu pojištění. Pokud by nastala situace, že po jednom zemřelém partnerovi by vznikla důchodová práva více pozůstalým, tak by se tato práva mezi oprávněné pozůstalé dělila (rozdělila) v poměru, v jakém se podíleli na celkové době, kterou zemřelý strávil ve všech manželstvích.
- 4) Čtvrtá hodnocená varianta se zabývá možností získání důchodového práva k vdovskému/vdoveckému důchodu pro každého, kdo uzavřel alespoň jednou manželství. Výše vdovského/vdoveckého důchodu by kromě faktorů, na kterých závisí v současné době, dále závisela na poměru doby strávené v manželství se zemřelým ku celkové době pojištění zemřelého.
- 5) Poslední pátá uvažovaná varianta také uvažuje možnost získání důchodového práva k vdovskému/vdoveckému důchodu pro každého, kdo uzavřel alespoň jednou manželství. Tato varianta pak uvažuje změnu parametrů současného vzorce pro výpočet vdovského/vdoveckého důchodu. Základní výměra vdovského/vdoveckého důchodu (pro vdovské/vdovecké důchody vyplácené sólo) by zůstala zachována, ale náležela by každému pozůstalému pouze jednou. Procentní výměra vdovského/vdoveckého důchodu by se pak počítala dle stejného vzorce jako v současnosti, místo doby pojištění by se ale použila doba oprávněného k důchodovým právům na vdovský/vdovecký důchod strávená v manželství se zemřelým.

Modelové propočty se zaměřily jak na mikroekonomické (MIE), tak na makroekonomické (MAE) dopady uvažovaných variant. Na makroekonomické úrovni se předmětem modelových výpočtů stala změna výše celkových výdajů důchodového systému při navrhovaných úpravách vdovských a vdoveckých důchodů a dále změna celkových výdajů na starobní důchody změnou určení rozhodných příjmů, ze kterých se důchod počítá, tak, jak bylo zmíněno výše. Dále jsme testovali vliv rozšíření okruhu oprávněných osob k vdovským/vdoveckým důchodům na celkové výdaje důchodového systému a vliv změny způsobu stanovení výše vdovského/vdoveckého důchodu na celkovou výši výdajů důchodového systému. Vliv všech těchto efektů se poté sečetl a zkoumaly se možné dopady na změnu sazby důchodového pojištění, při zachování stávající bilance důchodového systému a možné dopady na změnu výše základní výměry důchodů, opět při zachování stávající bilance důchodového systému.

Na mikroekonomické úrovni se modelové propočty zaměřily na vliv zavedení splittingu na individuální výši starobních důchodů jak u jedinců reflektujících současné zastoupení jednotlivých pojištěnců v členění dle pohlaví, rodinného stavu a sféry působení (podnikatelská a nepodnikatelská sféra) při různých úrovních příjmů odpovídajících násobkům průměrné mzdy, tak u hypotetických jedinců, kde jsme simulovali možné varianty rodinného soužití a úrovně příjmů daných členů rodiny, opět vyjádřené v násobcích minimální mzdy. Zde je nutno upozornit, z jakých příjmů jsme vycházeli. Jelikož se v českém důchodovém systému při stanovení výše důchodu hodnotí 30 posledních let před odchodem do důchodu s tím, že prvním rokem, který se bere v úvahu, je rok 1986, bylo pro modelové výpočty, které vyžadují celoživotní příjmy, třeba vytvořit „celoživotní průměrný příjem“. Stanovení tohoto příjmu abstrahovalo od klasického vývoje celoživotních příjmů, ale předpokládalo tento příjem v čase konstantní (nemění se jeho reálná hodnota). Příjmy pro výpočty výše důchodů tedy byly stanoveny na úrovni průměrných vyměřovacích základů pro daný rok, počínaje rokem 1986. Dále se mikroekonomické části variant zaměřily na dopady změny okruhu oprávněných osob a změny způsobů výpočtu výše vdovských/vdoveckých důchodů na výši jejich individuálních příjmů.

Při vytvoření makroekonomického modelu bylo potřeba vložit velké množství vstupních dat, která však většinou nebyla snadno získatelná, neboť se nevyskytují v oficiálně publikovaných statistických výkazech ať z důvodu jejich dosavadní nepotřebnosti nebo jejich statistické nezjistitelnosti. Pro spočtení výše uvedených makroekonomických dopadů zrušení vdovských a vdoveckých důchodů a jejich nahrazení splittingem příjmů získaných v době trvání manželství v době účasti na pojistném a pro zjištění vlivu rozšíření okruhu oprávněných osob a změn ve způsobu stanovení výše vdovských/vdoveckých důchodů byly potřeba zejména následující vstupní data, která uvádíme se zdrojem jejich získání či způsobů jejich výpočtů:

1. průměrný věk při prvním sňatku v členění muži/ženy (dále m/ž) (31,2/28,6) (zdroj: ČSÚ 2008);
2. průměrný věk při rozvodu v členění m/ž (zdroj: ČSÚ 2008);
3. průměrná doba trvání manželství v členění na průměrná doba manželství celkem, průměrná doba manželství do věku muže 62 let, průměrná doba rozvedeného manželství a průměrná doba rozvedeného manželství do věku muže 62 let. Tento ukazatel (průměrná doba trvání manželství) se ukázal být problémovým, neboť není sledován. Musel být tedy dopočten z průměrné doby rozvedeného manželství a je nutno ho tedy tak brát, se všemi omezeními vyplývajícími ze způsobu výpočtu. Průměrná délka trvání manželství 28,4 let byla vypočítána jako vážený aritmetický průměr průměrné délky trvání rozvádějících se manželství, která byla v České republice v roce 2007 12,3 roku, a průměrné délky manželství, která se nerozvedou, ale která skončí úmrtím muže (neboť muži mají v průměru nižší naději dožití než ženy). Tato délka, tj. 43,8 let, představuje naději dožití mužů ve věku 31 let, což je průměrný věk mužů při sňatku. Jako váhy byly použity podíly manželství, která končí rozvodem (0,487 - též úhrnná rozvodovost) a manželství, která se nerozvedou. (zdroj: ČSÚ 2008);
4. věk odchodu do důchodu v členění m/ž (62/60) (zdroj: modelový předpoklad);
5. počty osob v členění m/ž, dle věkových kategorií a dle rodinného stavu. Věkové kategorie pro muže byly stanoveny na 18-61 let a pro ženy 20-59 let (zdroj: Demografická ročenka ČR 2007);
6. počty poživatelů důchodů v členění m/ž a starobní, vdovské, vdovecké (zdroj: Statistická ročenka 2007 z oblasti důchodového pojištění);
7. průměrná výše důchodu v členění na starobní a vdovské či vdovecké a na m/ž. Vdovské a vdovecké dále v členění na sólo a na kombinované (výplata vdovského důchodu s přímým důchodem - tzv. souběh důchodů) (zdroj: Statistická ročenka 2007 z oblasti důchodového pojištění);
8. průměrná mzda v členění m/ž a dále podnikatelská a nepodnikatelská sféra a celkem (zdroj: výpočet VÚPSV z ISPV, za 2 Q. 2007);
9. počet plátců pojistného (zdroj: ČSSZ - interní statistiky);
10. průměrná doba pojištění v členění m/ž (44 a 40 let rok 2004) (zdroj: Eurostat);
11. příjmy a výdaje důchodového účtu, výdaje v členění na výdaje na vdovské a vdovecké důchody (zdroj: Statistická ročenka 2007 z oblasti důchodového pojištění, Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění 2008).

Všechna data byla brána za rok 2007, pokud není uvedeno jinak.

Varianta 1

Varianta splittingu - rozdělení rozhodných příjmů získaných v době trvání manželství a trvání důchodového pojištění) rovným dílem mezi manžele (tedy získávání sdílených důchodových práv) vychází z kontroverzního předpokladu, že důchodové právo lze chápat jako majetek a je s ním pak zacházeno jako s jiným společným jměním manželů. Již z tohoto důvodu je zařazení této varianty spíše ilustrativní, aby byla dodržena jednota simulace všech, ve sledovaných zemích používaných metod.

Varianta 1 MAE

V této variantě byla zkoumána změna celkové bilance důchodového účtu způsobená zrušením vdovských a vdoveckých důchodů a jejich nahrazení změnou výpočtu starobních důchodů, spočívající ve splittingu příjmů spadajících do rozhodného období a dosažených v době trvání manželství a zároveň účasti na důchodovém pojištění. Dále jsme počítali změnu výše celkových výdajů důchodového systému při navrhovaných úpravách vdovských a vdoveckých důchodů a dále změnu celkových výdajů na starobní důchody změnou určení rozhodných příjmů, ze kterých se důchod počítá. Vliv obou těchto efektů jsme poté sečetli a zkoumaly se možné dopady na změnu sazby důchodového pojištění, při zachování stávající bilance důchodového systému a možné dopady na změnu výše základní výměry důchodů, opět při zachování stávající bilance důchodového systému.

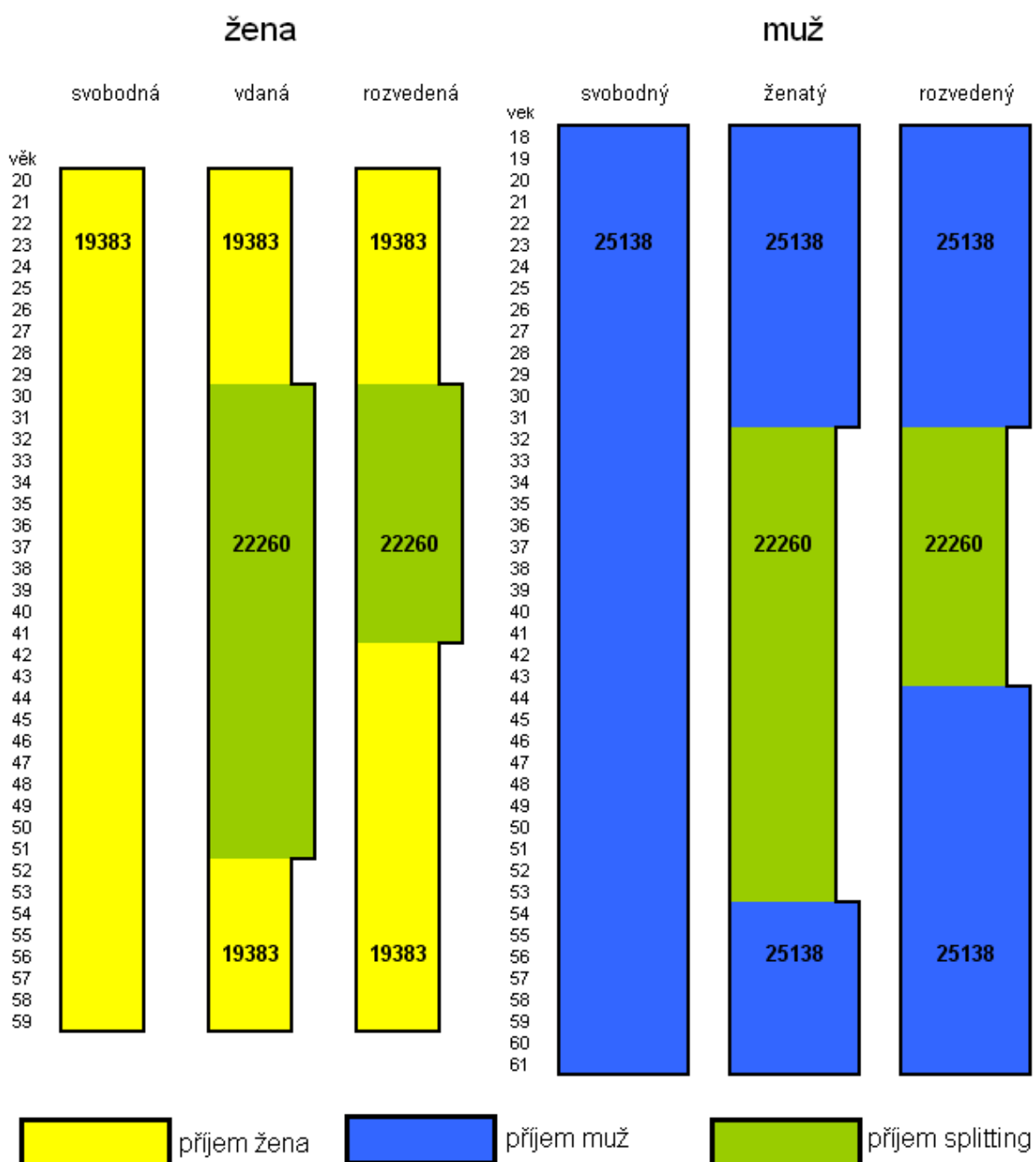
Výdaje na vdovské a vdovecké důchody v roce 2007 činily 22 366 milionů Kč. Tato suma by tedy představovala úsporu systému důchodového pojištění, vzniklou jejich zrušením. Pro zjištění změněných celkových výdajů na starobní důchody, ke kterým by došlo v souvislosti se změnou výše starobních důchodů způsobenou uvažováním splittingem příjmů bylo třeba vypočítat individuální výši starobních důchodů. Výše starobního důchodu modelového jedince v závislosti na době strávené v manželství a počítaný z rozhodných příjmů, které pro dobu strávenou v manželství využívají splitting příjmů, je znázorněn v následující tabulce.

Tabulka č. 1 **Výše rozhodného příjmu a důchodu v závislosti na rodinném stavu**

průměrný	M svobodní	M ženatí	M rozvedení	Ž svobodné	Ž vdané	Ž rozvedené
příjem	25 138	23 699	24 353	19 383	20 966	20 246
důchod	11 253	11 010	11 140	9 388	9 672	9 543

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Výše příjmu, ze které je důchod počítán, vyjadřuje průměrný rozhodný roční příjem daného jedince v roce 2007 v závislosti na jeho rodinném stavu, při použití metody zjištění příjmů formou splittingu příjmů. Jelikož je pro výpočet důchodu potřeba průběh příjmů za posledních 30 let před odchodem do důchodu (respektive příjmy získané od roku 1986), museli jsme přistoupit k řadě zjednodušujících omezení modelu. Uvažovali jsme konstantní průběh výše příjmů v celém rozhodném období, tzn. že reálná výše příjmů v každém roce byla stejná, příjmy tedy neodrážejí obvyklý průběh příjmů, kdy v začátku pracovní kariéry jsou příjmy zpravidla nižší a v čase rostou. Průběh celoživotních příjmů, ze kterých je počítán důchod, je pak graficky znázorněn na následujícím obrázku.

Obrázek č. 1 **Rozhodné příjmy při splittingu rozhodných příjmů**

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Vycházíme zde z průměrné doby manželství 21,8 let pro manželství trvající do věku muže 62 let a 12,2 let pro manželství rozvedená před dosažením věku muže 62 let. Dále jsme uvažovali věk při uzavření prvního sňatku, který činil 31,2 let pro muže a 28,6 let pro ženy. Pro období, kdy byl jeden z partnerů svobodný či rozvedený, se

4. Modelové situace

mu započítával pouze jím dosažený příjem, v případě kdy byl vdaný/ženatý, započítaly se příjmy obou partnerů způsobem, že se sečetly a rozdělily na polovinu.

Takto zjištěné celoživotní příjmy pak byly pro účely modelu zprůměrovány a pře počítány na jejich hodnotu v daném roce, počínaje rokem 1986. Z takto zjištěných příjmů byl pak spočítán odpovídající důchod pro muže a ženy v závislosti na průběhu jejich rodinného života, jak je zobrazeno v tabulce č.1.

Z dat demografické ročenky ČR 2007 pak byly spočítány podíly osob v daném věku (muži 18-61, ženy 20-59) v členění muži/ženy a dle rodinného stavu na odpovídající věkové populaci. Tyto podíly pak byly aplikovány na počet důchodců v roce 2007 a vypočítány modelové výdaje na starobní důchody dle současných pravidel a dle pravidel uvažujících splitting příjmů. Výsledky těchto výpočtů zachycuje následující tabulka.

Tabulka č. 2 **Výdaje na starobní důchody**

	M svobodní	M ženatí	M rozvedení	Ž svobodné	Ž vdané	Ž rozvedené	celkem
podíly v generaci	19,86	27,45	6,18	11,99	27,60	6,92	100,00
počet důchodců vážený	402 164	555 953	125 145	242 874	559 034	140 248	2 025 418
výdaje dnešní stav (v mil. Kč)	54 307	75 074	16 899	27 361	62 979	15 800	252 419
výdaje splitting (v mil. Kč)	54 307	73 453	16 729	27 361	64 884	16 061	252 794

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Z tabulky je mimo jiné vidět, že výše celkových výdajů na vyplácené starobní důchody by se vlivem splittingu příjmů zvýšila pouze o 375 milionů Kč, ač je rozdíl mezi průměrným rozhodným měsíčním příjmem vdané a svobodné ženy téměř 1 600 Kč. Tak nepatrné zvýšení celkových výdajů na důchod je způsobeno zejména existencí redukčních hranic používaných při výpočtu důchodu, které mají značný nivelizační vliv na výši důchodů a prakticky znemožňují provedení navrhované varianty - tedy nahrazení vdovských a vdoveckých důchodů splittingem příjmů.

Zrušením vdovských a vdoveckých důchodů a jejich nahrazením splittingem příjmů by došlo k úspoře v celkových výdajích důchodového systému ve výši 21 991 milionů Kč. Uvažujeme-li použití této částky na snížení sazby důchodového pojištění, pak z modelových propočtů vyplývá, že by mohlo dojít ke snížení sazby důchodového pojištění o 2,1 procentního bodu z 28 % na 25,9 % vyměřovacího základu, aniž by se změnila celková bilance důchodového systému. Takto uspořené část prostředků by mohl pojištěnec využít na soukromé zabezpečení pro případ ovdovění.

Varianta použití uspořené částky na zvýšení základní výměry důchodů by při zachování stejné bilance účtu důchodového pojištění umožnila navýšení základní výměry starobního důchodu o 905 Kč u každého starobního důchodce.

Ani jedno ze dvou posledně zvažovaných opatření by však neplnilo plnohodnotně funkci vdovských a vdoveckých důchodů, tak jak je v systému nastaveno dnes - tedy pojištění proti riziku ztráty části příjmu domácnosti v důsledku ovdovění, proto nemůžeme ani jedno doporučit.

Varianta 1 MIE

Mikroekonomické výpočty byly provedeny ve dvou variantách. První vycházela z veličin používaných v makroekonomickém modelu a srovnávala hypotetické příjmy a

jim odpovídající výši důchodů v závislosti na rodinném stavu a pohlaví u jedinců (partnerů) majících příjmy vždy na stejné úrovni násobku průměrné mzdy pro dané pohlaví. Vstupní data pro tyto výpočty tedy byla:

- průměrná výše příjmů v podnikatelské a nepodnikatelské sféře a celkem,
- průměrná doba pojištění (m/ž 44/40),
- průměrná doba trvání manželství do věku muže 62 let - 21,8 let,
- průměrná doba trvání manželství rozvedeného před dosažením věku muže 62 let - 12,2 let,
- věk při prvním sňatku (m/ž 31,2/28,6 let).

Výše důchodů u hypotetických jedinců (s tím, že pro výpočet důchodu platí všechna omezení zmíněná v makroekonomické části) v členění dle násobku průměrné mzdy (0,5 - 2 násobek) je shrnuta v následujících tabulkách.

Tabulka č. 3 **Výše důchodu v závislosti na výši příjmu a rodinném stavu**

podnikatelská						
průměrný	M svobodní	M ženatí	M rozvedení	Ž svobodné	Ž vdané	Ž rozvedené
příjem 1x	25 045	23 459	24 180	18 698	20 444	19 650
důchod	11 246	10 963	11 105	9 265	9 578	9 436
příjem 0.5x	12 523	11 729	12 090	9 349	10 222	9 825
důchod	8 799	8 642	8 713	7 307	7 739	7 592
příjem 2x	50 091	46 917	48 360	37 397	40 888	39 301
důchod	12 898	12 689	12 784	11 119	11 329	11 233
nepodnikatelská						
průměrný	M svobodní	M ženatí	M rozvedení	Ž svobodné	Ž vdané	Ž rozvedené
příjem 1x	25 452	24 123	24 727	20 137	21 599	20 934
důchod	11 273	11 094	11 214	9 523	9 786	9 667
příjem 0.5x	12 726	12 062	12 364	10 069	10 799	10 467
důchod	8 839	8 708	8 768	7 712	7 843	7 784
příjem 2x	50 905	48 247	49 455	40 274	43 197	41 869
důchod	12 952	12 777	12 856	11 291	11 467	11 387
celkem						
průměrný	M svobodní	M ženatí	M rozvedení	Ž svobodné	Ž vdané	Ž rozvedené
příjem 1x	25 138	23 699	24 353	19 383	20 966	20 246
důchod	11 253	11 010	11 140	9 388	9 672	9 543
příjem 0.5x	12 569	11 850	12 177	9 691	10 483	10 123
důchod	8 808	8 665	8 730	7 512	7 787	7 722
příjem 2x	50 276	47 399	48 706	38 766	41 931	40 492
důchod	12 911	12 721	12 807	11 201	11 391	11 305

Pozn. příjem v násobcích průměrné mzdy za danou sféru ekonomiky

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Z výše uvedeného srovnání je patrné, že na MIE úrovni je vliv změny v určování rozhodných příjmů metodou splittingu příjmů pro osoby mající příjmy na stejné úrovni minimální. Rozdíly jsou významnější v podnikatelské sféře, což je však způsobeno

4. Modelové situace

vyšší diverzifikací mezd mezi muži a ženami než v nepodnikatelské sféře. Ovšem i zde platí, že rozdíly ve výši důchodů jsou díky existenci redukčních hranic oproti rozdílům ve výši příjmu nevýznamné. Při výpočtu důchodu na základě průměrné mzdy za celou ČR je snížení důchodu u ženatých mužů (243 Kč) nižší nežli navýšení důchodu pro vdané ženy (284 Kč). Rozdíl důchodu mezi rozvedenou a svobodnou ženou činí 155 Kč ve prospěch rozvedené, rozdíl mezi rozvedeným mužem a svobodným mužem činí 113 Kč ve prospěch svobodného. Rozdíl v důchodu mezi vdanou a rozvedenou ženou je 129 Kč ve prospěch vdané ženy, což je způsobeno delší dobou strávenou v manželství, a tedy delší dobou rozhodného období, v němž se zohledňují splittingové příjmy. Z toho samého důvodu je důchod rozvedeného muže vyšší o 130 Kč nežli důchod muže ženatého.

Druhá varianta mikroekonomických propočtů se soustředila na postihnutí různých hypotetických variant rodinného soužití a příjmových situací členů rodiny. Vytvořili jsme 36 hypotetických typů rodinného soužití v závislosti na rodinném stavu a výši příjmu. Rodinný stav jsme uvažovali: svobodný/svobodná, ženatý/vdaná (po celou dobu účasti na důchodovém pojištění), rozvedený/rozvedená (ženatý/vdaná 1/2 doby účasti na důchodovém pojištění). Příjmové skupiny jsme rozdělili na 0,5násobek, 1násobek a 2násobek průměrné mzdy a jejich vzájemné kombinace v manželství. Kombinace výše zmíněných proměnných zachycuje níže uvedená tabulka.

Tabulka č. 4 **Důchody jednotlivých členů rodiny u hypotetických variant rodinného soužití a příjmových situací členů rodiny**

	MIKRO						násobky průměrné mzdy	
	Ž svobodná	M svobodný	Ž 1/2 vdaná	M 1/2 ženatý	Ž vdaná	M ženatý	Ž	M
příjem	9 691	25 138	13 553	21 627	17 415	18 117	0,5	1,0
důchod	7 512	11 253	8 339	10 601	9 034	9 906		
příjem	9 691	50 276	19 838	41 052	29 984	31 829	0,5	2,0
důchod	7 512	12 911	9 469	12 302	10 675	11 694		
příjem	19 383	50 276	27 106	43 255	34 829	36 234	1,0	2,0
důchod	9 388	12 911	10 502	12 447	10 965	11 985		
příjem	19 383	12 569	17 679	14 118	15 976	15 666	1,0	0,5
důchod	9 388	8 808	9 081	9 114	8 775	9 421		
příjem	38 766	12 569	32 217	18 523	25 667	24 477	2,0	0,5
důchod	11 201	8 804	10 808	9 986	10 416	11 164		
příjem	38 766	25 138	35 359	28 235	31 952	31 332	2,0	1,0
důchod	11 201	11 253	10 997	11 457	10 793	11 661		

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Z výše uvedené tabulky je opět zřejmý vliv redukčních hranic na výši důchodu. Varianta splittingu příjmů spadajících do rozhodného období by pak byla vedle redukčních hranic dalším významným nivelizačním prvkem v českém důchodovém systému. Při všech testovaných kombinacích příjmů rodiny by v součtu všech důchodů nedošlo nikdy k poklesu celkových důchodových příjmů rodiny. U rodin, kde jsou rozdíly mezi příjmy jednotlivých členů významné, dochází (opět vlivem redukčních hranic) ke zvýšení celkových důchodových příjmů rodiny. Nejmarkantnější je tento rozdíl u manželství trvajícím celou dobu účasti na důchodovém pojištění, ve kterém žena dosahovala 0,5násobku průměrné mzdy a muž 2násobku průměrné mzdy. Rozdíl

mezi součtem důchodů vycházejících z příjmů započítávaných dle současných pravidel a mezi součtem důchodů vycházejících z příjmů započítávaných dle pravidel splittingu činí 1 946,- Kč. Naopak, u příjmů kdy žena má 1násobek průměrné mzdy a muž 0,5násobek průměrné mzdy, nedojde k žádnému navýšení, stejně tak jako u varianty příjmů ženy na úrovni 2násobku průměrné mzdy a příjmů muže na úrovni 1násobku průměrné mzdy.

Tabulka č. 5 **Rozdíl ve výši důchodu při splittingu příjmů oproti důchodu dle současných pravidel**

rozdíly oproti svobodným					
Ž 1/2 vdaná	M 1/2 ženatý	Ž vdaná	M ženatý	násobky průměrné mzdy	
827	-652	1 522	-1 347	0,5	1,0
1 957	-609	3 163	-1 217	0,5	2,0
1 114	-464	1 577	-926	1,0	2,0
-307	306	-613	613	1,0	0,5
-393	1 182	-785	2 360	2,0	0,5
-204	204	-408	408	2,0	1,0

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Změny ve výši individuálních důchodů zavedením splittingu příjmů znázorňuje výše uvedená tabulka. Na individuální úrovni by se nejvíce zvýšil důchod ženě s příjmem ve výši 0,5násobku průměrné mzdy, která by strávila celou dobu pojištění (40 let) v manželství s mužem pobírajícím příjem na úrovni 2násobku průměrné mzdy. Její důchod by se zvýšil o 3 163 Kč, důchod muže by se snížil o 1 217 Kč. V opačném případě, když by žena měla dvojnásobek průměrného příjmu a muž by měl 0,5násobek průměrného příjmu a strávili by celou dobu pojištění v manželství, by si muž v důchodu polepšil 2 360 Kč (ženě by důchod poklesl pouze o 785 Kč). Když bychom vzali v úvahu stejné příjmové situace jako v předchozím příkladu, s tím rozdílem, že by partneri strávili v manželství pouze 1/2 doby pojištění, důchod ženy (v případě příjmů Ž/M na úrovni 0,5/2násobek průměrné mzdy) by se zlepšil o 1 957 Kč, zatímco muži by důchod poklesl o 609 Kč. V opačném případě (příjmy Ž/M na úrovni 2/0,5násobek průměrné mzdy) by mužův důchod vzrostl o 1 182 Kč a důchod ženy by poklesl o 393 Kč.

Extrémní vliv redukčních hranic ilustrují následující tabulky, zahrnující krajní varianty, kdy jeden z partnerů je celý život bez příjmů (zde modelově předpokládáme, že by mu oproti současným pravidlům vznikla účast na důchodovém pojištění, z titulu splittingu příjmů).

Tabulka č. 6 **Důchody jednotlivých členů rodiny u hypotetických variant rodinného soužití a příjmových situací členů rodiny**

	MIKRO						násobky průměrné	
	Ž svobodná	M svobodný	Ž 1/2 vdaná	M 1/2 ženatý	Ž vdaná	M ženatý	Ž	M
příjem	19 383	0	14 537	4 405	9 691	8 810	1	0
důchod	9 388	0	8 516	4 606	7 512	7 512	1	0
příjem	0	25 138	6 285	19 425	12 569	13 712	0	1
důchod	0	11 253	5 469	10 164	8 162	9 034	0	1

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Tabulka č. 7 Výše důchodu a rozdíl při různých variantách zohlednění rozhodných příjmů a rozdíly vy výši důchodů

	svobodní	1/2 sezdaní	1/1 sezdaní	příjem Ž	příjem M
důchod m+ž	9 388	13 122	15 024	1	0
důchod m+ž	11 253	15 633	17 196	0	1
rozdíl oproti svobodným		-3 734	-5 636	1	0
rozdíl oproti svobodným		-4 380	-5 943	0	1

Pozn. příjmy jsou uváděny jako násobek průměrných mezd

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Splitting příjmů by v tomto případě sehrál významnou sociální ochrannou roli partnera bez vlastních příjmů, když by mu v případě ženy bez příjmů vdané do konce doby trvání pojištění jejíž manžel dosahoval příjmů na úrovni průměrné mzdy, garantoval důchod ve výši 8 162 Kč. V opačném případě, by muž bez příjmů získal právo na důchod ve výši 7 512 Kč.

Z výše uvedených dvou tabulek je patrný významný vliv redukčních hranic na výši důchodu. V extrémním případě, když by vdaná žena neměla během života žádné příjmy podléhající důchodovému pojištění, by rozdíl důchodů, které by domácnost získala v případě splittingu příjmů, dosahoval při příjmu manžela na úrovni průměrné mzdy 5 943,- Kč oproti dnešnímu stavu. Ve srovnání s výše uvedenými variantami (konkrétně s variantou s nejvyšším rozdílem příjem vdané ženy na úrovni 0,5násobku průměrné mzdy a příjem muže na úrovni 2násobku průměrné mzdy - kde rozdíl součtu důchodů jednotlivců s důchody spočítaným ze splittingových příjmů činil 1 946,- Kč ve prospěch splittingové varianty) vidíme výrazný vliv redukčních hranic, který dosahuje výše téměř 4 000,- Kč ve prospěch celkových důchodových příjmů rodiny, ve které žena nemá žádný příjem a muž příjem ve výši 2násobku průměrné mzdy. Když bychom pak srovnali variantu, kdy má vdaná žena příjem ve výši 0,5násobku průměrné mzdy a muž na úrovni 1násobku průměrné mzdy, s variantou žena žádné příjmy a muž na úrovni jednonásobku průměrné mzdy, byl by vliv redukčních hranic ještě více signifikantní - rozdíl mezi součty důchodů vycházejících ze splittingových příjmů by v tomto případě činil dokonce 5 768,- ve prospěch domácnosti, kde žena nedosahuje žádných příjmů. Existence redukčních hranic tak značně devaluje možnosti splittingu příjmů a stává se jedním z faktorů znemožňujících zavést společné posuzování příjmů spadajících do rozhodného období v době manželství.

Nahrazení vdovských/vdoveckých důchodů změnou výše důchodu

Tento propočít bude vycházet z údajů o průměrné rodině, kdy uvažujeme věk ženy při sňatku 29 let a věk muže při sňatku 31 let. Průměrnou délku trvání manželství uvažujeme 22 let. Věk odchodu do důchodu uvažujeme 60/62 let Ž/M. Oba tedy budou odcházet do důchodu ve stejném roce. Naděje dožití mužů v 62 letech je 17 let a naděje dožití žen v 60 letech je 22 let. Za současných podmínek by tedy náš průměrný modelový muž pobíral 17 let starobní důchod a průměrná modelová žena by pobírala 17 let starobní důchod a 5 let by pobírala souběh vdovského a starobního důchodu. Průměrná výše starobního důchodu modelové ženy činí 9 388 Kč, průměrná výše kombinace starobního a vdovského modelové ženy činí 11 437 Kč. Průměrná výše starobního splittingového důchodu rozvedené (v době trvání pojištění) modelové ženy je 9 543 Kč a průměrná výše splittingového důchodu vdané (v době trvání pojištění) ženy je 9 672 Kč. Výsledky propočtů průměrných měsíčních důchodových příjmů ženy dle jednotlivých variant ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 8 **Modelové výše důchodů dle způsobu výpočtu důchodů a rodinného stavu ženy (v Kč)**

průměrný důchod modelový žena svobodná	9 388
průměrný důchod modelový žena rozvedená	9 543
průměrný důchod modelový žena vdaná	9 672
průměrný důchod modelový žena kombinace s vdovským	11 437
průměrné modelové důchodové příjmy ženy v současnosti	9 854
celkový modelový důchod žena současný stav	2 601 372
celkový modelový důchod žena splitting stav rozvedená	2 519 352
celkový modelový důchod žena splitting stav vdaná	2 553 408

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Z ní je zřejmé, že průměrná modelová vdaná žena by si změnou spočívající ve zrušení vdovských a vdoveckých důchodů pohoršila, její průměrné měsíční příjmy by oproti současnému stavu poklesly o 182 Kč. Naopak by si polepšila žena rozvedená, které v současnosti neplyne právo na vdovský důchod, té by se průměrné měsíční příjmy oproti současnému stavu zvýšily o 155 Kč. Při hodnocení této varianty si je však nutno uvědomit, že výhody spočívající ve zvýšení starobního důchodu by měli pouze ti z partnerů s nižším příjmem. Přepokládáme-li, že by splitting příjmů měl nahradit vdovský či vdovecký důchod, pak by důchodová práva na vdovský/vdovecký důchod vznikala jenom části partnerů, a to těm s nižšími průměrnými celoživotními příjmy. Druhý z partnerů s vyššími příjmy by naopak měl nižší starobní důchod (tedy jakýsi negativní vdovský/vdovecký důchod). Vznikaly by tak situace, kdy by např. dvě ženy se stejnými příjmy, jejichž partneři by měli rozdílné příjmy, měly rozdílné důchody, což by mohlo být vnímáno nespravedlivě. Takovéto nahrazení vdovských/vdoveckých důchodů by též odporovalo pojistným principům, kdy je v současnosti vdovský a vdovecký důchod nutno chápat jako pojištění proti riziku odvodění.

Varianta 2

Zachování vdovského a vdoveckého důchodu a zavedení splittingu rozhodných příjmů v případě rozvodu, kdy by zvýšení starobního důchodu u partnera s nižšími příjmy mělo kompenzovat neexistenci důchodových práv na vdovský/vdovecký důchod u rozvedeného manželství.

Varianta 3 MAE

Makroekonomické dopady této varianty by byly z pohledu důchodového systému zanedbatelné, zavedení změny rozhodných příjmů pro rozvedená manželství by mělo za následek zvýšení celkových ročních výdajů o 91 milionů korun. Strukturu výdajů na důchody v závislosti na rodinném stavu přináší následující tabulka.

4. Modelové situace

Tabulka č. 9 **Výdaje na starobní důchody**

	M svobodní	M ženatí	M rozvedení	Ž svobodné	Ž vdané	Ž rozvedené	celkem
podíly v generaci	19,86	27,45	6,18	11,99	27,60	6,92	100,00
počet důchodců vážený	402 164	555 953	125 145	242 874	559 034	140 248	2 025 418
výdaje dnešní stav	54 307	75 074	16 899	27 361	62 979	15 800	252 419
výdaje splitting rozvedení	54 307	75 074	16 729	27 361	62 979	16 061	252 510

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Varianta 2 MIE

Z mikroekonomického pohledu, tedy z toho, který stojí za myšlenkou této změny - zlepšení finanční situace v době pobírání důchodu u partnera, který měl nižší příjmy, docházíme ke zjištění, že i tato varianta je bez prodloužení rozhodného období na celoživotní příjmy v podstatě nerealizovatelná.

Mikroekonomické modelové propočty se opět soustředily jednak na průměrného jedince (průměrnou domácnost) a poté na hypotetické případy možných rodinných soužití. Z následující tabulky opět vyplývá, že při uvažování průměrného jedince (domácnosti) - tedy muž i žena s průměrnými příjmy a s průměrnou dobou strávenou v manželském vztahu v rozvedeném manželství by došlo pouze k minimálnímu nárůstu důchodu u ženy, a to o 155 Kč (příčemž důchod muže by se v téže situaci snížil o 113 Kč).

Tabulka č. 10 **Výše důchodu v závislosti na rodinném stavu u jedinců s průměrnými příjmy**

průměrný	M svobodní	M rozvedení	Ž svobodné	Ž rozvedené
příjem 1x	25 138	24 353	19 383	20 246
důchod	11 253	11 140	9 388	9 543
příjem 0.5x	12 569	12 177	9 691	10 123
důchod	8 808	8 730	7 512	7 722
příjem 2x	50 276	48 706	38 766	40 492
důchod	12 911	12 807	11 201	11 305

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

V případě rodiny, kde oba jedinci pobírali průměrné příjmy, by došlo v případě ženy k navýšení důchodového příjmu o 210 Kč a v případě muže ke snížení důchodu o 78 Kč. Poslední hranicí příjmu, se kterou jsme v modelově průměrné domácnosti počítali, byl 2násobek průměrného příjmu pro oba členy rodiny. V tom případě by se důchod ženě zvýšil o 104 Kč a o stejnou částku by se zároveň snížil důchod.

Tyto rozdíly v navýšeních individuálních důchodových příjmů jsou dány opět redukčními hranicemi, které činí výhody plynoucí ze splittingu příjmů pro jednotlivé ženy nestejně (totiž závislé na příjmu dané ženy, za předpokladu stejných příjmů muže), a tedy potenciálně nespravedlivě vnímané. V dalším textu se budeme věnovat hypotetickým domácnostem, kdy budeme uvažovat různé příjmové situace v dané domácnosti a různě dlouhé doby trvání rozvedeného manželství a v závislosti na těchto parametrech pak zkoumat výši individuálních a „sdílených“ důchodových příjmů pro jednotlivé typy domácnosti při různých úrovních mzdy. V této variantě bude uvažován rodinný stav: svobodný/svobodná a rozvedený/rozvedená (ženatý/vdaná 1/4, 1/2 a 3/4 doby účasti na důchodovém pojištění). Příjmové skupiny jsme opět

rozdělili na 0,5násobek, 1násobek a 2násobek průměrné mzdy a jejich vzájemné kombinace v manželství. Kombinace výše zmíněných proměnných zachycuje níže uvedená tabulka.

Tabulka č. 11 **Důchody jednotlivých členů rodiny u hypotetických variant rodinného soužití a příjmových situací členů rodiny**

	MIKRO								násobky průměrné mzdy	
	Ž svobodná	M svobodný	Ž 1/4 vdaná	M 1/4 ženatý	Ž 1/2 vdaná	M 1/2 ženatý	Ž 3/4 vdaná	M 3/4 ženatý	Ž	M
příjem	9 691	25 138	11 622	23 383	13 553	21 627	15 484	19 872	0,5	1,0
důchod	7 512	11 253	7 991	10 984	8 339	10 601	8 686	10 253		
příjem	9 691	50 276	14 765	45 664	19 838	41 052	24 911	36 440	0,5	2,0
důchod	7 512	12 911	8 557	12 606	9 469	12 302	10 370	11 998		
příjem	19 383	50 276	23 245	46 765	27 106	43 255	30 968	39 744	1,0	2,0
důchod	9 388	12 911	10 082	12 679	10 502	12 447	10 733	12 216		
příjem	19 383	12 569	18 531	13 343	17 679	14 118	16 828	14 892	1,0	0,5
důchod	9 388	8 808	9 234	8 961	9 081	9 114	8 928	9 267		
příjem	38 766	12 569	35 491	15 546	32 217	18 523	28 942	21 500	2,0	0,5
důchod	11 201	8 804	11 005	9 397	10 808	9 986	10 612	10 576		
příjem	38 766	25 138	37 062	26 687	35 359	28 235	33 655	29 784	2,0	1,0
důchod	11 201	11 253	11 099	11 355	10 997	11 457	10 895	11 559		

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Z výše uvedené tabulky je vidět vliv redukčních hranic na výši důchodu. Při všech testovaných kombinacích příjmů rodiny by v součtu všech důchodů nedošlo nikdy k poklesu celkových důchodových příjmů rodiny. U rodin, kde jsou rozdíly mezi příjmy jednotlivých členů významné, dochází (vlivem redukčních hranic) ke zvýšení celkových důchodových příjmů rodiny. Nejmarkantnější je tento rozdíl u manželství trvajících 3/4 doby účasti na důchodovém pojištění, ve kterém žena dosahovala 0,5násobku průměrné mzdy a muž 2násobku průměrné mzdy. Rozdíl mezi součtem důchodů vycházejících z příjmů započítávaných dle současných pravidel a mezi součtem důchodů vycházejících z příjmů započítávaných dle pravidel splittingu činí 1 945,- Kč. Naopak, u příjmů, kdy žena má 1násobek průměrné mzdy a muž 0,5násobek průměrné mzdy, nedojde k žádnému navýšení, stejně tak jako u varianty příjmů ženy na úrovni 2 násobku průměrné mzdy a příjmů muže na úrovni 1násobku průměrné mzdy.

Tabulka č. 12 **Rozdíl ve výši důchodu při splittingu příjmů oproti důchodu dle současných pravidel**

Ž 1/4 vdaná	M 1/4 ženatý	Ž 1/2 vdaná	M 1/2 ženatý	Ž 3/4 vdaná	M 3/4 ženatý	násobky průměrné mzdy	
479	-269	827	-652	1 174	-1 000	0,5	1,0
1 045	-305	1 957	-609	2 858	-913	0,5	2,0
694	-232	1 114	-464	1 345	-695	1,0	2,0
-154	153	-307	306	-460	459	1,0	0,5
-196	593	-393	1 182	-589	1 772	2,0	0,5
-102	102	-204	204	-306	306	2,0	1,0

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

4. Modelové situace

Změny ve výši individuálních důchodů zavedením splittingu příjmů znázorňuje výše uvedená tabulka. Na individuální úrovni by se nejvíce zvýšil důchod ženě s příjmem ve výši 0,5násobku průměrné mzdy, která by strávila 3/4 doby pojištění (30 let) v manželství s mužem pobírajícím příjem na úrovni 2násobku průměrné mzdy. Její důchod by se zvýšil o 2 858 Kč, důchod muže by se snížil o 913 Kč. V opačném případě, když by žena měla dvojnásobek průměrného příjmu a muž by měl 0,5násobek průměrného příjmu a strávili by 3/4 doby pojištění v manželství, by si muž v důchodu polepšil o 1 772 Kč (ženě by důchod poklesl pouze o 589 Kč). Když bychom vzali v úvahu stejné příjmové situace jako v předchozím příkladu, s tím rozdílem, že by partneři strávili v manželství pouze 1/4 doby pojištění, důchod ženy (v případě příjmů Ž/M na úrovni 0,5/2násobek průměrné mzdy) by se zlepšil o 1 045 Kč, zatímco muži by důchod poklesl o 305 Kč. V opačném případě (příjmy Ž/M na úrovni 2/0,5násobek průměrné mzdy) by mužův důchod vzrostl o 593 Kč a důchod ženy by poklesl o 196 Kč.

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že pro všechny uvažované kombinace příjmů platí, že si v žádné testované kombinaci příjmů žádný z rozvedených partnerů nepohorší více, nežli si ten druhý polepší. Varianty příjmu v násobku průměrné mzdy v kombinaci Ž/M 1/0,5 a 2/1 přinášejí stejné zvýšení důchodu rozvedenému muži, jako je snížení důchodu rozvedené ženě. Ve všech ostatních kombinacích příjmu platí, že by si rozvedený partner s nižším příjmem polepšil více, než o kolik by si pohoršil partner s vyšším příjmem.

Následující tabulky přinášejí shrnutí mezních variant, kdy uvažujeme, že jeden z partnerů je celý život bez příjmů (zde modelově předpokládáme, že by mu oproti současným pravidlům vznikla účast na důchodovém pojištění, z titulu splittingu příjmů).

Tabulka č. 13 Důchody jednotlivých členů rodiny u hypotetických variant rodinného soužití a příjmových situací členů rodiny

	MIKRO								násobky průměrné mzdy	
	Ž	M	Ž 1/4	M 1/4	Ž 1/2	M 1/2	Ž 3/4	M 3/4	Ž	M
	svobodná	svobodný	vdaná	ženatý	vdaná	ženatý	vdaná	ženatý		
příjem	19 383	0	16 960	2 203	14 537	4 405	12 114	6 608	1	0
důchod	9 388	0	8 951	3 154	8 516	4 606	8 080	6 059	1	0
příjem	0	25 138	3 142	22 281	6 285	19 425	9 427	16 568	0	1
důchod	0	11 253	3 585	10 730	5 469	10 164	7 353	9 599	0	1

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Tabulka č. 14 Výše důchodu a rozdíl při různých variantách zohlednění rozhodných příjmů a rozdíly vy výši důchodů

	svobodní	1/4 sezdaní	1/2 sezdaní	3/4 sezdaní	příjem Ž	příjem M
důchod m+ž	9 388	12 105	13 122	14 139	1	0
důchod m+ž	11 253	14 315	15 633	16 952	0	1
rozdíl oproti svobodným		-2 717	-3 734	-4 751	1	0
rozdíl oproti svobodným		-3 062	-4 380	-5 699	0	1

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Splitting příjmů by v tomto případě sehrál významně ochrannou roli partnera bez příjmů, když by mu v případě ženy bez příjmů vdané po dobu 3/4 trvání pojištění, jejíž bývalý manžel dosahoval příjmů na úrovni průměrné mzdy, garantoval důchod ve výši 7 353 Kč. V opačném případě, by muž bez příjmů získal právo na důchod ve výši 6 059 Kč.

Z výše uvedených dvou tabulek je opět patrný signifikantní vliv redukčních hranic na výši důchodu. V krajním případě, když by žena vdaná po dobu 3/4 doby pojištění neměla během života žádné příjmy podléhající důchodovému pojištění, by rozdíl důchodů, které by bývalá domácnost získala v případě splittingu příjmů, dosahoval při příjmu manžela na úrovni průměrné mzdy 5 699,- Kč oproti dnešnímu stavu. Ve srovnání s výše uvedenými variantami opět vidíme výrazný vliv redukčních hranic. Existence redukčních hranic tak prakticky znemožňuje společné posuzování příjmů spadajících do rozhodného období v době manželství - splitting příjmů.

Varianta 3

V této variantě uvažujeme vznik vdovských/vdoveckých důchodů všem partnerům/kám po zemřelém partneru/ce. Pokud nastane situace, že po jednom z partnerů by vznikla důchodová práva více pozůstalým, pozůstalostní důchod se mezi ně rozdělí v poměru, v jakém se podíleli na celkové době, kterou zemřelý strávil ve všech manželstvích. Po jednom zemřelém, který během svého života alespoň jednou vstoupil do manželství, by tedy vznikl jeden vdovský/vdovecký důchod počítaný dle dnešních pravidel, který by se v případě více oprávněných pozůstalých partnerů dílčil v poměru, v jakém se pozůstalí partneři podíleli na celkové době, kterou zemřelý strávil v manželství. Např. v případě úmrtí muže, který během života uzavřel sňatek s jednou ženou, se kterou se následně po 10 letech rozvedl a poté uzavřel další sňatek, během něhož odešel po 20 letech trvání manželství do důchodu a po 5 letech pobírání důchodu zemřel, by vznikl jeden vdovský důchod, který by se rozdělil v poměru 1/3 pro první bývalou manželku a 2/3 vdovského důchodu by připadly poslední manželce. Důchodové právo na vdovský/vdovecký důchod by však přeživšímu partnerovi vzniklo pouze po jednom zemřelém, a to po tom posledním. Uvažujeme-li variantu, že se rozvedený partner znovu oženil/vdal, automaticky tím ztrácí možnost získat pozůstalostní důchod od předchozího partnera, ale má důchodová práva pouze na pozůstalostní důchod od nového partnera. Toto omezení je nutné, neboť by mohlo hypoteticky docházet k situacím, kdy by např. žena byla účastna třech manželství, která by skončila rozvodem a žádný z jejich bývalých partnerů by se již neoženil. V případě jejich úmrtí by tak teoreticky mohla žena získat důchodová práva ke 3 „plným“ vdovským důchodům.

Na makroekonomické úrovni by varianta zavedení vdovských a vdoveckých důchodů pro pozůstalé rozvedené partnery měla za následek zvýšení celkových výdajů na vdovské/vdovecké důchody, neboť by byly vdovské/vdovecké důchody vypláceny i rozvedeným „vdovám a vdovcům“ (tedy těm, kteří uzavřeli v minulosti se zemřelým sňatek, následně se rozvedli a znovu neuzavřeli další manželství), kteří v současné době nezískávají žádná důchodová práva na vdovský/vdovecký důchod.

Na mikroekonomické úrovni by došlo ke změnám v individuálních důchodových příjmech v závislosti na typu rodinného soužití a předchozího průběhu partnerského života.

Varianta 3 MAE

Pro makroekonomické dopady zamýšleného opatření jsme využili dat získaných z demografické ročenky ČR 2007, ze kterých jsme spočítali hypotetický počet rozvedených „vdov/vdovců“, rozdělených dle věkových skupin pro ženy 55-59 a 60+ a 57-61 a 62+ pro muže. Na základě dat z ČSSZ o výši průměrných vdovských/vdoveckých důchodů vyplácených sólo a v kombinaci a o výši starobních důchodů v rozlišení muži/ženy jsme spočítali výši celkových dodatečných výdajů na vdovské/vdovecké důchody vyplácené sólo a vdovské a vdovecké důchody vyplácené v kombinaci se starobním důchodem.¹⁸ Celkové počty rozvedených „vdov a vdovců“ a jim odpovídající výše důchodů a celkové náklady spojené s dodatečnou výplatou vdovských/vdoveckých důchodů i rozvedeným osobám zachycuje následující tabulka.

Tabulka č. 15 **Počty rozvedených „vdov a vdovců“, výše jejich důchodů a celkové náklady na jejich důchody**

	počet	vdovský/vdovecký sólo	vdovský/vdovecký komb.	celkové náklady v tis. Kč
rozvedené vdovy 55-59	8 034	5 875	x	566 397
rozvedené vdovy 60+	175 561	x	1 733	3 650 967
rozvedení vdovci 57-61	2 129	4 668	x	119 258
rozvedení vdovci 62+	6 849	x	1 123	92 297

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Z provedených výpočtů vyplývá, že celkové náklady důchodového systému by se zavedením vdovského/vdoveckého důchodu i pro rozvedené bývalé partnery zvedly celkové náklady důchodového systému o 4 429 milionů Kč, což představuje navýšení dosavadních výdajů na vdovské/vdovecké důchody o téměř 20 %. Největší podíl na tomto navýšení představují výdaje na vdovecké důchody vyplácené v kombinaci se starobními, což je způsobeno nejvyšším počtem vdov ve sledovaných věkových kategoriích - 175 561 rozvedených „vdov“.

Varianta 3 MIE

Na mikroekonomické úrovni by toto zavedení vdovských/vdoveckých důchodů i pro rozvedené pozůstalé partnery znamenalo zlepšení příjmové situace těch, kteří byli se zemřelým v manželství, které skončilo rozvodem. Pokud by tento zemřelý již neuzavřel další manželství, získal by pozůstalý bývalý partner důchodová práva na celý vdovský/vdovecký důchod po zemřelém. Obecně lze říci, že by na daném opatření profitovali oproti současnému stavu ti rozvedení partneři, kteří by neuzavřeli další manželství. Naopak, oproti současnému stavu by na tom byli hůře ti partneři, kteří by uzavřeli sňatek s rozvedeným partnerem, jehož alespoň jeden předchozí partner neuzavřel další manželství. Modelově vytvoříme následující typy rodinného soužití.

¹⁸ Výše vdovského/vdoveckého důchodu vypláceného sólo je základní výměra důchodu + 50 % procentní výměry z důchodu zemřelého, výše vdovského/vdoveckého důchodu v kombinaci se starobním je 50 % procentní výměry vdovského/vdoveckého důchodu vypláceného sólo.

Tabulka č. 16 **Modelové typy domácností a z nich vyplývající důchodová práva na vdovský/vdovecký důchod**

typ soužití v okamžiku úmrtí	definice vztahu	vznik důchodových práv na vdovský/vdovecký důchod *
muž + žena	brali se svobodní a manželství neskončilo rozvodem	MP, ŽP
muž + žena	muž vstupoval do sňatku jako 1 x rozvedený, žena jako svobodná, předchozí manželka vstoupila do nového manželství	MP, ŽP
muž + žena	muž vstupoval do sňatku jako 1 x rozvedený, žena jako svobodná, předchozí manželka nevstoupila do nového manželství	MP, Ž1Č, Ž2Č
muž + žena	muž vstupoval do sňatku jako svobodný, žena jako 1x rozvedená, předchozí manžel vstoupil do nového manželství	MP, ŽP
muž + žena	muž vstupoval do sňatku jako svobodný, žena jako 1x rozvedená, předchozí manžel nevstoupil do nového manželství	M1Č, M2Č, ŽP
muž + žena	muž vstupoval do sňatku jako 1x rozvedený, žena jako 1x rozvedená, předchozí manželka vstoupila do nového manželství, předchozí manžel vstoupil do nového manželství	MP, ŽP
muž + žena	muž vstupoval do sňatku jako 1x rozvedený, žena jako 1x rozvedená, předchozí manželka nevstoupila do nového manželství, předchozí manžel vstoupil do nového manželství	MP, Ž1Č, Ž2Č
muž + žena	muž vstupoval do sňatku jako 1x rozvedený, žena jako 1x rozvedená, předchozí manželka vstoupila do nového manželství, předchozí manžel nevstoupil do nového manželství	M1Č, M2Č, ŽP
muž + žena	muž vstupoval do sňatku jako 1x rozvedený, žena jako 1x rozvedená, předchozí manželka nevstoupila do nového manželství, předchozí manžel nevstoupil do nového manželství	M1Č, M2Č, Ž1Č, Ž2Č
muž	rozvedený, předchozí manželka vstoupila do nového manželství	M1Č, M2Č
muž	rozvedený, předchozí manželka nevstoupila do nového manželství	MP
žena	rozvedená, předchozí manžel vstoupil do nového manželství	Ž1Č, Ž2Č
žena	rozvedená, předchozí manžel nevstoupil do nového manželství	ŽP

* MP - muž plný vdovecký důchod

* M1Č - muž 1 (předchozí manžel) částečný vdovecký důchod

* M2Č - muž 2 (současný manžel) částečný vdovecký důchod

* ŽP - žena plný vdovský důchod

* Ž1Č - žena 1 (předchozí manželka) částečný vdovský důchod

* Ž2Č - žena 2 (současná manželka) částečný vdovský důchod

* Částečné vdovské/vdovecké důchody v poměru, v jakém se jednotliví partneři podíleli na celkové době trvání všech manželství

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Samotná výše vdovských/vdoveckých důchodů by pak závisela na mnoha faktorech, zejména na době ovdovění (tedy zda by byl důchod pobírán jako vdovecký/vdovský sólo či vdovecký/vdovský v kombinaci), na příjmu zemřelého a na počtu jeho celkových partnerů za život a na době, kterou s jednotlivými životními partnery v manželství strávil.

4. Modelové situace

Pro následující výpočty jsme uvažovali tyto kombinace výše zmíněných parametrů:

- příjem muže a ženy na úrovni průměrného příjmu,
- maximální počet partnerů za život 2,
- doba strávená s partnerem 1 v manželství na celkové době manželství ve výši jedné třetiny, jedné poloviny (analogicky doba strávená v manželství s partnerem 2 ve výši dvou třetin a jedné poloviny).

Výsledky jednotlivých výší důchodů shrnuje pro různé kombinace rodinného soužití za výše uvedených předpokladů shrnuje následující tabulka.

Tabulka č. 17 **Výše vdovského důchodu v závislosti na době strávené v manželství a typu vdovského důchodu**

typ důchodu*	sólo	komb.
MP	4 668	1 123
MČ 1/3	1 556	374
MČ 1/2	2 334	562
MČ 2/3	3 112	749
ŽP	5 875	1 733
ŽČ 1/3	1 958	578
ŽČ 1/2	2 938	867
ŽČ 2/3	3 917	1 155

* MP - vdovecký plný, MČ x/y - vdovecký částečný, doba strávená v manželství s daným partnerem/celkové době manželství

* ŽP - vdovský plný, ŽČ x/y - vdovský částečný, doba strávená v manželství s daným partnerem/celkové době manželství

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Konkrétně si tato čísla lze představit např. na variantě, kdy muž vstupoval do sňatku jako 1x rozvedený, žena jako 1x rozvedená, předchozí manželka nevstoupila do nového manželství, předchozí manžel vstoupil do nového manželství. Délka prvního manželství pak trvala 2/3 celkové doby manželství a doba druhého manželství se na celkové době manželství podílela 1/3. Oproti současnému stavu, kdy by druhá manželka získala důchodová práva na plný vdovský důchod, tedy 5 875 Kč v případě sólo vypláceného vdovského důchodu, by si druhá manželka pohoršila, neboť by její sólo vyplácený důchod činil pouze 1 958 Kč. Naopak, první manželka, která za současného stavu nezíská žádná důchodová práva na vdovský důchod, by v případě dílčení důchodových práv v této variantě získala vdovský sólo důchod ve výši 3 917 Kč.

Dalším příkladem může být rozvedená žena, jejíž předchozí manžel nevstoupil do nového manželství. Ta by za současných podmínek v případě, že by její bývalý manžel zemřel v době, kdy ona již pobírá důchod, neměla důchodová práva na žádný vdovský důchod. V případě v této části uvažované varianty způsobu přiznání a zjištění výše vdovského důchodu by ženě vznikla důchodová práva na výplatu vdovského důchodu v kombinaci se starobním a její celkové důchodové příjmy by se tak zvýšily oproti současnému stavu o 1 733 Kč měsíčně.

Jako poslední ilustrativní příklad můžeme vzít rozvedenou ženu, jejíž předchozí manžel vstoupil do nového manželství. Uvažujeme-li, že její předchozí manžel zemřel v době, kdy ona již pobírá starobní důchod a že jejich manželství trvalo 10 let, zatímco smrt jejího bývalého manžela nastala po 20 letech trvání druhého manželství, tak by se této ženě oproti současnému stavu zvýšily důchodové příjmy o 578 Kč měsíčně, což odpovídá částečnému dílčenému vdovskému důchodu. Naopak, manželka zemřelého v době úmrtí by již neměla jako v současnosti důchodová práva na plný vdovský důchod ve výši 1 733 Kč, ale pouze na částečný vdovský důchod odpovídající době strávené s manželem v manželství na celkové době manželství, a to ve výši 1 155 Kč.

Varianta 4

Tato varianta předpokládá vznik vdovského/vdoveckého důchodu po každém zemřelém pojištěnci, který byl za svůj život účasten alespoň jednoho manželství a kterého bývalý či současný partner přežil. Po každém takovém zemřelém vznikne jeden vdovský/vdovecký důchod, který se mezi oprávněné pozůstalé partnery rozdělí dle podílu trvání jejich manželství na celkové době pojištění zemřelého. Výše vdovského/vdoveckého důchodu bude tedy záviset na poměru trvání doby manželství a celkové doby pojištění, tzn. tato varianta předpokládá dílčení vdovských/vdoveckých pro všechny - 100 % současného vdovského/vdoveckého důchodu by oprávněným pozůstalým partnerům náleželo, pokud by doba trvání všech manželství zemřelého byla stejná jako doba pojištění zemřelého. V ostatních případech by pozůstalí partneři měli důchodová práva na výši vdovského/vdoveckého důchodu v poměrné výši, vyjádřenou počtem let strávených se zemřelým partnerem v manželství ku počtu let pojištění zemřelého. V případě, že by doba všech manželství zemřelého byla vyšší nežli doba pojištění zemřelého, vznikla by důchodová práva na vyšší vdovský/ vdovecký důchod nežli za současných pravidel.

Na makroekonomické úrovni by zavedení této varianty mělo vliv na změnu celkových výdajů na vdovské/vdovecké důchody způsobenou jednak změnou způsobu výpočtu výše vdovského/vdoveckého důchodu a jednak rozšířením oprávněných osob na vdovský/vdovecký důchod.

Z mikroekonomického pohledu by došlo ke změně individuální výše důchodu v závislosti na celkové době strávené v manželství, jedno s jakým partnerem, neboť by bylo možno získávat důchodová práva na vdovský/vdovecký důchod od více partnerů, se kterými by byl pojištěnec v manželském vztahu.

Varianta 4 MAE

Postup při výpočtu celkových výdajů na vdovské/vdovecké důchody byl následující:

Uvažovali jsme celkový počet oprávněných příjemců vdovských/vdoveckých důchodů - tedy počet současných poživatelů daných důchodů plus počet potenciálních rozvedených „vdov a vdovců“, který je stejný jako ve variantě 3. Tento počet pojištěnců s oprávněním na vdovský/vdovecký důchod jsme rozdělili dle pohlaví a věku a dle v této variantě uvažovaného postupu stanovení výše vdovského/vdoveckého důchodu pak následně vypočítali průměrný vdovský a průměrný vdovecký důchod v členění dle způsobu výplaty - sólo či v kombinaci. Způsob výpočtu vycházel z průměrné doby trvání manželství vypočtené z dat získaných z populačního vývoje obyvatel ČR v roce 2007, která činila 28,6 let. Tato doba se vydělila průměrnou dobou pojištění, v případě vdovských důchodů se použila průměrná doba pojištění mužů (44

4. Modelové situace

let) a v případě vdoveckých důchodů se použila průměrná doba pojištění žen (40 let). Vynásobením takto přepočtené průměrné výše vdovských a vdoveckých důchodů počtem příjemců pak představuje celkové výdaje na vdovské/vdovecké důchody.

Výši nově počítaných vdovských a vdoveckých důchodů a celkové výdaje na vdovské/vdovecké důchody ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 18 Počet a výše vdovských/vdoveckých důchodů a celkové výdaje na vdovské/vdovecké důchody

	počet	výše důchodu současný stav (v Kč)	nový výše důchodu nový stav (v Kč)	výdaje celkem (mil. Kč)
vdovský sólo	54 594	5 875	3 792	2 484
vdovský komb.	673 867	1 733	1 119	9 045
vdovecký sólo	9 764	4 668	3 314	388
vdovecký komb.	81 938	1 123	797	784

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Z modelových propočtů vyplývá, že při určení výše vdovského/vdoveckého důchodu metodou dílení důchodových práv dle počtu let strávených v manželství by celkové výdaje na vdovské/vdovecké důchody činily 12 702 milionů Kč, což je o téměř 10 miliard Kč méně než za současného stavu. Jasně v této variantě převážil efekt změny metody výpočtu vdovských/vdoveckých důchodů, který celkové náklady snižoval, nad efektem zvýšení počtu poživatelů těchto důchodů, který celkové náklady navyšoval. Úspory, vyvolané změnou výpočtu výše vdovského/vdoveckého důchodu by umožnily snížit pojistnou sazbu o jedno procento (při zachování současné bilance) či navýšit základní výměru o 398 Kč.

Varianta 4 MIE

Z mikroekonomického pohledu se zaměříme na individuální výši vdovského/vdoveckého důchodu, který bude navíc oproti současnému stavu záviset i na celkové době trvání všech manželství. Následující tabulka ukazuje celkovou výši vdovského/vdoveckého důchodu pro ovdovělou/ovdovělého, jehož manžel/manželka (manželé/manželky) měli příjmy na úrovni průměrné mzdy, za předpokladu úmrtí všech bývalých partnerů v závislosti na celkové délce manželství.

Tabulka č. 19 Výše vdovského/vdoveckého důchodu při změně způsobu výpočtu

	0,25	0,50	0,75	1,00	1,25	1,50
celková doba všech manželství jako násobek pr. doby pojištění	10,5	21,0	31,5	42,0	52,5	63,0
vdovský sólo	1 469	2 938	4 406	5 875	x	x
vdovský komb.	433	867	1 300	1 733	2 166	2 600
vdovecký sólo	1 167	2 334	3 501	4 668	x	x
vdovecký komb.	281	562	842	1 123	1 404	1 685

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Vdovský/vdovecký důchod je v této variantě závislý na celkové době strávené v manželství a na době úmrtí jednotlivých předchozích partnerů. Mohou tak nastávat situace, kdy přeživší partner pobírá vdovský/vdovecký důchod několik let pouze po některém z dříve zesnulých bývalých partnerů nebo pobírá vdovský/vdovecký důchod z posledního manželství, ukončeného smrtí manžela/manželky a teprve po několika letech, po smrti bývalého manžela/manželky, dosáhne na „plný“ vdovský/vdovecký důchod. Tyto situace jsou však modelově nezachytitelné.

Pro vdovský a vdovecký důchod vyplácený sólo uvažujeme pouze trvání doby manželství v maximální možné výši 42 let, což vychází z předpokladu průměrné doby pojištění u ženy 40 let, věku odchodu do důchodu 60 let a uzavření sňatku v 18 letech.

Tato varianta by zavedla do systému vdovských/vdoveckých důchodů „zásluhovost“, kdy by výše vdovského/vdoveckého důchodu odrážela dobu strávenou s jednotlivými partnery a výši jejich příjmů. Oproti současnému stavu by důchodové právo na vdovský/vdovecký důchod vznikalo i rozvedeným osobám. Tato varianta by též eliminovala v současnosti existující možnost „spekulativních“ sňatků za účelem získání „plného“ vdovského/vdoveckého důchodu po velmi krátké době společného soužití.

Varianta 5

Varianta 5 předpokládá změnu způsobu výpočtu vdovského/vdoveckého důchodu a rozšíření oprávněného okruhu osob, kterým by vdovský a vdovecký důchod náležel. Důchodová práva na vdovský/vdovecký důchod by měli všichni, kdo během života byli účastni nejméně jednoho manželství po dobu alespoň jednoho roku. Výše vdovského/vdoveckého důchodu by se z každého manželství vypočítávala zvlášť. Výše vdovského/vdoveckého důchodu by byla stejně jako v dnešním případě dvousložková, tedy základní a procentní výměra. Výše procentní výměry by se stanovila dle současného vzorce pro výpočet starobního důchodu s tím, že místo doby pojištění by se uvažovala doba trvání manželství a jako rozhodné příjmy by se braly příjmy po dobu trvání manželství. 50 % takto zjištěné částky by pak tvořilo procentní výměru sólo vypláceného vdovského/vdoveckého důchodu. Základní výměra by v případě souběhu více vdovských/vdoveckých důchodů náležela vždy pouze jednou. V případě souběhu vdovského/vdoveckého (vdovských/vdoveckých) důchodů s důchodem starobním by základní výměra vdovského/vdoveckého důchodu nenáležela a procentní výměra by činila 50 % z procentní výměry sólo vypláceného vdovského/vdoveckého (vdovských/vdoveckých) důchodů.

Z makroekonomického pohledu dojde v této variantě ke změně celkových výdajů na vdovské a vdovecké důchody, způsobených jednak rozšířením okruhu oprávněných osob a změnou metodiky výpočtu.

Mikroekonomicky se tato změna projeví ve výši individuálních důchodů, které mohou v závislosti na délce let prožitých v manželství buď vzrůst či klesnout oproti současnému stavu.

Varianta 5 MAE

Změnu celkových výdajů na vdovské/vdovecké důchody ilustruje následující tabulka.

Tabulka č. 20 **Výše vdovských/vdoveckých důchodů při změně způsobu výpočtu**

	počet	současná výše	výše dle změněných pravidel	výdaje celkem (mil. Kč)
vdovský sólo	54 594	5 875	4 740	3 105
vdovský komb.	673 867	1 733	1 520	12 291
vdovecký sólo	9 764	4 668	4 391	514
vdovecký komb.	81 938	1 123	1 346	1 323

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

V modelovém propočtu by došlo ke snížení celkových výdajů na vdovské/vdovecké důchody ve výši 5 131 milionů Kč, což je způsobeno změnou výpočtu vdovského/vdoveckého důchodu, kdy uvažovaná změněná varianta výpočtu je „spravedlivější“ a zohledňující jenom období, ve kterém spolu manželé žili, a výši dosahovaných příjmů v tomto období.

Varianta 5 MIE

Z mikroekonomického pohledu se opět zaměříme na změny ve výši vdovského/vdoveckého důchodu vyvolané pouze změnou způsobu výpočtu důchodu, tedy nadále budeme zkoumat výši vdovského/vdoveckého důchodu u partnerů, jejichž zemřelý partner dosahoval výdělku na úrovni průměrné mzdy. Vliv celkové doby strávené v manželství na výši vdovského/vdoveckého důchodu ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 21 **Výše vdovského/vdoveckého důchodu při změně způsobu výpočtu**

celková doba strávená ve všech manželstvích	10	20	30	40
výše vdovského sólo	2 786	3 871	4 957	6 042
výše vdovského komb.	543	1 086	1 628	2 171
výše vdoveckého sólo	2 661	3 622	4 583	5 544
výše vdoveckého komb.	481	961	1 442	1 922

Zdroj: Vlastní výpočty z výše zmíněných datových zdrojů

Data z výše uvedené tabulky opět potvrzují posílení principu ekvivalence při stanovení výše vdovského/vdoveckého důchodu. V pozadí této varianty totiž stojí myšlenka, že vdovské/vdovecké důchody by měly zabránit propadu životní úrovně pozůstalého partnera, které dosahovala domácnost v době manželství před úmrtím (či rozvodem) partnera. Avšak i tato myšlenka je limitována existencí redukčních hranic, které značně eliminují možnost vdovského/vdoveckého důchodu nahradit výpadek příjmu způsobený smrtí partnera.

Závěr

Existence redukčních hranic a zejména existence omezení rozhodného období na dobu 30 let tak prakticky vylučuje v současném českém důchodovém systému zavedení společného posuzování příjmů získaných v manželství, které trvalo v době důchodového pojištění. Varianta zrušení vdoveckých a vdovských důchodů je tedy v podmínkách ČR z důvodů omezení rozhodného období teoreticky neuskutečnitelná, neboť omezení rozhodného období na dobu 30 let nespĺňuje nutnou podmínku

splittingu příjmů - tedy zohlednění celoživotních příjmů. Odmyslíme-li tuto překážku, dalším neméně závažným problémem českého důchodového systému je existence redukčních hranic, díky nimž by zrušení vdovských a vdoveckých důchodů nebylo dostatečně kompenzováno změnou výše důchodových příjmů z titulu změny rozhodného období metodou splittingu příjmů.

Závislost celkového důchodu na výši redukčních hranic pak způsobuje rozdílné výhody plynoucí ze splittingu v závislosti na velikosti příjmů partnera s nižšími příjmy (za jinak stejných podmínek), což by mohlo být vnímáno jako nespravedlivé.

Dalším kritickým místem při úvahách o splittingu příjmů je institut vyloučených dob v případě, kdy jeden z partnerů nemá z důvodu uznaném zákonem příjmy. V současné době jsou takové doby vylučovány, aby nerozměňovaly výpočtový základ, což by se ovšem nestalo v případě, kdy by alespoň jeden z manželů měl příjem. V tomto případě by se příjem snížil oběma partnerům. Bylo by tedy potřeba věnovat v souvislosti se zamýšlením splittingu příjmů pozornost i institutu vyloučených dob.

Nahrazení vdovských/vdoveckých důchodů by též odporovalo pojistným principům, kdy je v současnosti vdovský a vdovecký důchod nutno chápat jako pojištění proti riziku ovdovění, kdy plátce pojistného pojišťuje své blízké proti propadu příjmů pozůstalé domácnosti v případě své smrti. Varianta splittingu příjmů spadajících do rozhodného období by byla vedle redukčních hranic dalším významným nivelizačním prvkem v českém důchodovém systému.

Z modelových simulací vyplývá nevhodnost v zahraničí používaných metod rozdělování (společného posuzování) příjmů získaných v době manželství pro potřeby České republiky, neboť důchodový systém tak, jak je v současnosti nastaven, je pro zavedení možnosti splittingu či dílčení nevhodný. ČSSZ jako nositel a správce pojištění by musel sledovat mnohem více údajů než dosud a zejména by se muselo prodloužit rozhodné období, z něhož se zjišťují příjmy pro výpočet důchodu na období celoživotních příjmů.

V případě dílčení vdovských/vdoveckých důchodů dle podílu doby strávené v manželství se zemřelým (bývalým) partnerem na celkové době všech manželství, kterých se zemřelý partner účastnil (viz varianty 3,4,5) lze obecně říci, že by na daném opatření profitovali oproti současnému stavu ti rozvedení partneři, kteří by neuzavřeli další manželství. Naopak, oproti současnému stavu by na tom byli hůře ti partneři, kteří by uzavřeli sňatek s rozvedeným partnerem, jehož alespoň jeden předchozí partner neuzavřel další manželství.

5. Závěry a návrhy změn právní úpravy dané problematiky

Závěry vyplývající z porovnání právních úprav ve vybraných státech a jejich analýzy

Problematika převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu a možnosti sdílení a potažmo rozdělení sdílených důchodových práv se do značné míry překrývají. Jako kritérium, podle kterého lze rozlišovat, je možno stanovit to, zda v konkrétním schématu k transferu práv s cílem získaná práva vyrovnat dojde nejenom v případě rozvodu, ale i v případě, kdy manželství trvá, a rovněž v případě smrti jednoho z manželů. Pokud tomu tak není, nelze hovořit o tom, že důchodová práva získaná za dobu trvání manželství jsou práva manželi sdílená. V takovém případě se jedná pouze o převod individuálních důchodových práv. Jako pomocné kritérium k rozlišení převodu částí individuálních důchodových práv a rozdělení sdílených práv může rovněž sloužit povaha rozhodnutí o takovém postupu. Zatímco o dělení a následném převodu individuálních důchodových práv rozhoduje soud, k rozdělení sdílených důchodových práv není soudního rozhodnutí třeba a provádí je postupem stanoveným v zákoně automaticky nositel pojištění na základě právního úkonu jedné nebo obou osob. Takovým právním úkonem je odchod do důchodu.¹⁹ S problematikou úzce souvisí existence institutu dělení důchodových práv umožňující určení hodnoty převáděných případně sdílených důchodových práv (viz níže).

Koncept **sdílení důchodových práv** vychází z logiky vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely. Zároveň nahlíží pár žijící v manželství jako jednotku pojištění. Nicméně sdílení důchodových práv získaných během manželství je z technického hlediska pouze redistribucí přímo získaných práv v rámci manželského páru. Vzhledem k současnému stavu společnosti jde většinou o distribuci práv ve prospěch ženy. Ve své čisté podobě předpokládá tento koncept přechod od odvozených důchodových práv k osobním důchodovým právům u pozůstalých. Nahrazuje tedy tradiční uspořádání důchodového systému, ve kterém na základě společného soužití v manželství pozůstalému vznikalo právo na vdovský/vdovecký důchod zavedením uspořádání, ve kterém partneri důchodová práva získaná během manželství sdílejí. Koncept sdílení důchodových práv do jisté míry souvisí s **ideou individualizace důchodových práv**, která jde s ohledem na genderovou rovnoprávnost v důchodovém systému ještě dále a požaduje, aby důchodový systém plně kompenzoval neplacenou práci žen možnostmi nabývání důchodových práv za takovou práci. Z hlediska této ideje lze nahlížet koncept sdílení důchodových práv i přes jeho výhody s ohledem na možnost zajistit genderovou rovnost v důchodovém systému jen jako částečnou individualizaci důchodových práv. (Kerschen 2005).

V praxi je sdílení důchodových práv realizováno tak, že jsou údaje o pojistném hrazeném na důchodové pojištění oběma partnery v době trvání manželství zaneseny do záznamů vedených za účelem výpočtu dávky a při výpočtu dávky obou manželů je pak jejich součet dělen dvěma. První partner, který dosáhne věkové hranice pro odchod do důchodu, obdrží v tom okamžiku prozatím důchod stanovený pouze na základě jeho osobních záznamů. K přepočtu dávky podle výše sdílených důchodových práv dochází teprve v okamžiku, kdy dosáhne nároku na důchod i druhý partner.

¹⁹ V Německu je rozdělení podmíněno ještě rozhodnutím páru realizovat tuto možnost, protože uplatnění konceptu je fakultativní.

V tomto okamžiku je tedy prvnímú důchod přepočítán. V případě, že se manželé rozvedou, nezávisle na tom, zda uzavřou později manželství s třetí osobou, neztratí sdílená práva nabytá v průběhu prvního manželství, což je oproti tradičnímu uspořádání výhodou. Vdovské/vdovecké důchody jsou v čisté formě tohoto uspořádání úplně zrušeny nebo je jejich výše silně omezena.

Koncept sdílení důchodových práv byl dosud nejdůsledněji realizován ve Švýcarsku. V roce 2001 přistoupilo k jeho zavedení i Německo. Realizace však není důsledná, protože jde o fakultativní možnost. Osoby, které uzavřely manželství po tom, co opatření vešlo v účinnost²⁰ se mohou rozhodnout, zda chtějí stanovit důchod na základě tradičních pravidel a pobírat pozůstalostní důchod nebo dají přednost stanovení výše starobního důchodu s přihlédnutím ke sdílení důchodových práv v průběhu manželství. Ačkoli byla v rámci reformy souběžně do jisté míry zpřísněna pravidla pro výpočet pozůstalostních důchodů, pro velkou většinu pojištěnců je takový postup v současné době nevýhodný.

Možnost převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu se oproti výše popsanému sdílení důchodových práv váže na rozvod manželství. K transferu práv je v tomto případě třeba rozhodnutí soudu. Jedinou výjimkou v tomto ohledu je převod práv mezi rozvedenými manželi v Kanadě, kde se děje v případě rozvodu automaticky. Příspěvky do systému za dobu manželství jsou v okamžiku, kdy je nositel pojištění o rozvodu informován, vyrovnány. Pokud se týká rozhodování o dělení práv a jejich převodu v rámci veřejných schémat, zákon stanoví velice podrobně, jak přesně má soud postupovat (například v Polsku či právní úprava zavedená v Německu v 70. letech), pokud jde o soukromá schémata mají soudy v některých státech v tomto rozhodování značnou volnost (Velká Británie, Spojené státy). V zemích angloamerické právní kultury musí splňovat rozsudek přísné zákonem stanovené formální požadavky. Oproti výše zmíněnému uspořádání rovněž platí, že pokud účastník schématu zemře v průběhu manželství, nezíská jeho manžel/ manželka žádný podíl na jeho důchodových právech. Pokud schéma garantuje pozůstalostní důchod, má nárok na tento důchod.

Pokud jde o základní průběžně financovaná veřejná schémata důchodového pojištění, možnost převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu byla v případě rozvodu povinně aplikována již od poloviny 70. let 20. století v Německu a v Kanadě. Od roku 2000 je tomu tak i ve Velké Británii ve schématu doplňkového státního důchodu. Institut převodu důchodových práv v základním pojištění v této podobě oproti sdílení důchodových práv představuje jakýsi doplněk tradičně uspořádaného systému, kde existuje právo pozůstalé/ho manželky/manžela na vdovský/vdovecký důchod, které je právem odvozeným od osoby zemřelé. Toto odvozené právo odráží výši jejich příjmů a dobu účasti na pojištění a je jimi rovněž podmíněno. Jde o předvídatelnou dávku co do výše, která však v řadě států včetně České republiky nekryje riziko rozvodu. Možnost dělit v případě rozvodu důchodová práva získaná v průběhu manželství byla ve výše uvedených státech zavedena s cílem eliminovat tuto disproporci.

Jediným fondově financovaným schématem základního důchodového pojištění, kde je pro případ rozvodu zaveden převod individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu tak, jako ve výše popsaných průběžně financovaných schématech, je polské fondové schéma doplňující v prvním pilíři NDC schéma. V obdobném schématu Premiepension ve Švédsku se podařilo identifikovat zcela specifickou podobu možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na manžela/manželku, která se netýká rozvodu manželství. Tento institut

²⁰ Nebo osoby, které se narodily po určitém zákonem stanoveném datu.

tam byl zaveden s cílem umožnit mezi manželi kompenzaci dopadu období s nižšími příjmy v důsledku výchovy dítěte na důchodová práva z tohoto příspěvkově definovaného schématu. Každý pojištěnec má možnost na libovolný počet let přesměrovat své platby příspěvků do schématu na individuální účet manžela/manželky. Vzhledem k tomu, že z důvodu vyšší naděje dožití žen by mohlo docházet ke spekulativním převodům, je hodnota převáděných plateb redukována o 8 %.

V zaměstnaneckých důchodových schématech druhého pilíře důchodového pojištění byla ve sledovaných státech možnost převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu představena v posledních 25 letech. Tato možnost existuje v Dánsku, Irsku, Kanadě, Nizozemsku, ve Spojených státech a Velké Británii. V ostatních státech, které byly předmětem této studie, nebyl tento institut identifikován. Uplatňuje se v příspěvkově i dávkově definovaných schématech, ale v některých zemích (například Dánsko) je omezen pouze na některé novější formy zaměstnaneckých penzijních schémat.

Zavedení možnosti převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu, případně aplikace konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství souviselo v některých státech s rekonstrukcí rodinného práva (Německo, Irsko). V dalších státech se váže na zásadní systémovou důchodovou reformu, kde došlo k zabudování takové možnosti do nově zavedených schématů (Premiepension ve Švédsku, Fondový pilíř v Polsku, Doplnkový státní důchod ve Velké Británii). Ve Švýcarsku bylo prosazení konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství výsledkem celospolečenské diskuse o genderové rovnoprávnosti v důchodovém systému, která přinesla dosud nejzávažnější reformu státního důchodového schématu od jeho založení.

Obecně lze shrnout, že pokud jde o **země s Beveridgeovým modelem sociálního zabezpečení**, vyskytuje se možnost převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu, případně aplikace konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství **ve všech základních povinných schématech, pokud je takové schéma příjmově vztažené**. Jedinou výjimkou jsou Spojené státy, kde supluje takovou možnost přítomnost institutu manželského důchodu poskytovaného v případě rozvodu i bývalé/mu manželce/manželovi. Naopak ze všech zemí s Bismarckovým modelem sociálního zabezpečení se tyto koncepty uplatnily pouze v Německu (a to s ohledem na historickou úpravu hned oba). Ze zemí s transformovaným důchodovým systémem se objevuje možnost převodu důchodových práv v Polsku, které se nechalo inspirovat Německem. Kromě švédského specifického institutu umožňujícího převod důchodových práv mezi manžely v zemích skandinávského - institucionálně redistributivního typu sociálního zabezpečení takové možnosti o základním důchodovém pojištění nenalezneme. Uplatnění sledovaných konceptů tedy souvisí s typologií sociálního státu.

Okruh osob, na které lze převádět individuální důchodová práva získaná pojištěncem je velice omezen. Ve všech schématech, kde taková možnost existuje, může být adresátem převodu těchto práv manžel nebo manželka pojištěnce. Většina států rovněž umožnila v posledním desetiletí převod těchto práv na osoby stejného pohlaví žijící v partnerství v obdobném režimu, jaký umožňuje v České republice institut registrovaného partnerství zavedený zákonem č. 115/2006 Sb. V Nizozemsku a Kanadě jsou do okruhu možných adresátů převodu důchodových práv navíc zařazeny nesezdané osoby žijící ve společné domácnosti, které splňují zákonem definované podmínky. Takovými podmínkami jsou úřední registrace soužití (u notáře) a v případě Kanady minimální délka soužití jeden rok (do roku 1987 to byly minimálně 3 roky).

Pokud jde o **možnost sdílení důchodových práv** více osobami, je podle zjištěných informací okruh osob omezen pouze na manžele.

Z mezinárodního srovnání vyplývá, že **ve všech dávkově definovaných schématech** (včetně zaměstnaneckých), kde se možnost převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu, případně aplikace konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství vyskytuje, **je rozhodné období pro stanovení výše důchodové dávky nastaveno na celou dobu účasti pojištěnce ve schématu**. Ve schématech, kde se možnost převodu individuálních důchodových práv získaných pojištěncem na jinou fyzickou osobu, případně aplikace konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství uplatňuje, při výpočtu důchodové dávky **nejsou užívány redukční hranice**. To platí s výjimkou schématu doplňkového státního důchodu ve Velké Británii, kde byla redukce rozhodného příjmu nově představena v roce 2002 a konečným cílem přijatých změn je zrušení vazby dávky na příspěvek. Nakonec bude z doplňkového státního důchodu poskytována rovná dávka, kde už možnost převodu důchodových práv na jinou fyzickou osobu v případě rozvodu nebude mít smysl. Ve Švýcarsku obsahuje výpočtová formule pro stanovení výše důchodové dávky rovněž hranice různé míry zohlednění referenčního příjmu. Tyto hranice sice nejsou redukčními hranicemi, jak je známe z České republiky a jiných států, ale rovněž deformují vztah mezi výší rozhodného příjmu a výší dávky. Spolu s omezením výše maximálního důchodu pro manžele (150 % maximálního důchodu pro jedince) má patrně přítomnost těchto hranic v kolizi s uplatněním institutu získávání společných důchodových práv v manželství spojitost s vyšší mírou rozvodovosti ve věkových skupinách před dosažením důchodového věku. Stanovení důchodu páru nežijícího v manželství je totiž za určitých okolností výhodnější.

Způsob stanovení výše převáděných individuálních práv a podmínky pro trvání těchto práv a pro nárok na jejich výplatu se liší podle povahy schématu a podle metody dělení práv.

Pro hodnotu převáděných práv jsou určující dva faktory:

- relevantní doba, za kterou mají být důchodová práva dělena,
- procentní podíl důchodových práv účastníka schématu, který má být převeden na bývalého partnera/ku (obvykle 50 %).

Relevantní doba je většinou totožná s dobou manželství, ale pokud o tomto faktoru rozhoduje soud, může ji v některých státech definovat i jinak (například v Irsku či v Nizozemsku). Tato doba však končí nejpozději okamžikem rozvodu. Ten je pro tento účel definován jako okamžik, kdy rozsudek o rozvedení manželství dosáhl právní moci nebo v případě Velké Británie jako datum podání žádosti o rozvod.

Pokud jde o převod individuálních důchodových práv, dospělá práva podléhající dělení v rámci rozvodového řízení jsou dělena jako kterákoli jiná majetková práva. Stanovení hodnoty nedospělých důchodových práv je do určité míry problematické. Na jednu stranu platí, že jde o práva obdobná jako práva majetková a tak s nimi lze i nakládat, na druhou stranu mají tato práva některé specifické charakteristiky, které zapříčiňují problematickost stanovení jejich hodnoty. Jde především o práva, jež nelze realizovat okamžitě, dosti často je to možné až s mnohaletým odkladem. Navíc zvláště ve fondově financovaných schématech může volatilita jejich hodnoty být vyšší než u většiny ostatních majetkových práv.

Při dělení nedospělých důchodových práv v zásadě přicházejí v úvahu **dvě metody stanovení jejich hodnoty**. Obě lze užít jak v dávkově definovaných, tak v příspěvkově definovaných schématech:

- a) Metoda spočívající v **dělení důchodové dávky**. Hodnota důchodových práv se odvíjí nejen od výše příspěvků odvedených v době manželství, ale je ovlivněna i případným nárůstem či poklesem rozhodných příjmů v období po rozvodu a před uzavřením manželství. Lze ji vyjádřit vzorcem:

$$(A1+A2+A3) \times (B / C) \times p$$

A1 - důchodová práva získaná před počátkem časového úseku, za který mají být důchodová práva dělena

A2 - důchodová práva získaná v průběhu relevantní doby, za kterou mají být důchodová práva dělena (většinou se kryje s dobou manželství)

A3 - důchodová práva získaná po rozvodu

B - doba, kdy se pojištěnec účastnil schématu spadající do (soudem určené) relevantní doby

C - celková doba pojištění získaná účastníkem v okamžiku, kdy odejde do důchodu

p - procentní podíl důchodových práv účastníka schématu, který má být převeden na bývalého/ou partnera/ku

V příspěvkově definovaných schématech, kde výše dávky závisí na naději dožití, je dávka stanovena podle naděje dožití účastníka. V dávkově definovaných schématech jsou převáděná práva stanovena za pomoci výpočtové formule. Vzhledem k tomu, že časový odstup mezi okamžikem rozvodu a okamžikem stanovení konkrétní hodnoty dávky, na kterou má adresát práv nárok, může být značný, není vyloučeno, že došlo ke změně výpočtové formule. V takovém případě je principiálně užívána výpočtová formule platná v okamžiku, kdy rozsudek o rozvodu manželství nabyl právní moci, ale vzhledem k tomu, že v některých státech disponují soudy s ohledem na stanovení hodnoty převáděných práv velkou volností, je možné i jiné řešení.

Tato metoda stanovení hodnoty převáděných práv je v praxi realizována dvěma cestami:

První variantou je **„vyhrazení důchodových práv“**. Tato metoda je užívána k dělení práv v zaměstnaneckých důchodových schématech (ve Velké Británii se například nazývá "Earnmarking") a jedná se vlastně o příkaz soudu nositeli pojištění, jak bude dávky dělit po tom, co získá účastník schématu nárok na výplatu důchodu. Práva vyznačená soudem zůstávají „vyhrazena“ pro soudem určeného adresáta jako podíl na důchodových právech účastníka schématu. Mnohdy pro velký časový odstup okamžiku stanovení výše dávky od soudního rozhodnutí o věci dochází k nejasnostem při jeho výkladu. Nositelé pojištění mají proto podle dostupných informací ve většině států právo účastnit se soudního řízení o dělení důchodových práv a případně vznášet dotazy.

Druhou variantou je **odklad soudního rozhodnutí** do okamžiku, kdy důchodová práva, která mají být dělena, dospějí. Jde o cestu, ke které se uchylují některé soudy ve Spojených státech ve snaze vyhnout se obtížím při stanovení hodnoty převáděných důchodových práv.

Vzhledem k tomu, že při užití této metody nedojde k jasnému přetržení vazby převáděných důchodových práv od jejich původce, některá schémata umožňují převedení práva na výplatu dávky v případě smrti adresáta převodu zpět k účastníkovi schématu i po mnoha letech pobírání dávky.

b) Metoda spočívající v **rozdělení nedospělých důchodových práv** partnerů získaných pojištěncem. Lze ji vyjádřit vzorcem:

$$A2 \times (B / C) \times p$$

Hodnota takto stanovených převáděných práv tedy není ovlivněna vývojem důchodových práv, a tedy kariéry bývalé/ho manželky/manžela před uzavřením manželství a po rozvodu. Vychází se z aktuální hodnoty nashromážděných aktiv na účtu pojištěnce.

Lze v praxi uplatnit dvěma cestami:

- oddělení práv a jejich převod ve prospěch adresáta, a to na jeho vlastní účet,
- ponechat práva účastníkovi schématu a stanovenou hodnotu kompenzovat při dělení společného jmění ekvivalentem jejich hodnoty z jiných společných aktiv (offseting).

Způsob stanovení výše sdílených důchodových práv a podmínky pro trvání těchto práv a pro nárok na jejich výplatu se v obou schématech, kde byla možnost sdílení důchodových práv identifikována, shodují. Hodnota dospělých důchodových práv je, jak bylo uvedeno výše, stanovena v okamžiku, kdy je druhému partnerovi stanovena důchodová dávka. Manželovi/manželce, který/á odešel/la do důchodu jako první, je přepočítán důchod. Relevantní doba, za kterou jsou důchodová práva sdílena, je totožná s dobou trvání manželství. Procentní podíl sdílených důchodových práv získaných za dobu manželství, který mají oba manželé získat, je roven 50 %. Pokud dojde k rozvodu manželství, partneři si zachovávají polovinu sdílených práv nabytých v době manželství a jejich hodnota je stanovena podle záznamů nositele pojištění.

Návrhy na možnosti řešení problematiky, které by byly vhodné pro Českou republiku

Koncept sdílení důchodových práv získaných v manželství by s ohledem na míru sňatečnosti, rozvodovosti a participace žen na trhu práce mohl v teoretické rovině lépe odpovídat stavu současné společnosti než tradiční uspořádání důchodového systému garantujícího pozůstalostní důchody, jehož historickým východiskem je role tradičního uspořádání rodiny s „mužem živitelem“. Inspiraci pro zavedení konceptu v základním schématu důchodového pojištění lze najít ve zkušenostech Švýcarska a Německa, kde byl v praxi realizován v rámci základního povinného důchodového schématu. Tato varianta byla popsána výše. Manželé by za období manželství získávali sdílená důchodová práva, kdy by se příjmy rozhodné pro výpočet důchodové dávky dosažené oběma pojištěnci v době manželství při stanovení výše důchodů manželů sečetly a rozdělily napůl. Každému by pak byl stanoven důchod samostatně na základě takto upravených rozhodných příjmů za dobu manželství (**varianta 1**).

Realizace varianty 1 v podmínkách České republiky by zatížila díky změně výši důchodů dodatečně výdaje důchodového systému pouze o 375 milionů Kč. Takto

nepatrné zvýšení celkových výdajů na důchody je způsobeno zejména existencí redukčních hranic používaných při výpočtu důchodu. Zrušení vdovských a vdoveckých důchodů, které by měly být možností sdílení důchodových práv získaných v manželství nahrazeny, by se naopak uspořilo 22 366 milionů korun. Kombinací těchto dvou kroků by došlo k úspoře v celkových výdajích důchodového systému ve výši 21 991 milionů Kč. To by umožnilo snížení sazby důchodového pojištění o 2,1 bodu procentního či navýšení základní výměry starobního důchodu o 905 Kč, aniž by se změnila celková bilance důchodového systému. Existence redukčních hranic používaných při výpočtu důchodu, které mají značný nivelizační vliv na výši důchodů, však prakticky znemožňuje provedení této varianty v České republice. Analýza mikroekonomických dopadů varianty 1 ukázala, že rozdíl v důchodu svobodné a vdané ženy (manželovy příjmy na úrovni průměrné mzdy) s průměrným příjmem by činil pouze 284 Kč, ač je rozdíl mezi průměrným rozhodným měsíčním příjmem vdané a svobodné ženy téměř 1 600 Kč. V případě, kdy by jeden z partnerů byl bez vlastních příjmů, by tato varianta měla výrazný dopad. Vliv redukčních hranic v případě zavedení této varianty je nejvíce patrný na modelovém srovnání domácnosti, kde má vdaná žena příjem ve výši 0,5násobku průměrné mzdy, a muž příjem na úrovni 1násobku průměrné mzdy, s variantou domácnosti, kde žena nemá žádné příjmy a muž má příjmy na úrovni jednonásobku průměrné mzdy. Rozdíl mezi součty důchodů vycházejícími ze sdílených práv by v tomto případě činil 5 768,- ve prospěch domácnosti, kde žena nedosahuje žádných příjmů.

Řešení, které předpokládá zavedení možnosti převodu důchodových práv pouze v případě rozvodu manželství (**varianta 2**), vychází z úpravy v kanadském schématu Canada Pension Plan. Toto schéma tvoří druhou příjmově vztaženou vrstvu povinného důchodového pojištění doplňující základní rovnou dávku. Tato varianta by znamenala zavedení automatického převodu důchodových práv získaných v průběhu manželství mezi manželi v případě rozvodu. Výše součtu jejich rozhodných příjmů získaných v jednotlivých letech manželství by se dělila pro účely stanovení výše dávky mezi ně napůl. Makroekonomické dopady zavedení změny rozhodných příjmů pro rozvedená manželství by byly z pohledu důchodového systému zanedbatelné, došlo by ke zvýšení celkových ročních výdajů o 91 milionů korun. Vzhledem k existenci redukčních hranic, by byl vliv tohoto opatření zanedbatelný i na mikroúrovni, kdy při uvažování průměrné domácnosti - tedy muž i žena s průměrnými příjmy a s průměrnou dobou strávenou v manželském vztahu by v rozvedeném manželství došlo pouze k minimálnímu nárůstu důchodu u ženy a to o 155 Kč (přičemž důchod muže by se v téže situaci snížil o 113 Kč).

Ukazuje se tedy, že realizace varianty 1 nebo varianty 2 v českém důchodovém systému **by předpokládala zásadní změnu konstrukce výpočtové formule pro stanovení důchodové dávky**. Jak vyplývá ze zahraničních zkušeností i z výsledků modelové analýzy zavedení sdílení důchodových práv získaných v manželství, je základní podmínkou, bez níž by nebylo možno k takovému kroku přikročit, **prodloužení rozhodného období pro výpočet důchodu** na celou dobu účasti ve schématu. Pokud totiž nespadá doba manželství do rozhodného období, nelze stanovit hodnotu důchodových práv z tohoto časového úseku. Dalším předpokladem nutným k realizaci jedné z těchto variant je **změna současné podoby institutu náhradních dob**, kdy se příslušná doba z rozhodného období vylučuje, aby nedošlo k rozmělnění příjmů. Za takové období přitom rovněž není možno určit výši důchodových práv, která by měla být sdílena či převáděna. Třetí podmínkou pro realizaci jedné z variant je **odstranění redukčních hranic z výpočtu dávky**. Jejich uplatňování v českém důchodovém systému by totiž silně deformovalo dopad výsledků zavedení sdílení důchodových práv nebo možnosti převádět důchodová práva v případě rozvodu manželství.

Uplatnění konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství (varianta 1) či možnosti převodu důchodových práv získaných v manželství v případě rozvodu (varianta 2) v základním důchodovém systému České republiky nelze při současném způsobu výpočtu důchodové dávky doporučit. Současný stav, kdy život v manželství v případě rozvodu není důchodovým systémem zohledněn, se však vzhledem k výši úhrnné rozvodovosti v České republice jeví jako nevyhovující. S ohledem na shromážděné zahraniční zkušenosti připadá v úvahu omezený zásah do systému s cílem přizpůsobit jeho nastavení současným společenským podmínkám. Takový zásah by předpokládal změnu současné právní úpravy, která garantuje pozůstalostní důchod pouze pozůstalé manželce či pozůstalému manželovi.²¹ **Zavedení institutu dělení důchodových práv pro vdovské/vdovecké důchody do našeho právního řádu by umožnilo v rámci pozůstalostních důchodů zohlednit společný život v rozvedeném manželství.** Z toho důvodu byly nad rámec zadání projektu vytvořeny tři modelové varianty takové úpravy pozůstalostních důchodů a byla provedena modelová analýza jejich makroekonomických a mikroekonomických dopadů. Výpočty vychází z předpokladu, že by se rozšíření pozůstalostních práv týkalo pouze rozvedených manželů/manželek. V případě realizace by však bylo možné tato práva rozšířit i na osoby stejného pohlaví žijící v registrovaném partnerství podle zákona č. 115/2006 Sb. Modelové varianty jsou označeny čísly 3-5.

Varianta 3

Varianta 3 předpokládá vznik vdovského/vdoveckého důchodu všem bývalým či současným partnerům zemřelého. Jeho výše by se stanovila jako podíl na vdovském/vdoveckém důchodu vypočítaným dle v současnosti platných pravidel. Velikost takového podílu by byla stanovena poměrem doby strávené v manželství s konkrétním partnerem ku celkové době, kterou zemřelý strávil ve všech manželstvích. Celkové náklady důchodového systému by se zavedením **vdovského/vdoveckého důchodu i pro rozvedené** bývalé partnery zvedly o 4 429 milionů Kč, což představuje navýšení dosavadních výdajů na vdovské/vdovecké důchody o téměř 20 %. Na mikroekonomické úrovni by toto opatření znamenalo zlepšení příjmové situace těch, kteří byli se zemřelým v manželství, které skončilo rozvodem. Pokud by tento zemřelý již po rozvodu neuzavřel další manželství, získal by pozůstalý bývalý partner důchodová práva na celý vdovský/vdovecký důchod po zemřelém, pokud ano, získal by jeho podíl. Obecně lze říci, že by na daném opatření profitovali oproti současnému stavu ti rozvedení partneři, kteří by neuzavřeli další manželství. Měli by totiž nárok na vdovský/vdovecký důchod, zatímco podle současné právní úpravy jej nemají. Naopak, oproti současnému stavu by na tom byli hůře ti partneři, kteří by uzavřeli sňatek s rozvedeným partnerem, jehož alespoň jeden předchozí partner neuzavřel další manželství. Získali by totiž pouze díl pozůstalostního důchodu. Konkrétně můžeme uvažovat modelovou domácnost, kdy muž vstupoval do sňatku jako 1x rozvedený, žena jako 1x rozvedená, předchozí manželka nevstoupila do nového manželství, předchozí manžel vstoupil do nového manželství. Délka prvního manželství pak trvala 2/3 celkové doby manželství a doba druhého manželství se na celkové době manželství podílela 1/3. Oproti současnému stavu, kdy by druhá manželka získala důchodová práva na plný vdovský důchod, tedy 5 875 Kč v případě sólo vypláceného vdovského důchodu, by si druhá manželka pohoršila, neboť by její sólo vyplácený vdovský důchod činil pouze 1 958 Kč. Naopak první manželka, která za současného stavu nezíská

²¹ S odhlédnutím od sirotčího důchodu.

žádná důchodová práva na vdovský důchod, by v případě dělení důchodových práv v této variantě získala vdovský sólo důchod ve výši 3 917 Kč.

Varianta 4

Čtvrtá hodnocená varianta se zabývá možností získání důchodového práva k vdovskému/vdoveckému důchodu pro každého, kdo uzavřel alespoň jednou manželství. **Výše vdovského/vdoveckého důchodu** by kromě faktorů, na kterých závisí v současné době, dále **závisela na poměru doby strávené v manželství se zemřelým ku celkové době pojištění zemřelého**. Při určení výše vdovského/vdoveckého důchodu metodou **dělení důchodových práv dle počtu let strávených v manželství** by celkové výdaje na vdovské/vdovecké důchody činily 12 702 milionů Kč, což je o téměř 10 miliard Kč méně než za současného stavu. Zcela zřejmě v této variantě převážil efekt změny metody výpočtu vdovských/vdoveckých důchodů, který celkové náklady snižoval, nad efektem zvýšení počtu poživatelů těchto důchodů, který celkové náklady navyšoval. Úspory vyvolané změnou výpočtu výše vdovského/vdoveckého důchodu by umožnily snížit pojistnou sazbu o jedno procento (při zachování současné bilance) či navýšit základní výměru o 398 Kč.

Individuální výše vdovského/vdoveckého důchodu je v této variantě kromě výše příjmu závislá na celkové době strávené v manželství a na době úmrtí jednotlivých předchozích partnerů. Mohou tak nastávat situace, kdy přeživší partner pobírá vdovský/vdovecký důchod několik let pouze po některém z dříve zesnulých bývalých partnerů nebo pobírá vdovský/vdovecký důchod z posledního manželství, ukončeného smrtí manžela/manželky a teprve po několika letech, po smrti bývalé/ho manžela/manželky, dosáhne na „plný“ vdovský/vdovecký důchod. V závislosti na délce trvání všech manželství, by mohl vdovský/vdovecký důchod být až 1,5násobkem oproti současnosti v případě, že by doba strávená ve všech manželstvích byla 63 let.

Varianta 5

Pátá varianta uvažuje možnost **získání důchodových práv k vdovskému/vdoveckému důchodu pro každého, kdo uzavřel alespoň jednou manželství** (důchodová práva by se nabývala ze všech manželství). Tato varianta pak uvažuje **změnu parametrů současného vzorce pro výpočet vdovského/vdoveckého důchodu**. Základní výměra vdovského/vdoveckého důchodu (pro vdovské/vdovecké důchody vyplácené sólo) by zůstala zachována, ale náležela by každému pozůstalému pouze jednou, po prvním zemřelém (bývalém) partnerovi. Procentní výměra vdovského/vdoveckého důchodu by se pak počítala dle stejného vzorce jako v současnosti s tím, že místo doby pojištění by se ve vzorci použila **doba pozůstalého partnera strávená v manželství se zemřelým**. Tato varianta by znamenala snížení celkových výdajů na vdovské/vdovecké důchody ve výši 5 131 milionů Kč, což je způsobeno změnou výpočtu vdovského/vdoveckého důchodu, kdy uvažovaná změněná varianta výpočtu je „spravedlivější“ a zohledňující jenom období, ve kterém spolu manželé žili, a výši dosahovaných příjmů v tomto období. Individuální výše vdovského/vdoveckého důchodu pak navíc závisí na celkové době strávené ve všech manželstvích. Došlo by k posílení principu ekvivalence při stanovení výše vdovského/vdoveckého důchodu, kdy vdovské/vdovecké důchody zabraňují propadu životní úrovně pozůstalého partnera, které dosahovala domácnost v době manželství před úmrtím (či rozvodem) partnera. Avšak i tato varianta je limitována existencí redukčních hranic, které značně eliminují možnost vdovského/vdoveckého důchodu nahradit výpadek příjmu způsobený smrtí partnera.

Literatura

- Annex to the French National strategy report: adequate and sustainable pension systems. (online). 2002, [cit. 10-06-2008] Dostupné z: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_protection/fr_pensionannex_en.pdf
- Becker, S. 2000 Die alterssicherung von frauen im Zusammenspiel von Grund- und Zusatzversorgungssystemen – eine rechtsvergleichende Betrachtung“ S
- Bental, Benjamin (1989), The old-age security hypothesis and optimal population growth, *Journal of Population Economics* 1, 285-301
- Böhm, S. (1997) Regel- und Ergänzungssysteme der Alterssicherung im internationalen Vergleich: eine Analyse der Sicherungsziele und ihrer Realisierung in den Niederlanden, der Schweiz und Deutschland, *Europäische Hochschulschriften: Reihe 5, Volks- und Betriebswirtschaft*, Bd. 2154, Frankfurt am Main
- Bundesministerium für Arbeit und Soziales, Referat Information, Publikation, Redaktion (2008): *Soziale Sicherung im Überblick*, Bonn.
- Bundesministerium für Soziales und Konsumentenschutz (2007): *Sozialschutz in Österreich*, Wien, [cit. 10-06-2008] Dostupné z: http://www.bmsk.gv.at/cms/site/attachments/6/5/0/CH0339/CMS1064306288445/sozialschutz_in_oesterreich.pdf.
- Casmir, B. (1990) *Staatliche Rentensysteme im internationalen Vergleich: eine Studie über die Systeme in Großbritannien, den Niederlanden, der Schweiz, den Vereinigten Staaten von Amerika, Österreich und der Bundesrepublik Deutschland*, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- ČSSZ (2008) *Statistická ročenka 2007 z oblasti důchodového pojištění*, ISBN 978-80-87039-11-3
- ČSÚ (2001) *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*, dostupné z <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/index>
- ČSÚ, 2008. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2007* <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/4007-08>
- ČSÚ, 2008. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2007*, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/4007-08>
- Demografická ročenka ČR 2007, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/4019-08>
- Deutscher Taschenbuch Verlag (2008) *Sozialgesetzbuch, Sechstes Buch (VI) – Gesetzliche Rentenversicherung*, in: dtv (2008) *Sozialgesetzbuch, Bücher I-XII*, 35., vollständig überarbeitete Auflage, Stand: 1. Februar 2008, S. 698-1010.
- Dvořák, P. 2004 *Finanční krize jako globální problém a možnosti jejího vzniku v ČR*. Praha: Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky č.2
- Eidgenössisches Departement des Innern, Generalsekretariat (2008): *Reformen Sozialversicherungen, Fact Sheet*, [cit. 20-04-2008], dostupné z: <http://www.edi.admin.ch>

European Parliament 2001: Committee on Women's Rights and Equal Opportunities, Commission Response on the Future Evolution of Social Protection from a Long-Term Point of View: Safe and Sustainable Pensions

Eurostat, 2004. *Theoretical Replacement Rates*, Eurostat EC SPC-ISG Report, data pro rok 2004

Hauptverband der österreichischen Sozialversicherungsträger: (online) [cit. 28-04-2008], dostupné z: www.hauptverband.de

Hinrichs, K. (2005) New Century – New Paradigm: Pension reforms in Germany, in: Bonoli, Guiliano/Shinkawa, Toshimitsu (Hrsg.): *Ageing and Pension Reform around the World. Evidence from Eleven Countries*, Cheltenham S. 47-73.

Hohn, H. G. (2004) *Die deutsche Rentengeschichte*, 1. Auflage, Berlin: Pro Business.

Holub, M. (2008) *Zohlednění dob výchovy dítěte v důchodových systémech pro stanovení nároku na důchod a výši starobního důchodu ve vybraných evropských zemích*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2008, 33 s, ISBN 978-80-87007-91-4

Holub, M. 2004. *Analýza nepříspěvkových dob v ČR a doporučení pro jejich sledování a evidenci*. Praha: VÚPSV, 2004

Holub, M., Pollnerová, Š. (2004) *Relace důchodu ke mzdě*. Praha, VÚPSV 2004. 46 s

Holub, M., Šlapák, M., Kozelský, T., Jahoda, R. (2008) *Stanovení rozhodného období, z něhož se zjišťují příjmy pro výpočet důchodu*. Praha: VÚPSV, v.v.i. 2008. 137 s. ISBN 978-80-7416-023-3

Immergut, E. M., Anderson, K. M., Schulze, I. (2006) *The Handbook of West European Pension Politics*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-929147-2

Jay Ginn 2004: *Gender Pension and Lifecourse* Cambridge University Press
Dieter Martiny 2002: *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses*
Prof. Universität Regensburg 2002 dostupné z
http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf [cit.6.3.2009]

Law Commission of Ontario, Toronto 2008: *Division of Pensions Upon Marital Breakdown* Dostupné z: <http://www.lco-cdo.org/en/documents/Pensionrec/documents/pensiondivisionrecommendationsoct62008.pdf>

MPSV (2008) ISPV, za 2 Q. 2007, dostupné z www.mpsv.cz

MPSV (2009) *Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění 2008*, Praha: MPSV, ISBN: 978-80-86878-89-8

Newton, K. 1997 *Social Capital and Democracy*. *American Behavioral Scientist* 40

OECD (2007) *Pensions at a Glance : Public Policies Across OECD Countries*. 1. vyd. [s.l.] : OECD Paris, c2007. 208 s. ISBN 92-64-0214-9.

OECD (2007) *Public Sector Pensions and the Challenge of an Ageing Public service*, OECD Working Papers on Public Governance 2007/2 dostupné z: <http://www.oecd.org/dataoecd/9/24/38199046.pdf>

OECD (2008) *OECD Private Pensions Outlook 2008*, OECD Publishing 2008, ISBN 978-92-64-04438-8

Pavlík, Z., Rychtaříková, J., Šubrtová, A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia

- Pollnerová, Š., Holub, M.- Šlapák, M. a kol.(2006) Charakter nositelů důchodového pojištění. Praha, VÚPSV 2006. 162 s.
- Quest, K. (1998) Der überforderte Generationenvertrag. Rentenpolitik auf dem Prüfstand, Landsberg am Lech: Aktuell.
- Reinhard, H. J. (2001) Demographischer Wandel und Alterssicherung in Deutschland, in: Reinhard, H. J. Demographischer Wandel und Alterssicherung. Rentenpolitik in neun europäischen Ländern und den USA im Vergleich, 1. Auflage, Baden-Baden: Nomos, S. 15-56.
- Rychtaříková, J. 2008. Česká republika: trendy demografického vývoje. In: Rychtaříková, Jitka - Kuchařová, Věra (eds.). *Rodina, partnerství a demografické stárnutí*. Praha: VÚPSV a PŘF UK
- Seminar ASM Praha 23. – 25. Juni 2008 Finanzierungssysteme für AHV und berufliche Vorsorge
- Schmähl, W. (2004) Paradigm Shift in German Pension Policy: Measures Aiming at a New Public-Private Mix and their Effects, in: Rein, Martin/Schmähl, Winfried (Hrsg.): *Rethinking the Welfare State: the Political Economy of Pension Reform*, Cheltenham u.a.: Edward Elgar, S. 153-204.
- South African Law Commission (1999): Sparing of Pension Benefits
- Srovnávací tabulky (MISSOC, 2008, 2004 a 1998)
- SSA (2006) Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006. c2006, online [cit. 26.5.2008] dostupné z:
<http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2006-2007/europe/ssptw06euro.pdf>
- Statens Offentliga Utdragningar: 2005 Socialförsäkringsbalk Del 1 Sam Sol
- Statutory Instrument 2005 No. 704
<http://www.hmrc.gov.uk/pensionschemes/psod.pdf>
- Šlapák, M. 2007. Návrhy opatření k podpoře zaměstnávání starších osob v oblasti důchodového systému" str. 162–191 in Remr, J. 2007. *Podpora zaměstnávání starších osob*, Praha: VÚPSV
- Štyglerová, T. 2008. Vývoj obyvatelstva v České republice v roce 2007. *Demografie*, 50(3): 153–172
- The Japanese journal of social security policy (2003) The 2000/2001 Pension Reform in Germany, <http://www.ipss.go.jp/webjournal/WebJournal.files/SocialSecurity/2003/03dec/ConradFukawa2003dec.pdf>
- The Pensions Advisory Service 2009: Divorce
http://www.pensionsadvisoryservice.org.uk/Pension_Rights/Divorce/
- Tomeš, I. 2001. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*, Praha 2001, Socioklub, ISBN 80-86484-00-9
- Vanderhaar Financial Planning:2006 Dividing Pensions: Separate Interest vs. Shared Interest
http://www.divorcenet.com/states/nationwide/dividing_pensions_separate_versus_shared
- Veil, M. 2007: Debates and Issues of Reforms Aimed at Individualising Pension Rights

Vostatek, J. (1996) Sociální a soukromé pojištění, Codex Bohemia, ISBN 80-8596-32-23

Výkonný tým ve složení Bezděk, V., Šmídová, Z., Pergler, P., Krejdl, A., Štork, Z., Škorpík, J. 2005. *Závěrečná zpráva*, Praha, FNM, 2005, dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf [cit. 6.3.2009]

Willke, H. 2000 Společnost vědění. In *V jaké společnosti vlastně žijeme*. Praha: ISV